

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

પ્રશાંત ભુષણ અને અન્ય

(સુઓ મોટુ કન્ટેમ્પ્ટ પિટિશન (કિ.) નં.૧/૨૦૨૦)

ઓગસ્ટ ૩૧, ૨૦૨૦

[અરુણ મિશ્રા, બી. આર. ગવર્ધ અને

કૃષ્ણ મુરારી, ન્યાયાધીશો.]

અદાલતની અવમાનના – અદાલતની ફોજદારી અવમાનના – સ્વપ્રેરિત કાર્યવાહી હેઠળ, અવમાનકર્તા (એક વકીલ) ને સર્વોચ્ચ અદાલતે દોષિત ઠેરવ્યો – અદાલતે અવમાનકર્તાને, જો તે ઇચ્છે તો, બિનશરતી માફી માંગવા માટે સમય આપ્યો – અવમાનકર્તાએ પૂરક નિવેદન દાખલ કરીને ફરીથી જણાવ્યું કે ટ્વિટર પર તેના નિવેદનો સદ્ભાવપૂર્વકના હતા અને સત્યને માન્ય બચાવ તરીકે રજૂ કર્યું – ઠરાવાયું: અદાલતોના અવમાન અધિનિયમ, ૧૯૭૧ ની કલમ ૧૩ મુજબ, સત્યને માન્ય બચાવ તરીકે વિચારવા માટેની ક્લિંગુલી આવશ્યકતા એ છે કે એવો બચાવ જાહેર હિતમાં હોવો જોઈએ અને એવો બચાવ ઉપસ્થિત કરવાની

વિનંતી સદ્ભાવપૂર્વકની હોવી જોઈએ – કેસના તથ્યોમાં, લેવાયેલો બચાવ ન તો જાહેર હિતમાં હોવાનું કહી શકાય અને ન તો સદ્ભાવપૂર્વકનો, પરંતુ તેના બદલે અવમાનકર્તાએ બેફામ આક્ષેપો કરીને અવમાનને વધુ ઉગ્ર બનાવ્યો છે – દોષિત ઠરાવવાના આદેશ પછી પણ કોઈ પસ્તાવો વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો નથી અને ન માફી રજૂ કરવામાં આવી છે – માત્ર સરળ ચેતવણી વર્તમાન કેસમાં પૂરતી નિવડવાની નથી – ગુનેગાર, ગુનો અને દોષિત ઠરાવનાર ચુકાદા તથા લેવાયેલા બચાવ સંબંધિત પરિબળોનું સમુચિત સંતુલન સાધીને અને અવમાનકર્તાના વર્તનને ધ્યાનમાં રાખીને, ઉદારતા દર્શાવતા, અદાલતે કઠોર દંડ લાદવાના બદલે અવમાનકર્તાને રૂપિયા ૧/- ના નામ માત્ર દંડની સજા ફટકારી – દંડ ન ભરવામાં આવે તો અવમાનકર્તાએ ૩ મહિનાની મુદત માટે સાદી કેદ ભોગવવાની રહેશે અને વધુમાં ૩ વર્ષના ગાળામાં સર્વોચ્ચ અદાલતમાં ભાગ લેવાથી નિષિદ્ધ કરવામાં આવશે.

ન્યાયતંત્ર – યદ્યપિ ચુકાદાની ચુકિતસંગત ટીકા કાયદેસર માન્ય છે, તો પણ કોઈ વ્યક્તિ સંસ્થાને કલંકિત કરવા માટે અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) હેઠળના અધિકારની મર્યાદા વટાવી શકતી નથી – ભારતનું બંધારણ – અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ).

ન્યાયતંત્ર – જો ન્યાયાધીશો પર કડક પ્રહાર કરવામાં આવે, તો તેમની માટે નિર્ભયતાપૂર્વક અને મુદ્દાઓ પ્રત્યેની નિષ્પક્ષ દૃષ્ટિ સાથે કાર્ય કરવું મુશ્કેલ બની જાય – ચુકાદાની ટીકા કરી શકાય – તેમ છતાં, ન્યાયાધીશો પર હેતુઓ

આક્ષેપિત કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે તે ન્યાયના વહીવટને બદનામ કરે છે – ન્યાયનો વહીવટ.અધિવક્તાઓ / કાનૂની વ્યવસાય – વકીલોને, એક વર્ગ તરીકે, જનતા બુદ્ધિજીવી વર્ગ તરીકે જોવે છે.

ભારતનું બંધારણ – અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) – વક્તવ્ય સ્વાતંત્ર્ય અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) નો ભાગ છે – તેમ છતાં, એવું કહી શકાય નહીં કે અનુચ્છેદ ૧૨૯ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે અદાલત અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) હેઠળના અધિકારોમાં હસ્તક્ષેપ કરે છે – સર્વોચ્ચ અદાલત અદાલતી અભિલેખ ધરાવતી અદાલત હોવાને કારણે અદાલતના અવમાન માટે દંડ કરી શકે છે – વક્તવ્ય સ્વાતંત્ર્ય લોકશાહી માટે અનિવાર્ય છે, પરંતુ તે લોકશાહીની સંસ્થાઓમાંની એકનું અવમૂલ્યન કરી શકતું નથી.

ભારતનું સંવિધાન – અનુચ્છેદ ૧૨૯ – અનુચ્છેદ ૧૨૯ હેઠળ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે, અદાલતે અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) હેઠળના અધિકાર અને અનુચ્છેદ ૧૯(૨) હેઠળના પ્રતિબંધો વચ્ચે સંતુલન સ્થાપિત કરવું પડશે – ભારતનું સંવિધાન – અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) અને ૧૯(૨).

વકીલો / કાનૂની વ્યવસાય – ની ભૂમિકા અને ફરજ – નિર્ધારિત થયું: જો વકીલોને તે સંસ્થા, જેના તેઓ એક ભાગ છે, તેના વિરુદ્ધ કોઈપણ દુર્ભાવનાપૂર્ણ, કલંકજનક અને અપમાનજનક આક્ષેપો કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવે, તો વકીલાતનો ઉન્નત વ્યવસાય તેનું સમગ્ર મહત્વ, આકર્ષણ અને ગૌરવ ગુમાવી દેશે – વકીલો નિર્ભયપણે સ્વતંત્ર અને દઢ હોવા જોઈએ,

પરંતુ તે જ સમયે સંસ્થા પ્રત્યે સન્માનપૂર્ણ પણે હોવા જોઈએ.

ન્યાયતંત્ર – ન્યાયિક પ્રક્રિયામાં દખલ – પૂર્વથી પ્રેસને નિવેદન જાહેર કરવું – ઠરાવ્યું: ન્યાયવિચારાધીન મામલામાં પૂર્વથી પ્રેસને નિવેદન જાહેર કરવું અયોગ્ય આચરણ છે અને તેનો પ્રભાવ ન્યાયિક પ્રક્રિયા તથા ન્યાયસંગત નિર્ણયપ્રક્રિયામાં દખલરૂપ થાય છે, તેમજ તે અખબારો અને મીડિયા ના પ્રભાવ દ્વારા અદાલતના નિર્ણયને દબાણ હેઠળ લાવવાનો સ્પષ્ટ પ્રયાસ છે; જેને ન્યાયના ન્યાયસંગત વહીવટ માટે અનુકૂળ કહી શકાય નહીં અને તે આગળ જઈને સ્વતંત્ર ન્યાયનિર્ણય પ્રક્રિયામાં અયોગ્ય દખલ સમાન ઠરે છે, જે ન્યાયના વહીવટની સંસ્થાનું મૂળભૂત આધારસ્તંભ છે – ન્યાયનો વહીવટ.

અદાલતની અવમાનના – ફોજદારી અવમાનના – માફી – નિર્ધારિત થયું: અવમાનકર્તાએ અવમાનમાંથી પોતાને મુક્ત કર્યો છે એવો આદેશ કરવા માટે અદાલતે માફીની ખરા અર્થમાં પ્રામાણિકતા અંગે સંતોષ પામવો આવશ્યક છે. ન્યાયના પ્રશાસન – જે વ્યક્તિ ન્યાયના પ્રશાસનની વ્યવસ્થાનો ભાગ છે અને જેને તે વ્યવસ્થા પ્રત્યે ફરજ છે, તે વ્યક્તિ પાસેથી એવો આશય રાખવામાં આવતો નથી કે તે સામાન્ય જનતાનો વિશ્વાસ ડગમગાવી શકે એવા ટ્વીટ્સ કરે અને વધુમાં સોગંદનામામાં બેફામ આક્ષેપો કરીને સંસ્થા પર કલંક લાવવાનો વધુ પ્રયાસ કરે. કાનૂનનું શાસન – તેની સર્વોચ્ચતા – કાનૂનની મજબૂત ભુજા તે વ્યક્તિ પર પ્રહાર કરે છે જે કાનૂનના શાસનની સર્વોચ્ચતાને તેના સ્ત્રોત અને પ્રવાહને મલીન કરીને પડકારે છે – અદાલતે માત્ર ત્યારે જ કાર્યવાહી કરવી જ્યાં

આક્રમણ મંજૂર મર્યાદાથી પર હોય.

અવમાનના કાર્યવાહીનો નિકાલ કરતાં, અદાલતે ઠરાવ્યું: ૧.૧ અદાલતોના અવમાનનો અધિનિયમ, ૧૯૭૧ ની કલમ ૧૩ દર્શાવે છે કે સત્યને માન્ય બચાવ તરીકે વિચારવા માટે ઢિંગુણી આવશ્યકતા છે. એવી કે એવો બચાવ જાહેર હિતમાં હોવો જોઈએ અને ઉક્ત બચાવનો આશ્રય લેવાની વિનંતી સદ્ભાવપૂર્ણ હોવી જોઈએ.

અવમાનનાકારક દ્વારા લેવામાં આવેલી બચાવ દલીલની તપાસ કરતાં, અદાલત એડવોકેટ જનરલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆત સાથે સહમત થાય છે કે આ બચાવને ન તો જાહેર હિતમાં ગણાવી શકાય અને ન તો સદ્ભાવપૂર્ણ ગણાવી શકાય. આ સંદર્ભમાં એ નોંધવું પણ પ્રાસંગિક રહેશે કે જ્યારે અવમાનનાકારકના વકીલને રૂબરૂ સાંભળવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે તેમણે નિષ્પક્ષપણે જણાવ્યું હતું કે તેઓ અવમાનનાકારકના જવાબી સોગંદનામામાં કરાયેલા વધુ આક્ષેપો વાંચશે નહીં, કારણ કે તેનાથી આ અદાલતની પ્રતિષ્ઠાને વધુ કલંકિત કરવામાં આવશે. તેથી, બચાવને અભિલેખ પરથી દૂર કરી દેવા જોઈએ એવો એડવોકેટ જનરલનો અભિપ્રાય માન્ય રાખવામાં આવે છે. ભલે ટ્વીટ બે લીટીઓનો હતો, છતાં જવાબી સોગંદનામામાં અવમાનનાકારકે નિવૃત્ત તેમજ કાર્યરત ન્યાયાધીશો, જેમાં મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેમની ન્યાયિક તેમજ વહીવટી ભૂમિકાને લઈને કરેલા આક્ષેપોની શ્રેણીનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. જો આ નિવેદનોને બચાવરૂપે સત્યતા સ્વીકારવા માટે

વિચારવામાં આવે, તો તે અવમાનનાને વધુ ઉગ્ર બનાવવાના સિવાય બીજું કંઈ નહીં થાય. તેથી, તેવામાં આવેલો બચાવ ન તો જાહેર હિતમાં ગણાવી શકાય અને ન તો સદ્ભાવપૂર્ણ ગણાવી શકાય. તેના વિપરીત, તે આ અદાલતની પ્રતિષ્ઠાને વધુ હાનિકારક છે અને વધુ અપમાનજનક ઠરે છે તેમજ ન્યાયના વહીવટને બદનામ કરવા અને તેની પ્રતિષ્ઠા ઘટાડવા સમાન બને છે, જેમાં આ દેશનો સામાન્ય નાગરિક વિશ્વાસ રાખે છે અને ન્યાય મેળવવા માટે અંતિમ ઉપાય તરીકે આ અદાલતનો આશ્રય લે છે. કારણ કે આ નિવેદનો રાજકીય વિચારણા પર આધારિત છે, તેથી અવમાનનાકારકના પ્રકરણમાં સત્યતાને બચાવ તરીકે સમર્થન આપવા માટે તેમને ધ્યાનમાં લઈ શકાય નહીં. કરાચેલા આક્ષેપો કલંકજનક છે અને ન્યાયિક વહીવટની મૂળભૂત રચનાને હચમચાવી દેવાની તેમજ ન્યાયના વહીવટમાં સામાન્ય માણસનો વિશ્વાસ ડગમગાવી દેવાની ક્ષમતા ધરાવે છે. [પરિચ્છેદ ૨૦, ૨૬-૨૮, ૩૨ અને ૩૩][૫૩૪- જી-એચ; ૫૩૮- સી-એચ; ૫૩૯- ડી-ઈ]

ઈન્ડાયરેક્ટ ટેક્સ પ્રેક્ટિશનર્સ' એસોસિએશન વિ. આર.કે. જૈન (૨૦૧૦) ૮ એસ.સી.સી. ૨૮૧; સુબ્રમણિયન સ્વામી વિ. અરુણ શૌરી (૨૦૧૪) ૧૨ એસ.સી.સી. ૩૪૪ : [૨૦૧૪] ૧૩ એસ.સી.આર. ૫૮૧ – નો સંદર્ભ લેવાયો.

૧. ૨ જો કે વક્તવ્ય સ્વાતંત્ર્ય છે, છતાં સ્વાતંત્ર્ય ક્યારેય નિરપેક્ષ નથી, કારણ કે બંધારણના રચયિતાઓએ તેના ઉપર કેટલીક મર્યાદાઓ લાદી છે.

વિશેષ કરીને જ્યારે આવા વક્તવ્ય સ્વાતંત્ર્યનો દુરુપયોગ કરવાનો પ્રયત્ન થાય અને તેનું પરિણામ સમગ્ર સંસ્થા તેમજ ઉક્ત સંસ્થાનો ભાગ બનેલા અને પોતાનો જાહેર રીતે બચાવ કરી શકતા ન હોય એવા વ્યક્તિઓને કલંકિત કરવામાં થાય, ત્યારે કાયદામાં તેવી બાબતને મંજૂરી આપી શકાતી નથી. જો કે ચુકાદાની ન્યાયસંગત ટીકા કાયદા મુજબ માન્ય છે, પરંતુ કોઈ વ્યક્તિ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) હેઠળના અધિકારની મર્યાદા લાંઘીને સંસ્થાને કલંકિત કરી શકતી નથી.[પરા ૩૪][૫૩૯-એફ-જી]

૧. ૩ ન્યાયિક આચરણના ધોરણો અનુસાર ન્યાયાધીશો જાહેરમાં કોઈ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરી શકતા નથી. ન્યાયાધીશોએ પોતાનો અભિપ્રાય પોતાના ચુકાદાઓ દ્વારા વ્યક્ત કરવાનો હોય છે, અને તેઓ જાહેર ચર્ચામાં પ્રવેશી શકતા નથી કે પત્રકારિતાને નિવેદન આપી શકતા નથી. અખબારો અને માધ્યમોમાં ન્યાયાધીશો વિરુદ્ધ કોઈપણ આક્ષેપ કરવો અત્યંત સરળ છે. ન્યાયાધીશોએ આવા આક્ષેપોના મૌન સહનકર્તા રહેવાનું હોય છે, અને તેઓ જાહેર મંચો, અખબારો અથવા માધ્યમોમાં જઈને આવા આક્ષેપોનો જાહેર પ્રતિવાદ કરી શકતા નથી. તેમજ, જ્યારે તેઓ તે મુદ્દા સાથે વ્યવહાર કરી રહ્યા હોય તે સિવાય, કરવામાં આવેલા વિવિધ બેફામ આક્ષેપોની સાચાશ વિષે તેઓ કશું લખી પણ શકતા નથી. નિવૃત્ત ન્યાયાધીશોએ આ સંસ્થાની પ્રત્યે કઠોર પરિશ્રમ અને સમર્પણના બળે જે પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી હોય છે તે તેઓ ધરાવે છે. તેઓએ પણ કરવામાં આવતા દરેક એકેક આક્ષેપનો જવાબ આપવો અને જાહેર ચર્ચામાં

પ્રવેશવો યોગ્ય માનવામાં આવતો નથી. તેથી, જ્યારે તેઓ ખુલ્લેઆમ બોલી શકતા નથી, ત્યારે તેમને તેમની પ્રતિષ્ઠા અને માનહાનિનું નુકસાન સહન કરાવવું યોગ્ય નથી, કારણ કે ગૌરવપૂર્વક જીવવાનો અધિકાર તેનો આવશ્યક અંગ છે. ન્યાયિક વ્યવસ્થાના સંરક્ષણ માટે બારને પ્રવક્તા માનવામાં આવે છે. તેઓ આ વ્યવસ્થાનો અભિન્ન ભાગ છે. બાર અને પીઠિકા, એટલે કે ન્યાયિક વ્યવસ્થા, એક જ વ્યવસ્થાના ભાગો છે અને સમાન પ્રતિષ્ઠા ભોગવે છે. જો ન્યાયાધીશો પર કડકશ પ્રહાર કરવામાં આવે, તો તેમના માટે નિર્ભયતાપૂર્વક અને પ્રશ્નો પ્રત્યે નિષ્પક્ષ અભિગમ સાથે કાર્ય કરવું મુશ્કેલ બની જાય. ચુકાદાની ટીકા કરી શકાય છે. તેમ છતાં, ન્યાયાધીશોને પ્રેરણા અથવા હેતુઓ આક્ષેપિત ન કરવા જોઈએ, કારણ કે તે ન્યાયના પ્રબંધને બદનામ કરે છે. [પરા ૩૫] [૫૩૯-એચ; ૫૪૦-એ- ૬]

સી. રવિચંદ્રન અચ્યર વિ. ન્યાયમૂર્તિ એ.એમ. ભટ્ટાચારજી અને અન્ય, (૧૯૯૫) ૫ એસ.સી.સી. ૪૫૭ : [૧૯૯૫] ૩ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૩૧૯;

પ્રવીણ સી. શાહ વિ. કે.એ. મોહન અલી અને અન્ય એક (૨૦૦૧) ૮ એસસીસી ૬૫૦ : [૨૦૦૧] ૩ સપ્લ. એસસીઆર ૬૭૫ – પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

હેલ્સબરીઝ લોઝ ઓફ ઇંગ્લેન્ડ, ફોર્થ એડિશન, વોલ્યુમ ૯, પેરા ૨૭ માં – ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૧. જ અવમાનનાકારકનું વલણ એવું હતું કે જો જનરલ કલોઝિસ એક્ટની

કલમ ૩(૨૨) માં નિર્ધારિત સદ્ભાવનાના બચાવને ધ્યાનમાં લેવામાં આવે, તો એવું ધારવું પડશે કે અવમાનનાકારકે કરેલું કૃત્ય, જો તે ઇમાનદારીપૂર્વક કરવામાં આવ્યું હોય, તો સદ્ભાવનાથી કરાયેલું ગણાશે, ભલે તે બેદરકારીપૂર્વક કરવામાં આવ્યું હોય. ટિપ્પણીઓના અવલોકન પરથી એવું ન તો કહી શકાય કે તે ઇમાનદારીપૂર્વક કરવામાં આવી હતી કે ન સદ્ભાવનાથી. એવો વ્યક્તિ, જે ૩૫ વર્ષના અનુભવ ધરાવતો વકીલ છે, જેણે ટ્રીટ્સમાં દુભાવનાપૂર્ણ અને કલંકજનક ટિપ્પણીઓ કરી છે અને જવાબમાં દાખલ કરાયેલા સોગંદનામામાં કરાયેલા નિવેદનો દ્વારા તેને વધુ ઉગ્ર બનાવી છે, જેના પરિણામે તે જે સંસ્થાનો પોતે જ ભાગ છે તેની જ પ્રતિષ્ઠાને હાણી પહોંચે છે, તેવું કૃત્ય ઇમાનદારીપૂર્વક કે સદ્ભાવનાથી કરવામાં આવ્યું હોવાનું કહી શકાય નહીં. [ફકરો ૮૨][૫૭૭-જી-એચ; ૫૭૮-એ-બી]

રેનોલ્ડ્સ વિ. ટાઈમ્સ ન્યૂઝપેપર્સ લિમિટેડ અને અન્ય (૧૯૯૯) ૪ ઓલ ઈ.આર. ૬૦૯ – નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૧. ૫ અવમાનનાકારકે આ અદાલતના ચાર વરિષ્ઠતમ ન્યાયાધીશોની તા. ૧૨.૦૧.૨૦૧૮ ની પ્રેસ પરિષદના આધારે કરાયેલા નિવેદનોનું સમર્થન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. કાયદા સમક્ષ સમાનતાનો સિદ્ધાંત એવો છે કે જે અનુમત્ય છે તે જ ગણનાપાત્ર છે, જે અનુમત્ય નથી તે નહીં. આ સ્થિર થયેલું છે કે નકારાત્મક સમાનતાનો દાવો કરી શકાતો નથી, કારણ કે નકારાત્મક સમાનતાનો કોઈ સિદ્ધાંત જ નથી. સત્ય ન્યાયાધીશો માટે પણ બચાવ બની

શકે, પરંતુ તેઓ તેમના ન્યાયિક ધોરણો, નૈતિકતા અને આચારસંહિતા દ્વારા બંધાયેલા છે. તેવી જ રીતે, વકીલો માટેની આચારસંહિતા પણ વકીલોને સમાન રીતે લાગુ પડે છે, કારણ કે તેઓ આ પ્રણાલીનો ભાગ છે. બાર કાઉન્સિલ દ્વારા રચાયેલ વ્યવસાયિક નૈતિકતાના નિયમો, ભલે કાયદેસર સત્તા હેઠળ બનાવાયેલા હોય, તેમ છતાં તેઓ પોતાના દ્વારા જ સમગ્ર રીતે આ વ્યવસાયની ગૌરવતા નિર્ધારિત કરવા અથવા તેને મર્યાદિત કરવા પૂરતા નથી. વ્યવસાયની ગૌરવતા નૈતિકતાના નિયમોથી પણ ઉપર અને વધુ વ્યાપક બાબતોને આવરી લે છે. વકીલોને, એક વર્ગ તરીકે, જનતા બુદ્ધિજીવી વર્ગ તરીકે જો છે. [પરિષદ ૪૪][પપર-ડી-૭]

આર. મુથુકૃષ્ણન વિ. મદ્રાસ સ્થિત ન્યાયવિચારણાની વડી અદાલતના રજિસ્ટ્રાર જનરલ (૨૦૧૯) ૧૬ એસ.સી.સી. ૪૦૭ : [૨૦૧૯] ૧ એસ.સી.આર. ૫૮૯; તેહસીન પૂનાવાલા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય એક (૨૦૧૮) ૬ એસ.સી.સી. ૭૨ : [૨૦૧૮] ૯ એસ.સી.આર. ૧ – પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

૧.૬ સોગંદનામામાં લેવામાં આવેલો બચાવ ન તો સદ્ભાવનાપૂર્વકનો છે અને ન તો જાહેર હિતમાં હોવાનું કહી શકાય. બંને ટ્વીટ્સ, જવાબી સોગંદનામામાં કરાયેલ નિવેદનો સાથે વાંચતાં, સમગ્ર સંસ્થામાં જનતાનો વિશ્વાસ ડગમગાવી દેવાની ક્ષમતા ધરાવે છે. બીજી ટ્વીટ એવી છાપ ઊભી કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે કે છેલ્લા છ વર્ષ દરમિયાન સમગ્ર સર્વોચ્ચ અદાલતે લોકશાહીના વિનાશમાં અત્યંત

મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવી છે. [પેરા ૫૦][૫૬૫-ઈ-એફ]

કામિની જયસ્વાલ વિ. યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા અને અન્ય એક (૨૦૧૮)
૧ એસ.સી.સી. ૧૫૬ : [૨૦૧૭] ૧૩ એસ.સી.આર. ૧૮૯; ડી. સી. સક્સેના
વિ. ચીફ જસ્ટિસ ઑફ ઇન્ડિયા (૧૯૯૬) ૫ એસ.સી.સી. ૨૧૬ : [૧૯૯૬] ૩
સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૬૭૭ – ૫૨ આધાર રાખવામાં આવ્યો.

૨. ૧ એ બાબત વિવાદિત થઈ શકતી નથી કે વક્તવ્ય સ્વાતંત્ર્ય
બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) નો એક ભાગ છે. જોકે, એમ કહી શકાય
નહીં કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨૯ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે
અદાલત બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) હેઠળના અધિકારોમાં હસ્તક્ષેપ કરી
રહી છે. સર્વોચ્ચ અદાલત દસ્તાવેજી અદાલત હોવાથી તે અદાલતના અવમાન
બદલ દંડ આપી શકે છે. લોકશાહીમાં વક્તવ્ય સ્વાતંત્ર્ય આવશ્યક છે તે બાબત
પણ વિવાદિત થઈ શકતી નથી, પરંતુ તે લોકશાહીની સંસ્થાઓમાંથી કોઈ એકનું
અવમૂલ્યન કરી શકતું નથી. લોકશાહી મુક્ત ચર્ચા અને ખુલ્લી ચર્ચા પર
આધારિત છે, જોકે, તે ગંદા પ્રહાર સુધી અને આવી સંસ્થા પ્રત્યે સામાન્ય
જનતાનો વિશ્વાસ ડગમગી જાય તે હદ સુધી જઈ શકતી નથી. વક્તવ્ય અને
અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતામાં માહિતી આપવાનો અને પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર
સામેલ છે, જેમાં મત ધારણ કરવાની સ્વતંત્રતા પણ આવે છે. નિસંદેહ,
વ્યક્તિને મત રચવાની અને વાજબી ટીકા કરવાની સ્વતંત્રતા છે, પરંતુ જો એવો
મત કલંકજનક અને દુર્ભાવનાપૂર્ણ હોય, તો તેની જાહેર અભિવ્યક્તિ પણ

અદાલત અવમાનની અધિકારક્ષેત્રના જોખમ હેઠળ આવશે. નિસંદેહ, બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) હેઠળ પરિકલ્પિત વક્તવ્ય સ્વાતંત્ર્ય એક મૂળભૂત અધિકાર છે. જોકે, એ ભૂલાઈ શકે નહીં કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૯(૧) હેઠળના અધિકારો બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૯(૨) હેઠળની વાજબી મર્યાદાઓને આધીન છે અને આ પ્રક્રિયામાં અન્યના અધિકારોનું ઉલ્લંઘન થઈ શકતું નથી. બન્ને વચ્ચે સમતુલા રાખવી આવશ્યક છે. બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨૯ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે અદાલતે અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) હેઠળના અધિકાર અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૯(૨) હેઠળની મર્યાદાઓ વચ્ચે સમતુલા સાધવી પડશે. લોકશાહીમાં પત્રકારિતાની સ્વતંત્રતા પણ એક મહત્વપૂર્ણ પાસું છે. વ્યક્તિના મનમાં ચાલતી વિચારપ્રક્રિયા અને શબ્દોને નિયંત્રિત કરી શકાતા નથી, પરંતુ જ્યારે અભિવ્યક્તિની વાત આવે છે, ત્યારે તે બંધારણીય મર્યાદાઓની અંદર હોવી જોઈએ. જો વકીલોને, જે સંસ્થાનો તેઓ ભાગ છે, તેની વિરુદ્ધ કોઈપણ દુર્ભાવનાપૂર્ણ, કલંકજનક અને ગંદા આક્ષેપો કરવાની છૂટ આપવામાં આવે, તો વકીલોનો ઉદ્ઘાત વ્યવસાય પોતાની સમસ્ત મહત્વતા, આકર્ષણ અને ગૌરવ ગુમાવી બેસશે. વકીલો નિર્ભયપણે સ્વતંત્ર અને દૃઢ હોવા જોઈએ, પરંતુ તે જ સમયે સંસ્થા પ્રત્યે સન્માનસભર પણ હોવા જોઈએ. [ફ્રકરો ૮૧][૫૭૬-૭-એચ]

મેનકા ગાંધી વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય એક (૧૯૭૮) ૧ એસ.સી.સી. ૨૪૮ : [૧૯૭૮] ૨ એસ.સી.આર. ૬૨૧-નું અનુસરણ કરવામાં

આવ્યું.

સચિવ, માહિતી અને પ્રસારણ મંત્રાલય, ભારત સરકાર તથા અન્ય વિ.
ક્રિકેટ એસોસિએશન ઑફ બંગાળ તથા અન્ય, (૧૯૯૫) ૨ એસસીસી ૧૬૧ :
[૧૯૯૫] ૧ એસસીઆર ૧૦૩૬ – પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

૨.૨. અદાલતે પક્ષ અને પ્રતિપક્ષ, અધિકારો અને મર્યાદાઓનું તોલમાપ
કરીને, ત્યારબાદ દોષસિદ્ધિ સંબંધે વિચારપૂર્વકનો નિર્ણય આપ્યો છે.
સમપ્રમાણતાના વિચારણામાં, સમપ્રમાણતાના સિદ્ધાંતને લાગુ કરતાં
પ્રતિબંધોની સરખામણીએ મૂળભૂત અધિકારોના પક્ષમાં સંતુલન ઝુકવું પડશે
અને ચુકિતચુકતતાનો અર્થ સારગર્ભિત તથા પ્રક્રિયાત્મક ચુકિતચુકતતા થાય છે
અને તેમાં સમપ્રમાણતા અંતર્નિહિત છે, એવી રજૂઆત સ્વીકારવા માટે કોઈ
અવકાશ રહેતો નથી. [પરિષેદ ૮૩][૫૭૮-સી; ૫૭૮-એફ]

મદ્રાસ રાજ્ય તથા અન્ય વિ. વી.જી. રોવ (૧૯૫૨) એસ.સી.આર.
૫૯૭, ચિંતામણ રાવ તથા અન્ય વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય [૧૯૫૦]
એસ.સી.આર. ૭૫૯, પાપનાસમ લેબર યુનિયન વિ. મદુરા કોટ્સ લિ. તથા
અન્ય (૧૯૯૫) ૧ એસ.સી.સી. ૫૦૧ : [૧૯૯૪] ૬ સપ્લ.

એસ.સી.આર. ૩૬૯, આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય વિ. મેકડોવેલ એન્ડ
કો. અને અન્ય (૧૯૯૬) ૩ એસ.સી.સી. ૭૦૯ : [૧૯૯૬] ૩ એસ.સી.આર.
૭૨૧, ભારત સંઘ (યુ.ઓ.આઈ.) અને અન્ય વિ. જી. ગણાયુથમ (મૃત) તેમના
કાનૂની વારસદારો દ્વારા (૧૯૯૭) ૭ એસ.સી.સી. ૪૬૩ : [૧૯૯૭] ૩ સપ્લ.

એસ.સી.આર. ૫૪૯; ટેરી ઓટ એસ્ટેટ્સ (પી) લિ. વિ. યુ.ટી. ચંદીગઢ
અને અન્ય. (૨૦૦૪) ૨ એસ.સી.સી. ૧૩૦ : [૨૦૦૩] ૬ સપ્લ.
એસ.સી.આર. ૧૨૩૫; ઓમ કુમાર અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા
(યુ.ઓ.આઈ.) (૨૦૦૧) ૨ એસ.સી.સી. ૩૮૬ : [૨૦૦૦] ૪ સપ્લિ.
એસ.સી.આર. ૬૯૩, અનુજ ગર્ગ અને અન્ય વિ. હોટેલ એસોસિયેશન ઓફ
ઇન્ડિયા અને અન્ય (૨૦૦૮) ૩ એસ.સી.સી. ૧ : [૨૦૦૭] ૧૨
એસ.સી.આર. ૯૯૧; ચેરમેન, ઓલ ઇન્ડિયા રેલ્વે રેક. બોર્ડ અને અન્ય વિ. કે.
શ્યામ કુમાર અને અન્ય (૨૦૧૦) ૬ એસ.સી.સી. ૬૧૪ : [૨૦૧૦] ૬
એસ.સી.આર. ૨૯૧ – ઉદ્દેખિત.

૩. અદાલતમાં વિચારાધીન બાબતમાં વકીલો અને વાદકારો દ્વારા પત્રકાર
પરિષદ અથવા મીડિયા સમક્ષ જવું, આ મામલામાં મોખરે આવેલો બીજો પ્રશ્ન છે.
મામલાની સુનાવણી દરમિયાન, અવમાનનાકારીએ પત્રકારમંડળ અને મીડિયા
સાથે વાત કરી હતી. તેની દ્વારા તા. ૨૦.૦૮.૨૦૨૦ના આદેશના અનુસંધાને
કરવામાં આવેલ નિવેદન પણ ઘણું અગાઉથી, સંપૂર્ણરૂપે, શબ્દશઃ,
સમાચારપત્ર અને મીડિયા માં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું હતું. વિચારાધીન
બાબતમાં, આવા નિવેદનને અગાઉથી પત્રકારમંડળને પ્રસિદ્ધિ માટે આપવું
અયોગ્ય વર્તનનો કૃત્ય છે અને તેનો અસર ન્યાયિક પ્રક્રિયામાં તથા નિષ્પક્ષ
નિર્ણય પ્રક્રિયામાં હસ્તક્ષેપ થવાનો થાય છે, અને તે સ્પષ્ટપણે સમાચારપત્ર
અને મીડિયાનાં પ્રભાવ દ્વારા અદાલતના નિર્ણયને બળજબરીપૂર્વક પ્રભાવિત

કરવાનો પ્રયાસ છે, જેને ન્યાયના નિષ્પક્ષ વહીવટ માટે અનુકૂળ કહેવાઈ શકે નહીં, અને તે વધુમાં સ્વતંત્ર ન્યાયિક નિર્ણય પ્રક્રિયામાં અયોગ્ય હસ્તક્ષેપ સમાન ઠરે છે, જે ન્યાયના વહીવટની સંસ્થાનો મૂળ આધારસ્તંભ છે. જો આવી પ્રકારની કાર્યવાહી વિચારાધીન બાબતમાં કરવામાં આવે, તે પણ એવા એડવોકેટ દ્વારા, જે ફોજદારી અવમાનનાનો સામનો કરી રહ્યો હોય, તો તે વાસ્તવમાં એવા મંચ અથવા માધ્યમનો ઉપયોગ કરવા સમાન ઠરે છે, જેનો નૈતિક અને કાનૂની રીતે ઉપયોગ થવો યોગ્ય માનવામાં આવતો નથી. વધુમાં, ફોજદારી અવમાનનાના ગંભીર મામલામાં, અને ખાસ કરીને આ અદાલત દ્વારા દોષિત ઠરાવ નોંધાઈ ગયા પછી, તે દર્શાવે છે કે અદાલતની સહનશીલતાની કોઈ વાજબી કારણ વિના, અપ્રામાણિક ઉપાયો અપનાવી કસોટી કરવામાં આવી રહી છે. [પેરા ૬૬]
[૫૭૨-સી-૭]

૪. આ અદાલતના ઈ.એમ. શંકરન નમ્બૂદ્રિપાદ અને પી.એન. દૂડા કેસોમાં આવેલા ચુકાદાઓ વચ્ચેની અસંગતતા જેટલી બાબત છે, બંને ચુકાદાઓમાં પ્રતિપાદિત કાનૂની સ્થિતિ એક જ અને સમાન છે. શક્ય છે કે એક કેસમાં સમાન કાનૂન લાગુ કરીને અદાલતે કરવામાં આવેલા નિવેદનો અવમાનનાકારક હોવાનું માન્યું હોય અને બીજા કેસમાં અદાલતે કરવામાં આવેલ નિવેદન અવમાનનાકારક નથી એવું માન્યું હોય. [પરિચ્છેદ ૭૧][૫૭૩-૭-એચ; ૫૭૪-એ]

ઈ.એમ. શંકરણ નામ્બૂદ્રિપાદ વિ. ટી. નારાયણન નામ્બિયાર (૧૯૭૦)

૨ એસસીસી ૩૨૫ : [૧૯૭૧] ૧ એસસીઆર ૬૯૭; ** પી.એન. દુડા વિ. પી. શિવ શંકર અને અન્યઓ (૧૯૮૮) ૩ એસ.સી.સી. ૧૬૭ : [૧૯૮૮] ૩ એસ.સી.આર. ૫૪૭ – પર આધાર રાખવામાં આવ્યો. શ્રેયા સિંઘલ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૨૦૧૫) ૫ એસસીસી ૧ : [૨૦૧૫] ૫ એસસીઆર ૯૬૩; બરદાકાંતા મિશ્ર વિ. ઓરિસ્સા વડી અદાલતના રજિસ્ટ્રાર અને અન્ય એક (૧૯૭૪) ૧ એસસીસી ૩૭૪ : [૧૯૭૪] ૨ એસ.સી.આર. ૨૮૨; બ્રહ્મ પ્રકાશ શર્મા અને અન્ય વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય [૧૯૫૩] એસ.સી.આર. ૧૧૬૯; ઇન રે: હીરા લાલ દીક્ષિત અને અન્ય બે, [૧૯૫૫] ૧ એસસીઆર ૬૭૭ – નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૫. અવમાનનાકર્તા દ્વારા કરવામાં આવેલી આ દલીલો કે અવમાનના અધિકારક્ષેત્ર અનિશ્ચિત છે અને ઔપનિવેશિક સ્વરૂપનું છે, તે વાસ્તવમાં દોષિત ઠેરવતા ચુકાદામાં અદાલતે અપનાવેલા દૃષ્ટિકોણની સમીક્ષા કરવા બરાબર છે. અદાલત માટે આ રજૂઆતોનું પુનઃવિચારણ કરવું આવશ્યક નથી, કારણ કે તેની તમામ રજૂઆતો દોષિત ઠેરવતા ચુકાદામાં વિસ્તૃત રીતે વિચારવામાં આવી ચૂકી છે. અદાલતે પૂર્ણ સાવચેતી, કાળજી અને જરૂરી પૂર્વસાવધાનીઓ સાથે આ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કર્યો છે. દંડ નિર્ધારિત કરતી વખતે, અદાલતે સંબંધિત વ્યક્તિ અને તેના વાસ્તવિક પ્રભાવના સંદર્ભમાં નિષ્પક્ષતાપૂર્વક કાર્ય કરવું પડે છે. તેથી, તા. ૧૪.૦૮.૨૦૨૦ ના નિર્ણયને પરત ખેંચવા અથવા પાછો બોલાવવા અંગેની વિનંતી અદાલત સ્વીકારી શકતી નથી. [ફકરા ૭૨, ૭૪ અને

૭૫][૫૭૪-ડી; ૫૭૪-જી-એચ; ૫૭૫-એ]

મરે એન્ડ કો. વિ. અશોક કુમાર ન્યુઆતિયા અને અન્ય એક (૨૦૦૦) ૨
એસ.સી.સી. ૩૬૭ : [૨૦૦૦] ૧ એસ.સી.આર. ૩૬૭ – પર આધાર રાખવામાં
આવ્યો.

આર. વિ. આલ્મન (૧૯૬૫) વિલ્મ ૨૪૩; મેકિલયોડ વિ. સેન્ટ ઓબિન
(૧૮૯૯) એસી ૫૪૯ (પીસી), આર. વિ. ગેરી (૧૯૦૦) ૨ ક્યૂબી ૩૬ ડીસી;
આર. વિ. કોલ્સેલી ૯ મે ૧૯૩૧ ડી.સી., ધૂરિકા વિ. સરકારી વકીલના નિયામક
(કોમનવેલ્થ લોયર્સ’ એસોસિએશન દરમિયાનગીરી કરતાં); (૨૦૧૫) એ.સી.
૮૭૫, આર. વિ.બ્લેકબર્ન (૧૯૬૮) ૧ ઓલ ઈ.આર. ૭૬૩ – સંદર્ભિત.

૬. બંધારણની કલમો ૧૨૯ અને ૨૧૫ હેઠળની બંધારણીય અધિકારક્ષેત્ર
અને કોર્ટોની અવમાનના અધિનિયમ, ૧૯૭૧ની જોગવાઈઓ વચ્ચે કોઈ
વિસંગતિ નથી એવો પ્રશ્ન દોષિત ઠેરવતા ચુકાદામાં વિચારવામાં આવ્યો છે અને
બંધારણની કલમો ૧૨૯ અને ૨૧૫ હેઠળની પ્રક્રિયા શું છે તે વિષયનો વિચાર
#વિજય કુર્લે કેસમાં કરવામાં આવ્યો છે. [પરિચ્છેદો ૭૬ અને ૭૮] [૫૭૫-
બી-સી; ૫૭૫-એચ]

પદ્મવ શેઠ વિ. કસ્ટોડિયન અને અન્ય (૨૦૦૧) ૭ એસ.સી.સી. ૫૪૯ :
[૨૦૦૧] ૧ સપિલ. એસ.સી.આર. ૩૮૭ (૭૬); મહેશ્વરી પેરી અને અન્ય વિ.
અલાહાબાદની ન્યાયિક વડી અદાલત (૨૦૧૬) ૧૪ એસ.સી.સી. ૨૫૧ :
[૨૦૧૬] ૩ એસ.સી.આર. ૨૧૩ (૭૭) – નો સંદર્ભ લેવાયો.

#વિષયમાં: વિજય કુર્લે અને અન્ય, (૨૦૨૦) એસ.સી.સી. ઓનલાઈન એસ.સી. ૪૦૭ – ૭ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો. અવમાનના અરજીની નકલ આપવામાં આવી હતી કે નહીં, તે બાબત કોઈ પ્રાસંગિકતા ધરાવતી નથી. નિસંદેહ, શરૂઆતમાં આ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અવમાનના અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેને આ સર્વોચ્ચ અદાલતની વહીવટી બાજુએ મૂકવામાં આવી હતી, પરંતુ આ સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્વપ્રેરિત કાર્યવાહી શરૂ કરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. અરજીનો માત્ર તે ભાગ, એટલે કે અવમાનનાકર્તા દ્વારા કરવામાં આવેલો પ્રથમ ટ્વીટ, અવમાનનાકર્તા વિરુદ્ધ કાર્યવાહી હાથ ધરવા માટેના આધાર પૈકીનો એક હતો. સંબંધિત ટ્વીટનો ૨૨.૦૭.૨૦૨૦ તારીખના આદેશમાં વિશેષ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. અવમાનનાકર્તા વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવા માટે અરજીના અન્ય કોઈ ભાગને વિચારણામાં લેવામાં આવ્યો ન હતો. જ્યાં સુધી બીજા ટ્વીટનો પ્રશ્ન છે, જે ૨૨.૦૭.૨૦૨૦ તારીખના ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા માં પ્રકાશિત અહેવાલના આધારે હતો, અદાલતે તેની પણ સ્વપ્રેરિત સંજ્ઞાન લેવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. એકમાત્ર આવશ્યકતા એટલી છે કે અદાલતે પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવું જોઈએ. અદાલતે વિશેષ રીતે અવમાનનાકર્તાને તે આધાર અંગે અવગત કર્યો હતો, જેના આધારે અદાલતે સ્વપ્રેરિત સંજ્ઞાન લીધું હતું. માત્ર એટલું જ નહીં, પરંતુ અવમાનનાકર્તાએ પણ એ આધાર સમજી લીધો હતો કે જેના આધારે અદાલત કાર્યવાહી કરી રહી હતી, જે તેના દ્વારા દાખલ કરાયેલ પ્રતિઉત્તર સોગંદનામામાંથી સ્પષ્ટ થાય છે.[પરા ૮૦][૫૭૬-સી-૭]

૮. માત્ર અદાલતના અવમાનના કરનાર પર લાદવામાં આવેલી સજા ભોગવવી એટલું જ તેના દ્વારા પોતાના અવમાનનાનું પરિમાર્જન કરવાની પ્રક્રિયા પૂર્ણ કરવા માટે પૂરતું નથી. દંડની સજા થયેલી સ્થિતિમાં, અવમાનના કરનાર દંડ ભરી શકે છે અને ફરી ફરી અવમાનનાપૂર્ણ વર્તનમાં અડગ રહી શકે છે. ફોજદારી અવમાનનાનું પરિમાર્જન કરવા માટે કંઈક વધુ આવશ્યક છે. માત્ર માફીની રજૂઆત પણ અવમાનનાનું પરિમાર્જન કરવા માટે પૂરતી નથી. અવમાનના કરનારએ પોતાના અવમાનનાનું પરિમાર્જન કરી લીધું છે એવો આદેશ કરવા માટે માફીની ખરાઈ અંગે અદાલત સંતોષ પામવી આવશ્યક છે. અવમાનનાનું પરિમાર્જન થાય તે પહેલાં, એડવોકેટ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૩૪(૧) હેઠળ બનાવાયેલા નિયમોની નિયમ ૧૧ ના પરિણામો વકીલને ભોગવવા પડી શકે છે, જે મુજબ જો વકીલ અદાલતના અવમાનનામાં દોષિત ઠર્યો હોય, તો કોઈપણ અદાલતમાં કાર્ય કરવા અથવા દલીલ કરવા માટેની તેની સત્તા સમાપ્ત થયેલી ગણાય છે.[પરા ૩૮][પ૪૮-એફ-એચ; પ૪૯-એ]

પ્રવીણ સી. શાહ વિ. કે.એ. મોહદ અલી અને અન્ય એક (૨૦૦૧) ૮ એસસીસી ૬૫૦ : [૨૦૦૧] ૩ સપ્લ. એસસીઆર ૬૭૫; બાર કાઉન્સિલ ઓફ ઇન્ડિયા વિ. કેરળની વડી અદાલત (૨૦૦૪) ૬ એસસીસી ૩૧૧ : [૨૦૦૪] ૧ સપ્લ. એસસીઆર ૬૪૯; સર્વોચ્ચ અદાલત બાર એસોસિએશન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૧૯૯૮) ૪ એસસીસી ૪૦૯ : [૧૯૯૮] ૨ એસસીઆર ૭૯૫; રોશન લાલ આહુજા, ઇન રે: (૧૯૯૩) સપ્. ૪ એસ.સી.સી. ૪૪૬ : [૧૯૯૨]

૩ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૨૫૭ – આધાર રાખવામાં આવ્યો.

નવી દિલ્હી ખાતે સપ્ટેમ્બર ૧૮-૧૯, ૧૯૯૨ના રોજ યોજાયેલી મુખ્ય ન્યાયાધીશો પરિષદમાં સ્વીકારાયેલ ‘ન્યાયિક જીવનના મૂલ્યોનું પુનઃ પ્રતિપાદન’ – નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૮.૨ સજા નિર્ધારિત કરતી વખતે ધ્યાનમાં લેવાની જે ઉપસ્થિત પરિસ્થિતિઓ આવશ્યક છે, તેમાં નિવેદન કરનાર વ્યક્તિ કોણ છે તે પણ એક છે. ન્યાયપ્રશાસનની પ્રણાલીના ભાગરૂપ એવી અને જે વ્યક્તિ ઉપરોક્ત પ્રણાલી પ્રત્યે કર્તવ્યબદ્ધ છે, તેવી વ્યક્તિ પાસેથી આવા ટૂંકા કરવાની અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં, જે સામાન્ય જનતાના વિશ્વાસને ડગમગાવી શકે અને વધુમાં સોગંદનામામાં બેઆધાર આક્ષેપો કરીને ઉપરોક્ત સંસ્થાને કલંકિત કરવાનો વધુ પ્રયત્ન કરે. આ પ્રણાલીના ભાગરૂપ જવાબદાર વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલું આપું કૃત્ય અવગણવામાં અથવા નજરઅંદાજ કરવામાં આવી શકે નહીં. [પરિચ્છેદ ૫૧][૫૬૫-જી-એચ]

૮.૩ આવી ટિપ્પણી/ટૂંકા કરવાનું કોઈ ન્યાયસંગત કારણ નથી, ખાસ કરીને જ્યારે તે ૩૫ વર્ષનો અનુભવ ધરાવતા એવા વકીલ દ્વારા કરવામાં આવે છે, જે અદાલતનો અધિકારી છે અને વ્યવસ્થામાં વકીલો સમાન ગૌરવ ભોગવે છે. એડવોકેટ જનરલ દ્વારા બચાવમાં કરવામાં આવેલા નિવેદનો પાછા ખેંચવા અને ખેદ વ્યક્ત કરવા માટે રજૂઆત કરવામાં આવી હોવા છતાં, અવમાનના કરનાર પક્ષના વકીલે જણાવ્યું હતું કે અવમાનના કરનાર તેના જવાબમાં લેવામાં આવેલ

બચાવ પાછો ખેંચવા તૈયાર નથી. તે પરથી વધુ સ્પષ્ટ થાય છે કે આવા અયોગ્ય બચાવ પર અડગ રહેવું અને તે સાથે આગળ વધવા પર આગ્રહ રાખવો, સમગ્ર ઘટનાક્રમને એવો બનાવે છે જેને અવગણવામાં આવી શકતો નથી. [પરા ૫૨]
[૫૬૬-એ-બી]

૮.૪ ફક્ત એટલા કારણો કે કોઈ વકીલ જનહિત માટે દાખલ કરાયેલી જનહિત અરજીના રજૂકરણમાં સંકળાયેલો છે, તેને તે જ વ્યવસ્થાને નુકસાન પહોંચાડવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થતો નથી, જેના તે પોતે એક ભાગ છે. સામાન્ય નાગરિક પાસેથી અપેક્ષા ભિન્ન હોઈ શકે, છતાં લાંબા અનુભવ ધરાવતા વકીલ પાસેથી અપેક્ષિત ફરજો અને અપેક્ષાઓ વધુ ઉચ્ચ હોય છે. એક વકીલ પોતાની નૈતિક ફરજ અને જવાબદારી ભૂલી શકતો નથી અને જે વ્યવસ્થાનો તે/તેણી અભિન્ન ભાગ છે, તેની નિંદા કરી શકતો નથી. વાજબી ટીકા દબાવી દેવાની નથી, પરંતુ વકીલે પોતાને યાદ અપાવવું જરૂરી છે કે તે/તેણી શિષ્ટતાની મર્યાદા ક્યાં પડાવે છે, અને અદાલત તેને સતત અવગણી શકતી નથી તથા વ્યવસ્થાને પીડા ભોગવવા માટે છોડી શકાય નહીં. જ્યારે ટીકા દુભાવનાપૂર્ણ અને કલંકજનક આક્ષેપોમાં પરિવર્તિત થાય છે અને પરિણામે જનતાનો વિશ્વાસ તથા સમગ્ર સંસ્થાની પ્રતિષ્ઠા કમજોર કરવાની દિશામાં પ્રવૃત્ત થાય છે, ત્યારે આવી ટીકા અવગણવામાં આવી શકતી નથી. [પરા ૫૩][૫૬૬-સી-ઈ]

૮.૫ અવમાનના કરનાર દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલ આ દલીલ અંગે કે અદાલતે નિવૃત્ત ન્યાયાધીશો, પત્રકારો અને અન્ય કેટલાક લોકો દ્વારા કરવામાં

આવેલા વિવિધ નિવેદનોનો વિચાર કરવો જોઈએ, તેનો આધાર આ વિચાર પર છે કે જ્યારે અદાલત કોઈ બાબતની સુનાવણી કરી રહી હોય ત્યારે તે અખબારો અને અન્ય માધ્યમોમાં વ્યક્ત થયેલા અભિપ્રાયોથી પ્રભાવિત થવી જોઈએ. અદાલત જાહેર મંચ પર વ્યક્ત થયેલા આવા અભિપ્રાયોથી માર્ગદર્શિત થઈ શકતી નથી અને અદાલત પોતાની ન્યાયિક ફરજો બજાવતા સમયે માધ્યમો દ્વારા ચલાવવામાં આવેલા વિચારણા અને જાહેર અભિપ્રાયના આધારે પોતાનો નિર્ણય આપતી નથી. અદાલત પોતાની ફરજનો ત્યાગ કરી શકતી નથી અને માધ્યમોમાં પ્રકાશિત થયેલા વિવિધ લેખોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા નિવેદનો તથા તેમાં વ્યક્ત થયેલા અભિપ્રાયોથી અપ્રભાવિત રહેવું આવશ્યક છે. તેને આવા અભિપ્રાયોથી અપ્રભાવિત રહીને જ કેસનો નિર્ણય કરવો પડે છે.[પેરા ૫૪] [૫૬૬-એફ-એચ; ૫૬૭-એ]

એટર્ની-જનરલ વિ. ટાઇમ્સ ન્યૂઝપેપર લિ. (૧૯૭૩) ૩ ઓલ ઈ.આર.

૫૪ – સંદર્ભિત.

૮.૬ અદાલત આ દલીલથી પ્રભાવિત થતી નથી કે જો આ અદાલત અવમાનનાકર્તા ઉપર કોઈ દંડ ફટકારે, તો આ અદાલતની ટીકા કરવામાં આવશે. ન્યાયિક કાર્યો બજાવતા સમયે, અદાલત તે જે ચુકાદો આપે છે તેના માટે તેની પ્રશંસા થશે કે ટીકા થશે, તે બાબતને વિચારમાં લઈ શકતી નથી. અદાલતે તેની દૃષ્ટિ અને સમજ મુજબ કાયદો જેમ યોગ્ય રીતે અસ્તિત્વમાં હોય તે આધારે કેસોનો નિર્ણય કરવો આવશ્યક છે. અદાલતે તેની ન્યાયસંગત ટીકાને માટે

હંમેશા તૈયાર રહેવું પડે છે. [પરિષેદ ૫૭][૫૬૭-જી-એચ; ૫૬૮-એ]

આર.કે. આનંદ વિ. રજિસ્ટ્રાર, દિલ્લી વડી અદાલત (૨૦૦૯) ૮ એસ.સી.સી. ૧૦૬ : [૨૦૦૯] ૧૧ એસ.સી.આર. ૧૦૨૬; રિલાયન્સ પેટ્રોકેમિકલ્સ લિ. વિ. પ્રોપ્રાયટર્સ ઓફ ઇન્ડિયન એક્સપ્રેસ ન્યૂઝ-પેપર્સ બોમ્બે પ્રા. લિ. અને અન્ય (૧૯૮૮) ૪ એસ.સી.સી. ૫૯૨ : [૧૯૮૮] ૩ સપ્લ. એસ.સી.આર. ૨૧૨; મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિ. રાજેન્દ્ર જવાનમલ ગાંધી (૧૯૯૭) ૮ એસ.સી.સી. ૩૮૬ : [૧૯૯૭] ૪ સપ્લ. એસ.સી.આર. ૬૮; સંતોષ કુમાર સતીશભૂષણ બરિયાર વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય (૨૦૦૯) ૬ એસ.સી.સી. ૪૯૮ : [૨૦૦૯] ૯ એસ.સી.આર. ૯૦ – પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

અદાલતનું અવમાન, તૃતીય આવૃત્તિ, સી.જે. મિલર દ્વારા – ઉલ્લેખિત.

૮. ૭ એવી દલીલ લેવામાં આવી હતી કે દંડ નિર્ધારણ માટે વિચારવામાં લેવાના સંબંધિત પરિબલોમાં ગુનેગાર, ગુનો અને વૈધાનિક અથવા અન્ય બચાવોનો સમાવેશ થાય છે. ગુનેગારના સંદર્ભમાં, તે ૩૫ વર્ષનો અનુભવ ધરાવતા વકીલ છે અને તેમણે વિવિધ જનહિત અરજીઓ પણ હાથ ધરી છે. નિઃસંદેહ, અદાલત દ્વારા લેવાયાનાં નિર્ણયનું સંતુલન કરતી વખતે આ એક સંબંધિત પરિબલ ગણાશે. તેમ છતાં, સત્યને બચાવ તરીકે આગળ ધપાવવા માટે સોગંદનામામાં કરવામાં આવેલા અનાવશ્યક નિવેદનોને પણ અવગણવામાં આવી શકે નહીં. કારણ કે, ૨૦૦૯ની અવમાનના અરજીમાં આ અદાલતે વિવિધ પ્રશ્નો ઘડ્યા છે, જેમનો જવાબ આપવો પડશે, તેથી ઉક્ત અવમાનના અરજીની

બાકી સ્થિતિને વર્તમાન મામલામાં સજાના પ્રશ્ન પર પ્રતિબિંબિત કરનાર પરિબળ તરીકે ગણવામાં આવી શકે નહીં. વર્તમાન એટર્ની જનરલે પણ અવમાનનાકારક વિરુદ્ધ એક અવમાનનાનો કેસ દાખલ કર્યો હતો, જે આ અદાલત સમક્ષ બાકી છે. [પરા ૬૮ અને ૬૯][૫૭૩-સી-૪]

સંદર્ભ: ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા અને હિંદુ (૨૦૧૩) સીઆર.એલ.જે. ૯૩૨ – ભિન્ન ઠરાવવામાં આવેલ.

૮.૮ દોષિત ઠરાવતો ચુકાદો નોંધાયા પછી પણ, અદાલતની અવમાનના કરનાર દ્વારા કોઈ પસ્તાવો વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો નથી, તેમજ કોઈ માફી પણ રજૂ કરવામાં આવી નથી. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અદાલતની અવમાનના કરનાર પાસેથી માફી દબાણપૂર્વક લેવાઈ રહી છે. તા. ૨૪.૦૮.૨૦૨૦ના પૂરક નિવેદનમાં, અદાલતની અવમાનના કરનારએ જણાવ્યું છે કે “સુનાવણી દરમિયાન અદાલતે મને અદાલતમાં મેં કરેલા નિવેદન પર પુનર્વિચાર કરવા માટે ૨-૩ દિવસ લેવાનું કહ્યું હતું.” જોકે, આદેશમાં સ્પષ્ટપણે નોંધાયેલ છે કે, “અમે અદાલતની અવમાનના કરનારને, જો તે તેવી ઈચ્છા રાખતો હોય, તો બિનશરતી માફી રજૂ કરવા માટે સમય આપ્યો છે.” કાનૂનની સ્થિર સ્થિતિ એવી છે કે અદાલત તેના ચુકાદા અને આદેશો દ્વારા બોલે છે. કાર્યવાહી દરમિયાન થયેલ આભાસી વિનિમય અદાલતનો આદેશ ગણાતો નથી; તે સુનાવણી દરમિયાન થયેલ આવા વિનિમયની એક અસ્થાયી અભિવ્યક્તિ હોઈ શકે. જોકે, અંતે જે અંતિમ હોય છે તે અદાલતનો આદેશ હોય છે, જેના પર

તેની સત્તાવાર મહોર હોય છે. જો ઉપરોક્ત ભાગનો ઉલ્લેખ પૂરક નિવેદનમાં કરવામાં આવ્યો ન હોત, તો વધુ યોગ્ય બનત, પરંતુ અદાલત કોઈને પણ કોઈ નિવેદન કરવાથી રોકી શકતી નથી; તેમ છતાં, અદાલતના આદેશમાં કયા શબ્દો હોવા જોઈએ તે અંગે આપું નિવેદન યોગ્ય નથી. અદાલતે અદાલતની અવમાનના કરનારને માફી રજૂ કરવા માટે દબાણ કર્યું નથી અને સ્પષ્ટપણે નોંધ્યું છે કે બિનશરતી માફી રજૂ કરવા માટે સમય આપવામાં આવ્યો હતો, “જો તે તેવી ઈચ્છા રાખતો હોય”. તે રજૂ કરવું કે ન કરવું, તે તેનો પોતાનો નિર્ણય હતો. જોકે, તેણે પૂરક નિવેદન રજૂ કરવાનું પસંદ કર્યું છે. એટર્ની જનરલની એવી ઈચ્છા કે તે/અદાલતની અવમાનના કરનાર આક્ષેપ પરત ખેંચે અને ખેદ વ્યક્ત કરે, તેને પણ અવગણવામાં આવી છે. વર્તમાન કેસમાં માત્ર ચેતવણી આપવી પૂરતી થવાની નથી.[ફકરા ૮૪ અને ૮૭][૫૭૯-સી-એચ; ૫૮૧-બી]

આન્દ્રે પોલ ટેરન્સ એમબાર્ડ વિ. ધ એટર્ની જનરલ ઓફ ટ્રિનિડાડ એન્ડ ટોબેગો (૧૯૩૬) ઓલ ઇ.આર. ૭૦૪ – ઉલ્લેખિત.

૮.૯ વક્તવ્ય સ્વાતંત્ર્યના અધિકારનો ઉપયોગ કરતી વખતે પ્રણાલીની નિષ્પક્ષ ટીકા સ્વાગતાર્થ છે અને વિકારો તથા ટીકા મર્યાદા વટાવી જાય ત્યારે પણ ન્યાયાધીશો અતિસંવેદનશીલ બની શકે નહીં, એ બાબતમાં કોઈ શંકા નથી. તેમ છતાં, આ હદે સુધી તેનો વિસ્તાર કરી દુર્ભાવનાપૂર્ણ અને કલંકિત નિવેદન કરવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં. અદાલતે માત્ર તેવા કિસ્સામાં જ કાર્યવાહી કરવી પડે, જ્યાં આક્રમણ અનુમત્ય મર્યાદાથી પર હોય; કાયદાનો દઢ

હાથ તે વ્યક્તિ પર પ્રહાર કરે છે, જે કાયદાના શાસનની સર્વોચ્ચતાને તેના સ્ત્રોત અને પ્રવાહને દૂષિત કરીને પડકારે છે. અદાલતે ઉપરોક્ત માર્ગદર્શિકા અને ધોરણો લાગુ કર્યા છે. [ફકરા ૮૫ અને ૮૬][૫૮૦-એ-સી]

સંદર્ભ: એસ. મલગાંવકર (૧૯૭૮) ૩ એસ.સી.સી. ૩૩૯ : [૧૯૭૮] ૩ એસ.સી.આર. ૧૬૨ – નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૮.૧૦ ફોજદારી મામલામાં થયેલા દોષારોપણના અનુસંધાને, બાર કાઉન્સિલ ઓફ ઇન્ડિયા ઇચ્છે તો નોંધણીને સ્થગિત કરી શકે છે. આ અદાલતને પણ કોઈ અદાલતમાં વકીલાત કરવાથી પ્રતિબંધિત કરવું ખુદ્દું છે. અદાલત અદાલતના અવમાનકર્તાને કેદની સજા કરવા અથવા તેને વકીલાતના વ્યવસાયમાંથી પ્રતિબંધિત કરવા બાબતે ભયભીત નથી. તેની વર્તણૂક હઠાગ્રહ અને અહંકાર દર્શાવે છે, જેને ન્યાયપ્રશાસનની વ્યવસ્થામાં અને આ ઉદ્ધાત વ્યવસાયમાં કોઈ સ્થાન નથી, અને જે સંસ્થાનો તે સભ્ય છે તેને થયેલ હાનિ માટે કોઈ પશ્ચાત્તાપ દર્શાવવામાં આવ્યો નથી. તે જ સમયે, અદાલત માત્ર એટલા માટે પ્રતિશોધ લઈ શકતી નથી કે અવમાનકર્તાએ એવો નિવેદન કર્યો છે કે તે આ અદાલતની ન તો ઉદારતા માગે છે અને ન તો દયા, અને અદાલતે જે કૃત્યને ગુનો ઠરાવ્યો છે તે માટે કાયદેસર રીતે તેના પર લાદી શકાય તેવી સજા સ્વીકારવા તે તૈયાર છે.[પરા ૮૯][૫૮૧-સી-ઈ]

સર્વોચ્ચ અદાલત બાર એસોસિએશન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૧૯૯૮) ૪ એસ.સી.સી. ૪૦૯ : [૧૯૯૮] ૨ એસ.સી.આર. ૭૯૫ – ઉપર

નિર્ભર કરવામાં આવ્યું.

૮.૧૧ અદાલત શરૂઆતથી જ આ મામલાને અંતિમ વિરામ આપવા ઈચ્છુક હતી. પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે, અવમાનનાકારકને માફી માંગી આ મામલો સમાપ્ત કરવા તેમજ સંસ્થાની તથા તે વ્યક્તિની, જે અદાલતનો અધિકારી છે, પ્રતિષ્ઠા જાળવી રાખવા માટે સમજાવવામાં આવ્યો હતો. તેમ છતાં, તેને જ શ્રેષ્ઠ રીતે જાણીતાં કારણોસર, સમજાવટ અથવા એટોર્ની જનરલની સલાહ હોવા છતાં તેણે ન તો પશ્ચાતાપ દર્શાવ્યો છે અને ન માફી માંગી છે. તેથી, અદાલતે તેના પર યોગ્ય સજા ફરમાવવાના પ્રશ્ન પર વિચાર કરવો પડે છે. ગુનેગાર, ગુનો, દોષિત ઠરાવતો ચુકાદો અને લેવામાં આવેલ બચાવ અંગેના પરિબલોનું યથાયોગ્ય સંતુલન સાધીને અદાલતે સજાના પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવો પડે છે. અવમાનનાકારકે કરેલું કૃત્ય અત્યંત ગંભીર છે. તેણે ન્યાયના વહીવટની સંસ્થાની પ્રતિષ્ઠાને હાનિ પહોંચાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, જેના તે પોતે જ એક ભાગ છે. [પરિચ્છેદ ૯૦ અને ૯૧][૫૮૧-એફ-એચ; ૫૮૨-એ]

૮.૧૨ અદાલતના અવમાનનાકારકના વર્તનને ધ્યાનમાં લેતાં, જો અદાલત આવા વર્તનનો સંજ્ઞાન ન લે, તો તે સમગ્ર દેશમાં વકીલો અને વિવાદી પક્ષકારોને ખોટો સંદેશ આપશે. તેમ છતાં, ઉદારતા દર્શાવીને, કોઈ કઠોર દંડ ફરમાવવાને બદલે, અવમાનનાકારકને નામમાત્ર રૂ.૧/- (રૂપિયો એક) નો દંડ ફટકારવામાં આવે છે. તે જ આ અદાલતની રજીસ્ટ્રીમાં જમા કરાવવાનો રહેશે; તેમ કરવામાં નિષ્ફળ જાય તો તેને ત્રણ મહિનાની મુદત માટે સાદી કેદ ભોગવવી

પડશે અને વધુમાં, આ અદાલતમાં ત્રણ વર્ષની મુદત માટે વકીલાત કરવાની મનાઈ રહેશે.[પરિષ્કેદ ૯૨ અને ૯૩][૫૮૨-એફ-જી]

પ્રકરણ કાયદા સંદર્ભ

[૨૦૧૫] ૫ એસ.સી.આર. ૯૬૩ નો પરા ૨ (જ) માં સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો[૧૯૭૪] ૨ એસ.સી.આર. ૨૮૨ નો પરા ૨ (જ) માં સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો[૧૯૫૩] એસ.સી.આર. ૧૧૬૯ નો પરા ૨ (ડ) માં સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો[૧૯૫૫] ૧ એસ.સી.આર. ૬૭૭ નો પરા ૨(ડ) માં સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો

(૨૦૧૦) ૮ એસ.સી.સી. ૨૮૧ નો પરિચ્છેદ ૨૨ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

[૨૦૧૪] ૧૩ એસસીઆર ૫૮૧ નો પેરા ૨૩ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

[૧૯૯૫] ૩ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૩૧૯ પર પરા ૩૬ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો

[૨૦૦૧] ૩ સપ્લ્. એસ.સી.આર. ૬૭૫ પર પરિચ્છેદ ૩૭ માં નિર્ભર રાખવામાં આવ્યું

[૨૦૦૪] ૧ સપ્લ. એસ.સી.આર. ૬૪૯ પરિચ્છેદ ૪૧ પર નિર્ભર રાખવામાં આવ્યો

[૧૯૯૮] ૨ એસ.સી.આર. ૭૯૫ પરિચ્છેદ ૪૧ પર નિર્ભર રાખવામાં આવ્યું

[૧૯૯૨] ૩ સપ્લ્. એસ.સી.આર. ૨૫૭ પરિચ્છેદ ૪૨ માટે આધારરૂપ માનવામાં આવ્યો

- [૨૦૧૯] ૧ એસસીઆર ૫૮૯ પર પરા ૪૪ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો
- [૨૦૧૮] ૯ એસ.સી.આર. ૧ પરિચ્છેદ ૪૬ પર આધાર રાખ્યો
- [૨૦૧૭] ૧૩ એસ.સી.આર. ૧૮૯ નો પરિચ્છેદ ૪૮ પર આધાર લેવામાં આવ્યો
- [૧૯૯૬] ૩ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૬૭૭ પર પરિચ્છેદ ૪૮ માં નિર્ભર કરવામાં આવ્યું
- [૨૦૦૯] ૧૧ એસ.સી.આર. ૧૦૨૬ પર પરિચ્છેદ ૫૯ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો
- [૧૯૮૮] ૩ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૨૧૨ પર પરિચ્છેદ ૫૯ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો
- [૧૯૯૭] ૪ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૬૮ પરા ૬૧માં આધારિત
- [૨૦૦૯] ૯ એસ.સી.આર. ૯૦ નો ફકરા ૬૨ પર આધાર લેવામાં આવ્યો
- [૧૯૭૧] ૧ એસ.સી.આર. ૬૯૭ પર ફકરા ૭૧ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો
- [૧૯૮૮] ૩ એસ.સી.આર. ૫૪૭ પર પરિચ્છેદ ૭૧ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો
- [૨૦૦૦] ૧ એસ.સી.આર. ૩૬૭ પરિચ્છેદ ૭૫ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો
- [૨૦૦૧] ૧ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૩૮૭ નો પરા ૭૬ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો
- [૨૦૧૬] ૩ એસ.સી.આર. ૨૧૩ ફકરા ૭૭ માં ઉલ્લેખિત
- (૨૦૨૦) એસસીસી ઓનલાઈન એસસી ૪૦૭ પેરા ૭૮ પર આધાર રાખવામાં

આવ્યો

[૧૯૭૮] ૨ એસ.સી.આર. ૬૨૧ અનુસરવામાં આવ્યો પરા ૮૧

[૧૯૯૫] ૧ એસ.સી.આર. ૧૦૩૬ પરિચ્છેદ ૮૧ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો

[૧૯૫૨] એસ.સી.આર. ૫૯૭ નો પરિચ્છેદ ૮૩ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

[૧૯૫૦] એસસીઆર ૭૫૯ ફકરો ૮૩ માં સંદર્ભિત

[૧૯૯૪] ૬ સપ્લ્. એસ.સી.આર. ૩૬૯ નો ઉલ્લેખ પરા ૮૩ માં કરવામાં આવ્યો

[૧૯૯૬] ૩ એસ.સી.આર. ૭૨૧ નો ઉલ્લેખ પરા ૮૩ માં કરવામાં આવ્યો છે

[૧૯૯૭] ૩ સપ્લ્. એસ.સી.આર. ૫૪૯ નો પેરા ૮૩ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

[૨૦૦૩] ૬ સપ્લ. એસ.સી.આર. ૧૨૩૫ નો ઉલ્લેખ પરિચ્છેદ ૮૩ માં કરવામાં આવ્યો

[૨૦૦૦] ૪ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૬૯૩નો ઉલ્લેખ પરિચ્છેદ ૮૩માં કરવામાં આવ્યો

[૨૦૦૭] ૧૨ એસ.સી.આર. ૯૯૧ નો પરિચ્છેદ ૮૩ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

[૨૦૧૦] ૬ એસ.સી.આર. ૨૯૧ નો પરા ૮૩ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

[૧૯૭૮] ૩ એસ.સી.આર. ૧૬૨ નો પરિચ્છેદ ૮૫ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

[૧૯૯૮] ૨ એસ.સી.આર. ૭૯૫ પર ફકરા ૮૯માં આધાર રાખવામાં આવ્યો

અંતર્ગત અધિકારક્ષેત્ર:

સ્વપ્રેરિત અવમાનના અરજી (ફોજદારી) નં.૧/૨૦૨૦.

ભારતના માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશ (સી.જે.આઈ.) વિરુદ્ધ જાણબૂઝીને અને ઇરાદાપૂર્વક જાહેરમાં અપમાનજનક ટિપ્પણી કરવાના કારણે અવમાનના કાર્યવાહી આરંભ કરવાની માંગ કરતી અરજી.

કે.કે. વેણુગોપાલ, એડવોકેટ જનરલ, દુષ્યંત એ. દવે, રાજીવ ધવન, ચંદ્ર ઉદય સિંહ, પરિષ્ઠ વકીલો, કામિની જયસ્વાલ, રોહિત કુમાર સિંહ, સુશ્રી નેહા રાઠી, સુશ્રી રાની મિશ્રા, સુશ્રી શેરિલ ડિસૂઝા, સુશ્રી હિમા લોરેન્સ, પ્રસન્ના એસ., વકીલો, હાજર પક્ષકારો માટે.

પ્રશાંત ભૂષણ (પ્રતિવાદી-વ્યક્તિગત રીતે હાજર)

ચુકાદો

નીચેનો અદાલતનો ચુકાદો ઉચ્ચારવામાં આવ્યો હતો :

૧. ભારત માટેના વિદ્વાન એટર્ની જનરલ શ્રી કે.કે. વેણુગોપાલ, ડૉ. રાજીવ ધવન, શ્રી દુષ્યંત દવે, શ્રી સી.યુ. સિંહ, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ, તથા અવમાનકર્તા-શ્રી પ્રશાંત ભૂષણને સાંભળ્યા.

૨. શ્રી પ્રશાંત ભૂષણ, એડવોકેટને તા. ૧૪.૦૮.૨૦૨૦ના ચુકાદા દ્વારા અદાલતની અવમાનના માટે દોષિત ઠેરવ્યા બાદ, અવમાનના પ્રતિવાદી- શ્રી પ્રશાંત ભૂષણ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ ડૉ. રાજીવ ધવન અને શ્રી દુષ્યંત દવે એ નીચે મુજબની દલીલો રજૂ કરી: -

(૧) કે, પ્રથમ ટ્વીટ અંગે આ અદાલતે સ્વપ્રેરિત રીતે સંજ્ઞાન લીધું હતું તે

જે અરજીની નકલના આધારે, શ્રી માહેક મહેશ્વરી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી, તેની નકલ અદાલતના અવમાનકર્તા દ્વારા અરજી કરવામાં આવી હોવા છતાં આપવામાં આવી નહોતી. તેથી, ફરીયાદ ક્ષેપપૂર્વકની હતી કે વ્યક્તિગત અથવા રાજકીય પ્રેરણાથી કરવામાં આવી હતી કે કેમ, તે નિશ્ચિત કરી શકાયું નહોતું.

(૨) દંડનિર્ધારણ માટે સંબંધિત પરિબળો છે: અપરાધી, ગુનો, દોષિત ઠરાવતો ચુકાદો, ન્યાયમાં નોંધપાત્ર અવરોધ સાથે સંબંધિત કાનૂની અથવા અન્ય બચાવો, સત્ય, સદ્ભાવના, અને ખુલાસામાં જાહેર હિત.

(૩) અવમાનનાકર્તા ૩૫ વર્ષના અનુભવ ધરાવતા વકીલ છે, જેઓએ જાહેર હિતની વાદવિવાદી અરજીઓનો પીછો વ્યક્તિગત અને વ્યવસાયિક સ્તરે કંઈક ખર્ચ સહન કરીને સફળતાપૂર્વક કર્યો છે. તેમને અદાલત તરફથી પ્રશંસા પ્રાપ્ત થઈ હતી. તેઓ કેમ્પેઈન ફોર જ્યુડિશિયલ એકાઉન્ટેબિલિટીના સ્થાપક સભ્ય છે, જેમાં પ્રતિષ્ઠિત અનેક પરિષ્ઠ વકીલોનો સમાવેશ થાય છે. તેમણે વી. રામાસ્વામી કેસ, કોલ માઈનિંગ કેસ, ગોવા માઈનિંગ કેસ, ઓડિશા માઈનિંગ કેસ, સીપીસીની નિમણૂક સંબંધિત મુદ્દો, સીબીઆઈ ડિરેક્ટરનો કેસ, લોક પાલ કેસ વગેરે જેવા કેટલાક ભ્રષ્ટાચાર સંબંધિત કેસો અને મુદ્દાઓ અદાલત સમક્ષ લાવ્યા છે. જાહેર હિતમાં, તેમણે નર્મદા કેસ, બોફોર્સ કેસ, પોલીસ સુધારણા કેસ, નિષ્ક્રિય ઇચ્છામૃત્યુ કેસ, એચપીસીએલ ખાનગીકરણ કેસ, સ્ટ્રીટ વેન્ડર્સ કેસ, રિક્ષા પુલર્સ કેસ, સિંગુર જમીન અધિગ્રહણ કેસ, દુષ્કાળ વ્યવસ્થાપન,

ગ્રામ ન્યાયાલય અને ઇલેક્ટોરલ બોન્ડ કેસો જેવી ઘણી અરજીઓ દાખલ કરી છે.

(૪) સજા ફરમાવતી વખતે ગુનાઓનું સ્વરૂપ વિચારણા હેઠળ લેવાપાત્ર બીજું એક ઘટક છે; (૧) ગુનો કોઈ અસ્પષ્ટતા વિના સ્પષ્ટ હોવો આવશ્યક છે. (૨) સંભવિત ગુનેગારે એ જાણવું/સમજવું જોઈએ કે તે/તેણી ગુનામાં દોષિત છે કે કેમ. અદાલતને કલંકિત કરવાનો ગુનો કુખ્યાત રીતે અસ્પષ્ટ છે. તેની વ્યાખ્યા અધિનિયમ દ્વારા કરવામાં આવી નથી. તેને “અસ્પષ્ટ અને ભટકતું” અધિકારક્ષેત્ર કહેવામાં આવે છે. શ્રેયા સિંઘલ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, ૨૦૧૫ (૫) એસસીસી ૧ પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે. બરડાકાંતા મિશ્રા વિ. રજિસ્ટ્રાર ઓફ ઓરિસા વડી અદાલત અને અન્ય, (૧૯૭૪) ૧ એસસીસી ૩૭૪ માં નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું મુજબ, આવા ગુનાનો સાવધાનીપૂર્વક વ્યવહાર કરવો અને તેનો મિતવ્યયી ઉપયોગ કરવો આવશ્યક છે. અસ્પષ્ટતાને કારણે દોષી ઠરાવ અને સજા સંબંધિત વિવિધ નિર્ણયો માં અસંગતતા છે.

(૫) અવમાનનાની અધિકારક્ષમતા પોતે જ ન્યાયતંત્રને કલંકિત કરતી છે અને અસ્પષ્ટ તથા ઔપનિવેશિક સ્વભાવ ધરાવે છે. એવા કેટલાક નિર્ણયો પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે, જેમાં અદાલતે આવા મામલાઓમાં અવમાનનાની કાર્યવાહી શરૂ પણ કરી નથી. કેટલાક દેશોમાં, અવમાનના સંબંધિત કાયદો પ્રાચીન કાયદો હોવાના કારણે પહેલેથી જ દૂર કરવામાં આવ્યો છે. મુક્ત વક્તવ્ય અને અભિપ્રાયોના અધિકાર સાથે કોઈપણ પ્રકારનો સમાધાન થઈ શકતો નથી.

(૬) દોષિત ઠેરવતા ચુકાદામાં પી.એન. દુદા વિ. પી. શિવ શંકર અને

અન્ય, (૧૯૮૮) ૩ એસ.સી.સી. ૧૬૭), બ્રહ્મ પ્રકાશ શર્મા અને અન્ય વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, ૧૯૫૩ એસ.સી.આર. ૧૧૬૯, અને ઈન રે: હીરા લાલ દિક્ષિત અને અન્ય બે, (૧૯૫૫) ૧ એસ.સી.આર. ૬૭૭ ના નિર્ણયો પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો. ઇ.એમ. શંકરણ નંબૂદ્રીપાદ વિ. ટી. નારાયણન નંબિયાર, (૧૯૭૦) ૨ એસ.સી.સી. ૩૨૫ નો નિર્ણય પી.એન. દુદા (ઉપરોક્ત) દ્વારા પ્રત્યાખ્યાન પામ્યો છે. જ્યાં સુધી ઇ.એમ. શંકરણ નંબૂદ્રીપાદ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી તે સંબંધિત ગણાય નહીં, કારણ કે તે પી.એન. દુદા (ઉપરોક્ત) દ્વારા ઉલટાવી દેવાયો છે. તે જ રીતે, સી. કે. દાફતરી અને અન્ય વિ. ઓ. પી. ગુપ્તા અને અન્ય, (૧૯૭૧) ૧ એસ.સી.સી. ૬૨૬ ના ચુકાદા પર આધાર મૂકવો પણ સંબંધિત નથી, કારણ કે તે ચુકાદો અદાલતોના અવમાનના અધિનિયમ, ૧૯૭૧ (સંક્ષેપમાં ‘અધિનિયમ’) માં કરાયેલા સુધારા પહેલાં આપવામાં આવ્યો હતો, જેના દ્વારા સત્યને બચાવ તરીકે સ્વીકારવા માટે કલમ ૧૩(બી) ને કાનૂનપુસ્તકમાં સમાવેશ કરવામાં આવી હતી. અદાલતે તેની અધિકારિતા અત્યંત કાળજી અને સાવચેતીથી અને માત્ર એવા જ કેસોમાં વાપરવાની હોય છે, જેમાં વાજબી શંકાથી પરે સ્પષ્ટતા હોય. ઈન રે: એસ. મુળગાંવકર, (૧૯૭૮) ૩ એસ.સી.સી. ૩૩૯ માં, આ સર્વોચ્ચ અદાલતે વિવિધ માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો નિર્ધારિત કર્યા છે. તે છે, વિચારોનું મુક્ત બજાર, સદ્ભાવનાથી કરવામાં આવેલી યથોચિત ટીકા જ્યારે તે જાહેર હિતમાં હોય, આસપાસની પરિસ્થિતિઓ, ટિપ્પણીઓ કરનાર વ્યક્તિ, જે વિષયક્ષેત્ર અંગે

ટિપ્પણીઓ કરવામાં આવી છે તે ક્ષેત્રમાં તેનું જ્ઞાન અને ઉદ્દેશિત હેતુ. આ તમામ માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતોનો વિચાર કર્યા પછી, ન્યાયતંત્રને ક્ષીણ બનાવવા માટે અસંતુષ્ટિ અને અપકીર્તિ પેદા કરવાની પ્રવૃત્તિ હોય તેવા જ કેસમાં, એડવોકેટને અતિશય સાવચેતી દાખવીને જ દંડિત કરવો જોઈએ. દોષિત ઠેરવતા ચુકાદામાં, એક તરફ સંતુલન અંગેના વિવિધ નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તો બીજી તરફ, તેના દ્વારા કરવામાં આવેલી ચથોચિત ટીકા બદલ અવમાનનાકારકને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો છે.

(૭) ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨૯, ૨૧૫ હેઠળના બંધારણીય અધિકારક્ષેત્ર અને અદાલતોના અવમાનના અધિનિયમ વચ્ચે કોઈ વિસંગતિ નથી. પદ્મવ શેઠ વિ. કસ્ટોડિયન અને અન્ય , (૨૦૦૧) ૭ એસ.સી.સી. ૫૪૯ માં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું હતું કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨૯ હેઠળ અવમાનના બદલ દંડ કરવાની સત્તાઓનો ઉપયોગ અદાલતોના અવમાનના અધિનિયમ, ૧૯૭૧ સાથે સુસંગત રીતે કરવો આવશ્યક છે.

(૮) તે ઉપરાંત, અધિનિયમની કલમ ૮ અને ૯ તથા નવી સુધારાચેલી કલમ ૧૩(એ) ની જોગવાઈઓ એવી માંગ કરે છે કે અદાલત, જ્યાં સુધી તે આ બાબતે સંતુષ્ટ ન થાય કે અવમાનના એવી પ્રકૃતિની છે કે જે ન્યાયની યોગ્ય પ્રક્રિયામાં નોંધપાત્ર હસ્તક્ષેપ કરે છે અથવા નોંધપાત્ર હસ્તક્ષેપ કરવાની પ્રવૃત્તિ ધરાવે છે, ત્યાં સુધી દંડ નિર્ધારિત કરી શકતી નથી. તેથી, હસ્તક્ષેપની વ્યાપકતા તપાસવાની વિશેષ જવાબદારી અદાલત પર નિષ્ઠાપૂર્વક નિર્ધારિત

કરવામાં આવી છે. નવી સુધારાયેલી કલમ ૧૩(એ) ની જોગવાઈઓ પૂરતી સ્પષ્ટતા સાથે દર્શાવે છે કે અદાલતે સ્થિતિનું મૂલવણ પોતે કરવું આવશ્યક છે. તેમ છતાં, દોષિત ઠેરવતા ચુકાદામાં આવી કોઈ તપાસ કરવામાં આવી નથી અને તેથી દંડનો એવો આદેશ પસાર કરી શકાય નહીં. સત્યને સામાન્ય રીતે બચાવ તરીકે મંજૂરી આપવી જોઈએ, સિવાય કે અદાલતને એવું જણાય કે અદાલતને કલંકિત કરવાની ઇરાદાપૂર્વકની કોશિશના પરિણામોથી બચવા માટે તે માત્ર એક ઢાંકપછાડું છે. અધિનિયમની કલમ ૧૩ અદાલતને કોઈપણ અવમાનના કાર્યવાહી માં સત્ય દ્વારા કરાયેલ ન્યાયસંગતતા દર્શાવવાનો બચાવ, માન્ય બચાવ તરીકે મંજૂર કરવાની સત્તા આપે છે, જો તે આ બાબતે સંતુષ્ટ હોય કે એવો બચાવ જાહેર હિતમાં છે અને એવો બચાવ ઉઠાવવાની વિનંતી સદ્ભાવપૂર્વક કરવામાં આવી છે. આ સંદર્ભે સુબ્રમણિયન સ્વામી વિ. અરુણ શૌરી, (૨૦૧૪) ૧૨ એસ.સી.સી. ૩૪૪ ઉપર આધાર મુકવામાં આવે છે. જ્યાં સુધી પ્રથમ ટ્રીટનો પ્રશ્ન છે, તે ટ્રીટ શ્રી પ્રશાંત ભૂષણ દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવેલ એવો મત છે કે અદાલતો ભૌતિક રીતે કાર્યરત ન હોવાને કારણે વાદકારોને ન્યાય સુધીના વાસ્તવિક પ્રવેશથી વંચિત રાખવામાં આવે છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે આ મતને આ અદાલત દ્વારા ઇન રે: ફાઈનાન્શિયલ એઈડ ફોર મેમ્બર્સ ઓફ બાર અફેક્ટેડ બાય અ પેન્ડેમિક (ઇન સુઓ મોટો રિટ પિટિશન નં.૮/૨૦૨૦) માં કરાયેલ અવલોકનોમાંથી પણ આધાર મળે છે કે અદાલતોના ભૌતિક કાર્યના સ્થગનને કારણે વકીલો તેમની જીવનનિર્વાહ માટેની આવકના સ્ત્રોતોથી વંચિત

રહ્યા છે.

(૯) બીજા ટ્વીટ અંગે, આ ફરીથી શ્રી પ્રશાંત ભૂષણ દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલ મત છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આ મત આ અદાલતના નિવૃત્ત ન્યાયાધીશો સહિત અનેક અન્ય લોકોએ પણ વ્યક્ત કર્યો છે. આ અદાલતના કાર્યરત ન્યાયાધીશો દ્વારા ૧૨.૦૧.૨૦૧૮ ના રોજ યોજાયેલી પ્રેસ પરિષદનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતની ભૂમિકા અને છેલ્લા ચાર મુખ્ય ન્યાયાધીશોની ભૂમિકા પ્રત્યુત્તર સોગંદનામામાં વિગતવાર દર્શાવવામાં આવી છે. પ્રત્યુત્તર વિગતો અને સામગ્રીથી સમર્થિત છે અને ટ્વીટમાં પ્રતિબિંબિત થયેલ મત શ્રી ભૂષણે કેવી રીતે અને શા માટે રચ્યો તે પણ દર્શાવે છે. દોષિત ઠરાવતાં ચુકાદામાં સત્યના બચાવનું કોઈપણ રીતે પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું નહોતું અને અધિનિયમની કલમ ૧૩(બી) ના પાલનમાં સજા નિર્ધારણના તબક્કે તેની તપાસ થવી આવશ્યક છે.

(૧૦) ભારતના બંધારણની કલમ ૧૯(૧)(એ) વાણી અને અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતાની ખાતરી આપે છે. ભારતના બંધારણની કલમો ૧૨૯ અને ૧૪૨(૨) માં રહેલી જોગવાઈઓ, ભારતના બંધારણની કલમ ૧૯(૧) (એ) અને ૧૯(૨) ને અતિક્રમિત કરી શકતી નથી. મુક્ત વાણી અત્યંત મૂલ્યવાન અધિકાર છે અને લોકશાહી માટે આવશ્યક છે. લોકશાહીમાં અસહમતિ વ્યક્ત કરવાનો અધિકાર છે. અભિપ્રાય રચવાની સ્વતંત્રતા છે. જનરલ કલોઝિસ એક્ટની કલમ ૩(૨૨) માં વ્યાખ્યાયિત મુજબ પ્રેસ માટે સદ્ભાવનાપૂર્વકનું

પ્રકાશન સૂચિત કરવામાં આવ્યું છે; તે પ્રામાણિકતાપૂર્વક કરવામાં આવ્યું હોય તો, બેદરકારીથી કરવામાં આવ્યું હોય કે ન હોય, તે માન્ય બચાવ છે.

(૧૧) એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે પ્રમાણાનુપાતિતાના સિદ્ધાંતનો અમલ કરતાં, પ્રતિબંધોની સરખામણીમાં અધિકારોના પક્ષે તુલા ઝુકવી પડશે, કારણ કે અધિકારો સ્વભાવથી મૂળભૂત છે. અપમાનના કરનારના અભિપ્રાયો સદ્ભાવપૂર્વકના હતા અને દુર્ભાવનાથી રહિત હતા. તેથી, દોષિત ઠેરવવા સંબંધિત નિર્ણયને પાછો ખેંચવો આવશ્યક છે, અને તેવી સ્થિતિમાં કોઈ સજા ફરમાવી શકાય નહીં. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ચુકાદાઓ પરીક્ષણ માટે ખુલ્લા છે અને આ અદાલતે સામાન્ય નાગરિક દ્વારા કરવામાં આવેલી ટીકા સહિત નિર્ભીક ટિપ્પણીઓનું સ્વાગત કરવું જોઈએ.

(૧૨) કોઈ વકીલને હાજર થવાથી પ્રતિબંધિત કરવાનું કાર્ય માત્ર દુર્લભ કિસ્સાઓમાં, અંતિમ ઉપાય તરીકે, અને તે માટે આવશ્યક નોટિસ આપ્યા પછી જ કરવાનું હોય છે, જેમ આર.કે. આનંદ વિ. રજિસ્ટ્રાર, દિલ્લી વડી અદાલત, (૨૦૦૯) ૮ એસ.સી.સી. ૧૦૬ માં ઠરાવવામાં આવ્યું છે.

(૧૩) અપમાનના દોષિતને આ આધારે માફી માંગવા માટે બળજબરી કરવાનો પ્રયત્ન ન થવો જોઈએ કે અન્ય કંઈપણ સ્વીકાર્ય ન રહેશે.

૩. કાર્યવાહી શરૂ થતાં જ, અમે ભારતના માનનીય એટર્ની જનરલ શ્રી કે.કે. વેણુગોપાલને અમને સંબોધવા જણાવ્યું હતું. સવારની બેઠકમાં અમે તેમને વિસ્તૃતપણે સાંભળ્યા હતા. માનનીય એટર્ની જનરલે જણાવ્યું હતું કે આ

અદાલતે ઉદારતા દર્શાવીને શ્રી પ્રશાંત ભૂષણ પર કોઈપણ સજા લાદવી નહીં જોઈએ. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે શ્રી પ્રશાંત ભૂષણ દ્વારા કરવામાં આવેલા ટ્વીટ્સને સંસ્થાની કાર્યપદ્ધતિમાં સુધારો લાવવાની દૃષ્ટિએ કરાયેલ સદ્ભાવનાપૂર્ણ ટીકા તરીકે ગણવામાં આવી શકે. તેમણે વધુમાં જણાવ્યું હતું કે વિવિધ જાહેરહિતની અર્જઓમાં શ્રી પ્રશાંત ભૂષણ દ્વારા પ્રતિનિધિત્વ કરવામાં આવેલ મુદ્દાઓ તેમજ સમાજના વિવિધ વર્ગોના પ્રશ્નોને આ અદાલતના ધ્યાન પર લાવી તેમણે આપેલી સેવાઓને ધ્યાનમાં લેતાં, અદાલતે તેમના પર કોઈપણ સજા ન લાદવા અંગે વિચારણા કરવી જોઈએ.

૪. જ્યારે જવાબરૂપ સોગંદનામામાં અદાલતની અવમાનના કરનાર દ્વારા કરવામાં આવેલા વિવિધ નિવેદનોના સંદર્ભમાં વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો, ત્યારે વિદ્વાન એટર્ની જનરલે નિષ્પક્ષપણે સ્વીકાર્યું કે આવા નિવેદનો યોગ્ય નહોતા.

૫. તેમણે સૂચવ્યું હતું કે આવી રજૂઆતો તો અવમાનનાકારે પરત ખેંચવી જોઈએ અથવા તો અરજપત્રમાંથી કાઢી નાખવી જોઈએ. જ્યારે વધુમાં એ જ અવમાનનાકાર વિરુદ્ધની એક કાર્યવાહીમાંથી વિદ્વાન એટર્ની જનરલ દ્વારા દાખલ કરાયેલી અવમાનના અરજી અંગે તેમનો સામનો કરાવવામાં આવ્યો, ત્યારે વિદ્વાન એટર્ની જનરલે રજૂ કર્યું કે શ્રી પ્રશાંત ભૂષણે કાગળના એક ટુકડા પર પોતાનો ખેદ વ્યક્ત કર્યો હોવાથી, તેઓએ ઉક્ત અવમાનનાની કાર્યવાહી આગળ ન ધપાવવાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી હતી. વિદ્વાન એટર્ની જનરલે વર્ષ ૨૦૦૯ માં આરંભાયેલી અવમાનનાની કાર્યવાહીમાં શ્રી પ્રશાંત ભૂષણે કરેલી,

જેમાં તેમણે પોતાનો ખેદ વ્યક્ત કર્યો હતો, તેવી રજૂઆત વાંચી સંભળાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ, જ્યારે વિદ્વાન એટર્ની જનરલને ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું કે ઉક્ત રજૂઆત વર્તમાન કાર્યવાહી સંબંધિત નહોતી પરંતુ અગાઉની કાર્યવાહી સંબંધિત હતી, ત્યારે વિદ્વાન એટર્ની જનરલે જણાવ્યું કે જ્યારે શ્રી પ્રશાંત ભૂષણે બીજી કાર્યવાહીમાં ખેદ વ્યક્ત કર્યો હતો, ત્યારે તેઓ વર્તમાન કાર્યવાહીમાં પણ ખેદ વ્યક્ત ન કરે એવું કોઈ કારણ નથી. તેમણે જણાવ્યું કે તેને વર્તમાન કાર્યવાહીમાં પણ ખેદ તરીકે ગણવામાં આવી શકે. અમે વિદ્વાન એટર્ની જનરલને એ પણ ધ્યાન દોર્યું હતું કે અવમાનનાકાર સોગંદનામામાં કરાયેલ રજૂઆત પર અડગ હતો અને બચાવ તરીકે સત્યની દલીલ ઉઠાવી રહ્યો હતો. આવી પરિસ્થિતિમાં, અરજપત્રમાંથી ઉક્ત રજૂઆતો કાઢી નાખવી આ અદાલત તરફથી યોગ્ય ગણાય કે કેમ. આ પરિસ્થિતિનો સામનો કરતાં વિદ્વાન એટર્ની જનરલે જણાવ્યું કે જ્યાં સુધી અવમાનનાકાર ઉક્ત રજૂઆતો પરત ખેંચે નહીં, ત્યાં સુધી અધિનિયમની કલમ ૧૩(બી) ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં, આ રજૂઆતો કાઢી નાખી શકાય નહીં.

૬. એડવોકેટ જનરલની દલીલો સાંભળ્યા પછી, અમે અવમાનનાકારક તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ ડૉ. રાજીવ ધવનને વિસ્તૃત રીતે સાંભળ્યા. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ ડૉ. ધવન તરફથી કરવામાં આવેલી રજૂઆતોનો ઉદ્દેશ ઉપર અગાઉથી જ કરવામાં આવ્યો છે.

૭. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે તેમની દલીલો પૂર્ણ કર્યા પછી, અમે

ફરી વિદ્વાન એટર્ની જનરલને, ડૉ. ધવન, વિદ્વાન પરિષ્ક વકીલ દ્વારા અવમાનકતા તરફથી કરવામાં આવેલ રજૂઆતોને ધ્યાનમાં લઈ, અમને સંબોધવા જણાવ્યું. વિદ્વાન એટર્ની જનરલે નિષ્પક્ષપણે જણાવ્યું કે અવમાનકર્તા દ્વારા અરજિપત્રમાં કરવામાં આવેલા વિવિધ વાંધાજનક નિવેદનોનો આધાર લેવા પર આગ્રહ કરવો વાજબી નહોતો અને ન્યાયસંગત પણ નહોતો. તેમણે નિષ્પક્ષપણે જણાવ્યું કે ન્યાયના સંચાલનના હિતમાં, અવમાનકર્તાએ આવા નિવેદનો કરવા જોઈએ નહોતાં. તેમણે વધુમાં જણાવ્યું કે આવા નિવેદનો, જે આ અદાલતના વિવિધ કાર્યરત અને નિવૃત્ત ન્યાયાધીશો, જેમાં ભૂતપૂર્વ અને વર્તમાન મુખ્ય ન્યાયાધીશોનો પણ સમાવેશ થાય છે, સંબંધિત હતા, સંપૂર્ણપણે અન્યાયસંગત હતા, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે નિવૃત્ત અથવા કાર્યરત ન્યાયાધીશો પોતાનો બચાવ કરવાની સ્થિતિમાં નહોતા. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે આવા ન્યાયાધીશોને સાંભળ્યા વિના કોઈ નિર્ણય આપવામાં આવી શકે નહીં અને તેથી, પ્રક્રિયા અનંત બની જાય. તેમણે રજૂ કર્યું કે આવા બચાવ પર વિચારણા કરી શકાય નહીં. વિદ્વાન એટર્ની જનરલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતના સ્વર પરથી સ્પષ્ટ હતું કે સોગંદનામામાં અવમાનકર્તા દ્વારા કરવામાં આવેલા નિવેદનોને કારણે વિદ્વાન એટર્ની જનરલ વ્યથિત હતા.

૮. જોકે, વિદ્વાન એટર્ની જનરલે આ અદાલતની ઉદારતાને અપીલ કરી અને રજૂઆત કરી કે, અદાલત અવમાનનાકર્તાને કોઈપણ પ્રકારની સજા ફટકારવા બદલે, ન્યાયાધીશો અથવા ન્યાયપ્રશાસનની સંસ્થા અંગે કોઈપણ

નિવેદન કરતી વખતે સાવચેત રહેવા માટે તેને ઉદારતાપૂર્વક ચેતવણી આપે અને વધુમાં તેને ભવિષ્યમાં આવી કોઈ કાર્યવાહી ફરી ન કરવા અંગે પણ ચેતવણી આપવામાં આવે. તેમણે જણાવ્યું કે, અવમાનનાકર્તાને યોગ્ય સંદેશ મોકલવા ઉપરાંત, તે દેશભરના સમગ્ર વકીલવર્ગના સભ્યો તેમજ તમામ નાગરિકોને પણ યોગ્ય સંદેશ પાઠવશે કે ન્યાયાધીશો અથવા ન્યાયપ્રશાસનની સંસ્થા અંગે કોઈપણ નિવેદન કરતી વખતે વ્યક્તિએ સાવચેતી અને સજાગતા રાખવી જોઈએ. વિદ્વાન એટર્ની જનરલે અનેક પ્રસંગોએ પુનરોચ્ચાર કર્યો કે આ અદાલતે ઉદારતા દર્શાવવી આવશ્યક છે. તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી કે આ અદાલતે ઉદારતા દર્શાવીને, તેને સજા ફટકારવા બદલે ચેતવણી આપીને, આ મુદ્દાનો અંત લાવવો જોઈએ.

૯. દલીલો દરમિયાન, પ્રતિષ્ઠિત પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ધવનના ધ્યાન પર આ હકીકત પણ લાવવામાં આવી હતી કે અવમાનનાકારક દ્વારા તા. ૨૪.૦૮.૨૦૨૦ના પૂરક નિવેદનને અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવે તે પહેલાં, તે તા. ૨૪/૨૫.૦૮.૨૦૨૦ના રોજ મીડિયામાં વ્યાપક રીતે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું હતું. પ્રતિષ્ઠિત પરિષ્ઠ વકીલ ડૉ. ધવનના ધ્યાન પર આ બાબત પણ લાવવામાં આવી હતી કે અવમાનનાકારકે વર્તમાન કાર્યવાહી અંગે પ્રેસ મુલાકાતોમાં અથવા વેબિનારમાં વિવિધ નિવેદનો કર્યા હતા, જેનો પ્રભાવ વર્તમાન કાર્યવાહી પર પડતો હોય છે, અને પક્ષકારના પ્રેરણે કરવામાં આવેલો એવો કૃત્ય કાયદેસર રીતે માન્ય હતો કે કેમ તે બાબત પણ ઉલ્લેખમાં લાવવામાં

આવી હતી.

૧૦. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે, નિષ્પક્ષપણે જણાવ્યું હતું કે અદાલતની અવમાનના કરનારના પૂરક નિવેદનનું વિવિધ મુદ્દિત તેમજ અન્ય માધ્યમોમાં પૂર્વપ્રકાશન યોગ્ય નહોતું, અને તેમણે વધુમાં જણાવ્યું હતું કે કોઈપણ વકીલ અથવા વાદીએ કોઈપણ અદાલત સમક્ષ બાકી રહેલા વિવાદ સંબંધે ઇન્ટરવ્યુ આપવું, પ્રેસ સાથે વાત કરવી અથવા કોઈપણ નિવેદન કરવું ન જોઈએ. તેમણે રજૂ કર્યું કે ચુકાદો ઉચ્ચારવામાં આવ્યા પછી તે અંગેની ન્યાયસંગત ટીકા કાયદેસર રીતે અનુમત્ય હોવા છતાં, વિવાદ બાકી હોય તે દરમિયાન કોઈપણ નિવેદન કરવું અથવા પ્રેસને ઇન્ટરવ્યુ આપવું અનુમત્ય નહોતું.

૧૧. જ્યારે ડૉ. ધવન, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલને આ પરિસ્થિતિ અંગે સામનો કરાવવામાં આવ્યો કે કાર્યરત તથા નિવૃત્ત ન્યાયાધીશો, જેઓએ કોઈપણ વ્યક્તિ સાથે વાતચીત કરવી અથવા મુલાકાતો આપવી યોગ્ય માનવામાં આવતી નથી, તેઓ પોતાના વિરોધમાં કરવામાં આવેલા આક્ષેપોનો બચાવ કેવી રીતે કરી શકે, ત્યારે ડૉ. ધવને જવાબ આપ્યો કે ભલે આ અદાલતે તેમના દ્વારા કરવામાં આવેલા ટ્વીટ્સ માટે અવમાનનાકર્તાને ઠપકો ન આપવો જોઈએ, તેમ છતાં આ અદાલતે ન્યાયાધીશો અને ન્યાયના વહીવટની સંસ્થાને સંબંધિત કોઈપણ નિવેદન કરતી વખતે વકીલો અને વાદીઓએ પાલન કરવાની સાવચેતીઓ અંગે માર્ગદર્શિકા નિર્ધારિત કરવી જોઈએ. તેમણે રજૂ કર્યું કે આથી,

અવમાનનાકર્તાને યોગ્ય સંકેત આપવાના ઉપરાંત, દેશભરના બારના તમામ સભ્યોને પણ એક સંકેત મળશે.

૧૨. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે, એ પણ રજૂ કર્યું કે, માધ્યમોમાં વિવિધ વ્યક્તિઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી ટીકા અંગે અમારે વિચારણા કરવી જોઈએ, અને જો કોઈ દંડ લાદવામાં આવે, તો અદાલતને વધુ ટીકા નો સામનો કરવો પડશે.

સંદર્ભ: બચાવ

૧૩. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા એવો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે કે અપરાધિક અવમાનના બદલ તેને દોષિત ઠેરવતાં સમયે અવમાનનાકારનો બચાવ વિચારણા હેઠળ લેવામાં આવ્યો ન હતો. તેમણે દંડ ફટકારતા પહેલાં સેવામાં રજૂ કરાયેલ બચાવની તપાસ કરવામાં આવે તે માટે ભારપૂર્વક રજૂઆત કરી. અમે બચાવની તપાસ કરવાનો પ્રસ્તાવ રાખીએ છીએ. જોકે, તે પહેલાં, નોંધને સ્પષ્ટ કરવા માટે, આ ઉદ્દેશ કરવો જરૂરી છે કે શ્રી પ્રશાંત ભૂષણ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ડેવેએ, તા. ૦૫.૦૮.૨૦૨૦ના રોજ દલીલો કરતી વખતે, જવાબમાંના સોગંદનામામાંથી કેટલાક વાક્યો વાંચ્યા પછી, પરિષ્ઠે ૩૮ સુધી, એવું જણાવ્યું હતું કે તેઓ લેવાયેલા બચાવ પર આગળ નહીં જાય, કારણ કે તેનો વાચન આ અદાલતની પ્રતિષ્ઠાને વધુ કલંકિત કરશે. કારણ કે તેમણે સેવામાં બચાવને દબાણપૂર્વક રજૂ કર્યો નહોતો, તેથી તે જ બાબતને વિચારણા હેઠળ લેવાની કોઈ તક ઊભી થઈ નહોતી, ખાસ કરીને,

વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા કરાયેલા ઉપરોક્ત નિવેદનને ધ્યાનમાં લેતાં.

૧૪. આ તિરસ્કારકર્તા દ્વારા કરવામાં આવેલ અને આ તિરસ્કારકર્તા દ્વારા આ અદાલત સમક્ષ ૨૦.૦૮.૨૦૨૦ના રોજ વાંચી સંભળાવવામાં આવેલ નિવેદનનો ઉદ્દેશ કરવો પ્રાસંગિક રહેશે, જે નીચે મુજબ છે:—

હું આ માનનીય અદાલતના ચુકાદાનો અભ્યાસ કર્યો છે. મને ખૂબ દુઃખ થાય છે કે જે અદાલતની ગૌરવમય મહિમાને જાળવવાનો મેં પ્રયત્ન કર્યો છે — દરબારી કે સ્તુતિગાયક તરીકે નહીં પરંતુ એક વિનમ્ર રક્ષક તરીકે — અને તે પણ ત્રણ દાયકાથી વધુ સમય સુધી, કેટલાક વ્યક્તિગત અને વ્યવસાયિક મૂલ્ય ચૂકવીને, તેની અવમાનના કર્યાનો હું દોષી ઠરાવાયો છું. મને દુઃખ એ કારણે નથી કે મને દંડિત કરવામાં આવી શકે છે, પરંતુ એ કારણે છે કે મારી બાબતે ગંભીર રીતે ગેરસમજ કરવામાં આવી છે. મને આઘાત થાય છે કે અદાલતે મને ન્યાયના વહીવટની સંસ્થા પર “દુર્ભાવનાપૂર્ણ, નિંદાત્મક, વિચારપૂર્વકનો હુમલો” કર્યાનો દોષી ઠેરવ્યો છે. મને નિરાશા થાય છે કે અદાલતે આવા હુમલા માટેની મારી પ્રેરણાના કોઈ પુરાવા આપ્યા વિના આ નિષ્કર્ષે પહોંચી છે. મને સ્વીકારવું જ પડશે કે હું નિરાશ છું કે અદાલતે તે ફરિયાદની નકલ મને આપવી આવશ્યક માની નહીં, જેના આધારે સ્વપ્રેરિત નોંધ લેવામાં આવી હતી; તેમજ મારા જવાબી સોગંદનામામાં મેં કરેલા વિશિષ્ટ આક્ષેપો અથવા મારા વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી અનેક રજૂઆતો અંગે પ્રતિસાદ આપવો પણ આવશ્યક માન્યો નહીં. મને માનવું મુશ્કેલ લાગે છે કે અદાલતને મારા ટ્વીટ વિશે એવું લાગે છે કે તે

“ભારતીય લોકશાહીના આ મહત્વપૂર્ણ સ્તંભના મૂળભૂત આધારને અસ્થિર કરવાની અસર ધરાવે છે”. હું માત્ર એટલું જ પુનરોચ્ચાર કરી શકું છું કે આ બે ટ્વીટ્સ મારા સદ્ભાવપૂર્વકના મંતવ્યોનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા હતા, અને તેમની અભિવ્યક્તિ કોઈપણ લોકશાહીમાં માન્ય હોવી જ જોઈએ. ખરેખર, ન્યાયતંત્રના સ્વસ્થ કાર્ય માટે જાહેર તપાસ-પરખ પોતે જ ઇચ્છનીય છે. હું માનું છું કે બંધારણીય વ્યવસ્થાનું સંરક્ષણ કરવા માટે લોકશાહીમાં કોઈપણ સંસ્થાની ખુદ્દી ટીકા આવશ્યક છે. આપણે આપણા ઇતિહાસના એવા ક્ષણમાંથી પસાર થઈ રહ્યા છીએ જ્યાં ઉચ્ચતર સિદ્ધાંતોને નિયમિત ફરજો પર પ્રાધાન્ય મળવું જોઈએ, જ્યાં બંધારણીય વ્યવસ્થાને બચાવવું વ્યક્તિગત અને વ્યવસાયિક શિષ્ટાચાર કરતાં અગ્રસ્થાને આવવું જોઈએ, જ્યાં વર્તમાનની વિચારણાઓ ભવિષ્ય પ્રત્યેની અમારી જવાબદારી નિભાવવામાં અવરોધરૂપ ન બનવી જોઈએ. મૌન રહેવું ફરજમાં બેદરકારી સમાન બનત, ખાસ કરીને મારી જેમ અદાલતના એક અધિકારી માટે. મારા ટ્વીટ્સ આપણા ગણરાજ્યના ઇતિહાસના આ સંધિકાળે, જેને મેં મારી સર્વોચ્ચ ફરજ ગણેલી, તે નિભાવવાનો માત્ર એક નાનો પ્રયાસ જ હતા. મેં અવિવેક કે ગેરહાજરચિત્તાના ઝોકમાં ટ્વીટ કર્યું નહોતું. જે ટ્વીટ્સમાં જે વ્યક્ત થયું હતું અને જે આજ સુધી પણ મારું સદ્ભાવપૂર્વકનું માન્ય મંતવ્ય છે, તે માટે માફી માંગવી મારી તરફથી અસરચાઈપૂર્ણ અને અવમાનનાપૂર્ણ બનશે. તેથી, હું માત્ર રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીજીએ પોતાની સુનાવણીમાં જે કહ્યું હતું તેનું વિનમ્ર પરિભાષણ જ કરી શકું છું: હું દયા માગતો

નથી. હું ઉદારતા માટે અપીલ કરતો નથી. તેથી, અદાલતે જેને ગુનો ગણાવ્યો છે અને જે મને એક નાગરિકની સર્વોચ્ચ ફરજ તરીકે જણાય છે, તે બાબત માટે મારી ઉપર કાયદેસર રીતે લાદી શકાય તેવો કોઈપણ દંડ હું હર્ષપૂર્વક સ્વીકારવા અહીં હાજર છું.

૧૫. અવમાનનાકર્તાએ, આ અદાલતમાં ૨૦.૦૮.૨૦૨૦ના રોજ કરેલા નિવેદનમાં, જણાવ્યું હતું કે અદાલતે તેના દ્વારા જવાબી સોગંદનામામાં કરાયેલા નિશ્ચિત કથનોનો જવાબ આપવો જરૂરી માન્યો ન હતો. અવમાનનાકર્તા તેના વકીલ સાથે હાજર હતો, અને જે રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું તે ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યું હતું. જ્યારે અમે ૦૫.૦૮.૨૦૨૦ના રોજ અવમાનનાકર્તા તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી કેવને સાંભળ્યા હતા, ત્યારે અવમાનનાકર્તા ત્યાં સંપૂર્ણ રીતે હાજર હતો અને અવમાનનાકર્તાની હાજરીમાં કરવામાં આવેલી રજૂઆતોને અમે ધ્યાનમાં લીધી હતી.

૧૬. દોષિત ઠરાવવાના ચુકાદા પછી, જ્યારે આ અદાલતે અવમાનનાકર્તાને, જો તે ઇચ્છે તો, બિનશરતી માફી રજૂ કરવા માટે સમય આપ્યો હતો, ત્યારે શ્રી પ્રશાંત ભૂષણે તા. ૨૪.૦૮.૨૦૨૦ના રોજ નીચેના અર્થનો પૂરક નિવેદન આપ્યો હતો: –

“તા. ૨૦મી ઓગસ્ટના આ માનનીય અદાલતના આદેશને મેં અત્યંત ખેદ સાથે વાંચ્યો છે. સુનાવણી સમયે અદાલતે મને અદાલતમાં મેં કરેલા નિવેદન પર પુનર્વિચાર કરવા માટે ૨-૩ દિવસ લેવા જણાવ્યું હતું. જોકે, ત્યારબાદના

આદેશમાં એવું નોંધવામાં આવ્યું છે: “અમે અદાલતની અવમાનના કરનારને, જો તે ઈચ્છે તો, બિનશરતી માફી રજૂ કરવા માટે સમય આપ્યો છે.” મારા તરફથી થયેલી કોઈપણ ભૂલ અથવા ગેરકૃત્ય બદલ માફી અર્પણ કરવાની બાબતે મેં ક્યારેય ઔપચારિકતાનો આશ્રય લીધો નથી. આ સંસ્થાની સેવા કરવાનો અને તેના સમક્ષ અનેક મહત્વપૂર્ણ જાહેર હિતના પ્રશ્નો રજૂ કરવાનો મને વિશેષ સન્માન મળ્યો છે. હું આ જાગૃતિ સાથે જીવન વિતાવું છું કે મને આ સંસ્થાથી એટલું વધુ મળ્યું છે જેટલું આપવાની તક મને મળી નથી. સર્વોચ્ચ અદાલત જેવી સંસ્થા પ્રત્યે હું સર્વોચ્ચ માનભાવ રાખ્યા વિના રહી શકું તેમ નથી.

હું માનું છું કે સર્વોચ્ચ અદાલત મૂળભૂત અધિકારોના સંરક્ષણ માટે, ચુસ્ત નિરીક્ષણ રાખતી સંસ્થાઓ માટે અને ખરેખર પોતે જ બંધારણીય લોકશાહી માટે આશાની છેલ્લી ગઢ છે. તેને યોગ્ય રીતે લોકશાહી વિશ્વની સર્વાધિક શક્તિશાળી અદાલત તરીકે સંબોધવામાં આવી છે, અને વિશ્વભરની અદાલતો માટે ઘણીવાર એક આદર્શ રૂપે માનવામાં આવી છે. આજના આ ચિંતાજનક સમયમાં, કાયદાના શાસન અને બંધારણનું પાલન સુનિશ્ચિત કરવા માટે, અને કાર્યપાલિકાના અંકુશરહિત શાસન માટે નહીં, ભારતના લોકોની આશાઓ આ અદાલતમાં નિર્ભર છે.

આ ખાસ કરીને મારી જેમ આ અદાલતના એક અધિકારી પર ફરજ મૂકે છે કે, જ્યારે મને એવું માનવું થાય કે તેની નિષ્કલંક નોંધપોથીથી વિરુદ્ધ થયો છે, ત્યારે હું અવાજ ઉઠાવું. તેથી, હું સદ્ભાવથી મારી વાત વ્યક્ત કરું છું, સર્વોચ્ચ

અદાલત અથવા કોઈ વિશેષ મુખ્ય ન્યાયાધીશની બદનામી કરવા માટે નહીં, પરંતુ રચનાત્મક ટીકા રજૂ કરવા માટે, જેથી અદાલત બંધારણના રક્ષક અને લોકોના અધિકારોના સંરક્ષક તરીકેની તેની દીર્ઘકાળથી સ્થાપિત ભૂમિકાથી થતું કોઈપણ વિમુખ થવું અટકાવી શકે.

મારા દ્વીટ્સે આ સદ્ભાવી માન્યતા વ્યક્ત કરી હતી, જે હું હજી પણ ધારણ કરું છું. આ માન્યતાઓની જાહેર અભિવ્યક્તિ, મારા વિશ્વાસ મુજબ, એક નાગરિક તરીકે તથા આ અદાલતના વફાદાર અધિકારી તરીકે મારા ઉચ્ચ કર્તવ્યોને અનુરૂપ હતી. તેથી, આ માન્યતાઓની અભિવ્યક્તિ માટે શરતી હોય કે નિઃશરત, માફી માંગવી નિષ્ઠાવિહીન રહેશે. માફી માત્ર મૌખિક ઉચ્ચારણ બની શકતી નથી અને કોઈપણ માફી, જેમ અદાલતે પોતે જ જણાવ્યું છે તેમ, હૃદયપૂર્વક આપવામાં આવેલી હોવી આવશ્યક છે. ખાસ કરીને ત્યારે તો વધુ, જ્યારે મેં આ નિવેદનો સદ્ભાવપૂર્વક કર્યા છે અને સંપૂર્ણ વિગતો સાથે સત્યનો આક્ષેપ કર્યો છે, જેને અદાલતે વિચારણા હેઠળ લીધા નથી. જો હું આ અદાલત સમક્ષ એવું નિવેદન પાછું ખેંચું, જેને હું અન્યથા સત્ય માનું છું, અથવા નિષ્ઠાવિહીન માફી પ્રદાન કરું, તો તે મારી દ્રષ્ટિએ મારા અંતરાત્મા તથા તે સંસ્થા, જેને હું સર્વોચ્ચ માન આપું છું, બંનેના અવમાન સમાન ગણાશે.”

૧૭. બંને નિવેદનોમાં તેણે આ વાતનું પુનરોચ્ચાર કર્યું છે કે “મેં સદ્ભાવપૂર્વક નિવેદનો કર્યા છે અને સંપૂર્ણ વિગતો સાથે સત્ય તથ્યો રજૂ કર્યા છે, જેઓનો અદાલતે વિચાર કર્યો નથી”.

૧૮. સજા નિર્ધારિત કરતી વખતે પરીક્ષણ કરવાના પાસાઓના વ્યાપમાં ગયા વિના, અમે પ્રતિવચન સોગંદનામામાં અવમાનનાકાર દ્વારા લેવામાં આવેલ બચાવને વિચારવા પ્રસ્તાવિત છીએ.

૧૯. તિસ્કારકર્તા દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતની મૂળવણી કરવા માટે, ૨૦૦૬ માં સુધારેલ ૧૯૭૧ ના સુધારિત અધિનિયમની કલમ ૧૩ નો ઉલ્લેખ કરવો સંબંધિત રહેશે, જે આ મુજબ છે: –

“૧૩. અમુક કિસ્સાઓમાં અદાલતનો અવમાન દંડનીય નહીં – હાલ અમલમાં રહેલા કોઈપણ કાયદામાં રહેલી કોઈપણ જોગવાઈ હોવા છતાં –

(એ) આ અધિનિયમ હેઠળ અદાલતના અવમાનના માટે કોઈપણ અદાલત સજા લાદશે નહીં, જો સુધી તે આ બાબતે સંતુષ્ટ ન થાય કે તે અવમાનના એવી પ્રકૃતિની છે કે જે ન્યાયની યોગ્ય પ્રક્રિયામાં નોંધપાત્ર રીતે અવરોધ ઉભો કરે છે, અથવા નોંધપાત્ર રીતે અવરોધ ઉભો કરવાની પ્રવૃત્તિ ધરાવે છે;

(બી) અદાલત અદાલતના અવમાનના સંબંધિત કોઈપણ કાર્યવાહીમાં, જો તે આ બાબતે સંતુષ્ટ થાય કે તે જાહેર હિતમાં છે અને ઉક્ત બચાવનો આશ્રય લેવા માટે કરાયેલી વિનંતી સદભાવપૂર્વકની છે, તો સત્યના આધારિત સમર્થનને માન્ય બચાવ તરીકે મંજૂરી આપી શકે છે.”

૨૦. ઉપરોક્ત જોગવાઈ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સત્યને માન્ય બચાવ તરીકે વિચારવા માટે દ્વિગુણ આવશ્યકતા છે. એવી બચાવ જાહેર હિતમાં હોવી

જોઈએ અને ઉક્ત બચાવનો આશ્રય લેવા માટે કરવામાં આવેલી વિનંતી સદ્ભાવપૂર્વક કરવામાં આવેલી હોવી જોઈએ.

૨૧. સત્યને માન્ય બચાવ તરીકે ધ્યાનમાં લેવા માટેની અનિવાર્ય પૂર્વશરતો એ છે કે અદાલત આ બાબતે સંતોષ પામેલી હોવી જોઈએ કે એવો બચાવ લોકહિતમાં છે અને ઉક્ત બચાવનો આશ્રય લેવાની વિનંતી સદ્ભાવપૂર્વક કરવામાં આવી છે. તેમ હોય તો પણ, કારણ કે અવમાનનાકર્તા આ તબક્કે પણ આગ્રહ રાખે છે કે અદાલતે સત્યને બચાવ તરીકે ધ્યાનમાં લેવું આવશ્યક છે, તેથી અમારે તે બાબતનું પણ વિચારણા કરવું જરૂરી બનશે, જેથી અવમાનનાકર્તાને એવું ન લાગે કે અમે તેના વિચારણાને ટાળી દીધી છે.

૨૨. ઇન્ડાયરેક્ટ ટેક્સ પ્રેક્ટિશનર્સ' અસોસિએશન વિ. આર.કે. જૈન,

(૨૦૧૦) ૮ એસ.સી.સી. ૨૮૧, તેમાં આ પ્રમાણે ઠરાવવામાં આવ્યું

હતું: –" ૩૯. આ મુદ્દાનો અન્ય દૃષ્ટિકોણથી પણ પરિચય કરવો યોગ્ય છે.

સ્થાને આવેલ કલમ ૧૩ આપણા મૂલ્યપ્રણાલીના એક મૂળભૂત તત્વ એટલે કે

સત્યની મહત્વપૂર્ણ વિધાનસભાકીય માન્યતા દર્શાવે છે. સુધારેલી કલમ

અદાલતને, જો તે સંતોષ પામે કે એવો બચાવ જાહેર હિતમાં છે અને એવો બચાવ

ઉપસ્થિત કરવાની વિનંતી સદ્ભાવપૂર્વક કરવામાં આવી છે, તો કોઈપણ

અદાલતની અવમાનનાની કાર્યવાહી માં સત્યના આધારિત ન્યાયસંગતતાને

માન્ય બચાવ તરીકે મંજૂરી આપવા સક્ષમ બનાવે છે. અમારી દૃષ્ટિએ, જો કોઈ

ભાષણ અથવા ભેખ, સંપાદકીય વગેરેમાં એવું કંઈ સમાયેલ હોય જે અદાલતની

અવમાનના સમાન જણાતું હોય અને આ સર્વોચ્ચ અદાલત અથવા વડી અદાલતને અધિનિયમ તથા બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨૯ અને ૨૧૫ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરવા માટે અનુરોધ કરવામાં આવે, તો સામાન્ય રીતે સત્યને બચાવ તરીકે સ્વીકારવું જોઈએ, સિવાય કે અદાલતને એવું જણાય કે તે માત્ર અદાલતને બદનામ કરવાનો ઇરાદાપૂર્વક અથવા દ્વેષપૂર્વક કરાયેલા પ્રયાસના પરિણામોથી બચવા માટેનો ઢાંકપોચો છે અથવા ન્યાયના પ્રવર્તનમાં હસ્તક્ષેપ છે. કારણ કે અરજદારે સંપાદકીયમાં જે ઉલ્લેખિત કરવામાં આવ્યું છે તે ખોટું છે અથવા પ્રતિવાદીએ તથ્યોનું તર્કવિરુદ્ધ સ્વરૂપ રજૂ કર્યું છે એવું સૂચન પણ કર્યું નથી, તેથી પ્રતિવાદીનો આ દાવો નકારી કાઢવા માટે કોઈ આધાર નથી કે તેણે જે કંઈ લખ્યું છે તે સત્ય તથ્યો પર આધારિત છે અને સંપાદકીય લખવાનો એકમાત્ર હેતુ સંબંધિત સત્તાધિકારીઓને સુધારાત્મક/ઉપચારાત્મક પગલાં લેવા સક્ષમ બનાવવાનો હતો.

૪૨. અમારા મત અનુસાર, પ્રતિવાદી જેવા વ્યક્તિને પદ્ધતિ માટેના વિસલબ્લોઅર તરીકે યોગ્ય રીતે વર્ણવી શકાય, જેમણે રાજ્યની આવક સંબંધિત કેસોનું નિરાકરણ કરવા માટે સ્થાપિત એક મહત્વપૂર્ણ સંસ્થાની કાર્યખામી ઉજાગર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, અને એવા વ્યક્તિને સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨૯ અથવા ૨૧૫ અથવા અધિનિયમની જોગવાઈઓનો આશ્રય લઈને મૌન કરવાનું કોઈ કારણ નથી."

૨૩. સુબ્રમણિયન સ્વામી (ઉપરોક્ત) પ્રકરણમાં, આ અદાલતે

ઈનડિરેક્ટ ટેક્સ પ્રેક્ટિશનર્સ' એસોસિએશન વિ. આર.કે. જૈન (ઉપરોક્ત) માં આપવામાં આવેલ નિર્ણયને મંજૂરી આપી હતી અને નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું: -

“૧૩. અદાલતની અવમાનનાની કાર્યવાહી માં સત્યને બચાવ તરીકે માન્યતા અંગેની કાનૂની સ્થિતિ હવે ૧૯૭૧ ના અધિનિયમની કલમ ૧૩ દ્વારા (૨૦૦૬ ના અધિનિયમ ૬ દ્વારા જેનું સ્થાનાપન કરવામાં આવ્યું છે તે મુજબ) વૈધાનિક રીતે સ્થિર કરવામાં આવી છે. ૨૦૦૬ ના અધિનિયમ ૬ દ્વારા કલમ ૧૩ માં કરવામાં આવેલા સુધારા માટેના ઉદ્દેશો અને કારણોના નિવેદનનો પાઠ નીચે મુજબ છે:

“૧. અદાલતોના અવમાનનો અધિનિયમ, ૧૯૭૧ ની વર્તમાન જોગવાઈઓનો વિવિધ ન્યાયિક નિર્ણયોમાં એવો અર્થઘટન કરવામાં આવ્યો છે કે અદાલતના અવમાનના આક્ષેપ સામે સત્યને બચાવ તરીકે રજૂ કરી શકાતું નથી.

૨. બંધારણની કાર્યપદ્ધતિની સમીક્ષા કરવા માટે રચાયેલ રાષ્ટ્રીય આયોગ [એનસીઆરડબ્લ્યૂસી] એ પણ પોતાની અહેવાલમાં, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, એવી ભલામણ કરી છે કે અદાલતના અવમાનના સંબંધિત બાબતોમાં સત્યના આધારે કરાયેલ ન્યાયોચિતતાના બચાવને મંજૂરી આપવી અદાલત માટે ખુદી રહેશે.

૩. સરકારને એવી સલાહ આપવામાં આવી છે કે ઉપરોક્ત જોગવાઈ માટે અદાલતોના અવમાનના અધિનિયમ, ૧૯૭૧ માં કરવામાં આવતા સુધારાઓ

પ્રક્રિયામાં ન્યાયસંગતતા લાવશે અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧ ની આવશ્યકતાઓ પૂર્ણ કરશે.

૪. અદાલતોના અવમાનના અધિનિયમ, ૧૯૭૧ ની કલમ ૧૩ માં કેટલીક એવી પરિસ્થિતિઓની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, જેઓ હેઠળ અવમાનના દંડનીય નથી. તેથી, સુધારા દ્વારા ઉક્ત કલમને બદલી મૂકવાનો પ્રસ્તાવ છે.

૫. અદાલતોના અવમાનના (સુધારા) વિધેયક, ૨૦૦૩ લોકસભામાં ૮-૫-૨૦૦૩ના રોજ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો અને તે જ વિધેયકની તપાસ માટે ગૃહકાર્યો સંબંધિત વિભાગ-સંકળાયેલી સંસદીય સ્થાયી સમિતિને સંદર્ભિત કરવામાં આવ્યો હતો. માનનીય સમિતિએ તારીખ ૨-૯- ૨૦૦૩ના રોજ યોજાયેલી પોતાની બેઠકમાં ઉક્ત વિધેયક પર વિચાર કર્યો હતો. તેમ છતાં, ૧૩મી લોકસભાના વિસર્જન સાથે, અદાલતોના અવમાનના (સુધારા) વિધેયક, ૨૦૦૩ લુપ્ત થયો હતો. પ્રારૂપાત્મક સ્વરૂપના ફેરફારો સાથે ઉક્ત વિધેયકને પુનઃ રજૂ કરવાનો પ્રસ્તાવ છે.”

૧૫. આ અદાલતની બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે આર.કે. જૈન [(૨૦૧૦) ૮ એસ.સી.સી. ૨૮૧] માં, ૨૦૦૬ ના અધિનિયમ ૬ દ્વારા પ્રતિસ્થાપિત કરવામાં આવેલી ૧૯૭૧ ના અધિનિયમની કલમ ૧૩ પર વિચાર કરવાનો અવસર પ્રાપ્ત કર્યો હતો. પરિચ્છેદ ૩૯ માં અદાલતે આમ જણાવ્યું હતું: (એસ.સી.સી. પૃ. ૩૧૧)

૩૯. ... પ્રતિસ્થાપિત કલમ ૧૩ અમારી મૂલ્યવ્યવસ્થાના મૂળભૂત તત્વોમાંના એક, અર્થાત્ સત્ય, અંગેની મહત્વપૂર્ણ વિધાનસભાકીય માન્યતાનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. સુધારેલ કલમ અદાલતને એવી સત્તા આપે છે કે, જો તે સંતોષ પામે કે એવો બચાવ જાહેર હિતમાં છે અને એવો બચાવ ઉઠાવવાની વિનંતી સદભાવપૂર્વક કરવામાં આવી છે, તો કોઈપણ અદાલત-અવમાનના કાર્યવાહીમાં સત્યના આધારે ચુકિતપૂર્વકનો બચાવ માન્ય બચાવ તરીકે મંજૂર કરી શકે. અમારી દૃષ્ટિએ, જો કોઈ ભાષણ, લેખ, તંત્રીલેખ વગેરેમાં એવું કંઈક સમાવિષ્ટ હોય જે અદાલત-અવમાનજનક જણાતું હોય અને આ સર્વોચ્ચ અદાલત અથવા વડી અદાલતને અધિનિયમ તથા બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨૯ અને ૨૧૫ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરવા અપીલ કરવામાં આવે, તો સામાન્ય રીતે સત્યને બચાવ તરીકે મંજૂરી આપવી જોઈએ, સિવાય કે અદાલત એવું નિષ્કર્ષ પહોંચે કે તે માત્ર અદાલતને કલંકિત કરવા માટે કરવામાં આવેલા જ્ઞાતપૂર્વક અથવા દુર્ભાવનાપૂર્ણ પ્રયત્નોના પરિણામોથી બચી જવા માટેનો ઢાંકપેછોડો છે અથવા ન્યાયના વહીવટમાં દખલરૂપ છે. કારણ કે અરજદારે તંત્રીલેખમાં જે ઉદ્દેખિત છે તે ખોટું છે અથવા પ્રતિવાદીએ હકીકતોનું તર્કવિરુદ્ધ રૂપ રજૂ કર્યું છે એવી સૂચન પણ કરી નથી, તેથી પ્રતિવાદીનો આ દાવો નકારી કાઢવા માટે કોઈ આધાર નથી કે તેણે જે કંઈ લખ્યું છે તે સાચી હકીકતો પર આધારિત છે અને તંત્રીલેખ લખવાનો એકમાત્ર હેતુ સંબંધિત સત્તાધિકારીઓને સુધારાત્મક/ઉપચારાત્મક પગલાં લેવા સક્ષમ બનાવવાનો હતો.

અતએવ, બે-ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે એવું ધારણ કર્યું છે કે સુધારેલી કલમ અદાલતને, કોઈપણ અદાલત-અવમાનના કાર્યવાહી દરમ્યાન, સત્યના આધારે કરવામાં આવતો ન્યાયસંગત ઠરાવ યોગ્ય બચાવ તરીકે મંજૂર કરવાની સત્તા આપે છે, જો અદાલત આ બાબતે સંતુષ્ટ હોય કે એવો બચાવ જાહેર હિતમાં છે અને તે બચાવનો આશ્રય લેવા માટે કરાયેલ વિનંતી સદ્ભાવપૂર્વકની છે. અમે આર.કે. જૈન [(૨૦૧૦) ૮ એસ.સી.સી. ૨૮૧] ના પ્રકરણમાં બે-ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે વ્યક્ત કરેલા અભિપ્રાયને મંજૂરી આપીએ છીએ. બીજા પ્રશ્ન અંગે વધુ કોઈ વિચાર કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે અદાલત-અવમાન સંબંધિત કાનૂનમાં કરાયેલા સુધારાએ આ પ્રશ્નને વાસ્તવમાં નિર્રથક બનાવી દીધો છે.”

૨૪. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે બીજી ટ્રીટ શ્રી પ્રશાંત ભૂષણ દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલ મત હતી કે ગયા છ વર્ષમાં દેશમાં લોકશાહીને નોંધપાત્ર રીતે નષ્ટ કરવામાં આવી છે અને તેમાં અદાલતે પણ પોતાની ભૂમિકા ભજવી છે. તેમ છતાં, અદાલતે જણાવેલ બચાવમાં પ્રવેશ કર્યો નહોતો. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જણાવેલ મત જવાબમાં દાખલ કરાયેલ સોગંદનામા સાથે નોંધ પર મૂકવામાં આવેલી સામગ્રીના આધારે ઘડવામાં આવ્યો હતો. તેમ છતાં, જણાવેલ સામગ્રીનો પણ આ અદાલતે વિચાર કર્યો નહોતો.

૨૫. પ્રત્યુત્તરમાં અદાલતના અવમાનનાકારક દ્વારા લેવાયેલા બચાવ અંગે

રજૂ કરવામાં આવ્યા બાદ, વિદ્વાન એટર્ની જનરલે નિષ્પક્ષપણે જણાવ્યું કે અદાલતના અવમાનનાકારકને આવા બચાવો પરત ખેંચવા જણાવવું જોઈએ અને તે નોંધપોથીમાંથી દૂર કરવામાં આવવા જોઈએ.

૨૬. શ્રી પ્રશાંત ભૂષણ દ્વારા જવાબી સોગંદનામામાં કરવામાં આવેલ નિવેદનો અંગે, વિદ્વાન એટર્ની જનરલે રજૂઆત કરી કે તે સોગંદનામામાં આ અદાલતના હાલના તેમજ નિવૃત્ત ન્યાયાધીશો સાથે સાથે અનેક નિવૃત્ત મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિઓ વિરુદ્ધ વિવિધ આક્ષેપો સામેલ છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે આવા આક્ષેપો જેમના વિરુદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે તે ન્યાયાધીશોને સાંભળ્યા વિના આવા બચાવની તપાસ કરી શકાતી નથી અને તેથી જેમના વિરુદ્ધ આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા છે તે વ્યક્તિઓને સાંભળ્યા વિના એવો બચાવ વિચારણા માટે લઈ શકાય નહિ. તેથી, તેમણે જણાવ્યું કે અવમાનનાકારકે એવો બચાવ લીધો હોવા બદલ ખેદ વ્યક્ત કરવો જોઈએ અને તે પાછો ખેંચવો જોઈએ. અવમાનનાકારકના બચાવના પરીક્ષણ પર, અમે વિદ્વાન એટર્ની જનરલ દ્વારા કરવામાં આવેલ રજૂઆત સાથે સહમત છીએ કે આ બચાવને જાહેર હિતમાં હોય એવો અથવા સદ્ભાવનાપૂર્વકનો કદી શકાય નહિ. આ સંદર્ભમાં એ નોંધવું પણ પ્રાસંગિક રહેશે કે જ્યારે શ્રી કેવે, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે, અવમાનનાકારકની હાજરીમાં, ૦૫.૦૮.૨૦૨૦ના રોજ દલીલો રજૂ કરી હતી, ત્યારે તેમણે નિષ્પક્ષપણે જણાવ્યું હતું કે તેઓ અવમાનનાકારકના જવાબી સોગંદનામામાં કરાયેલા વધુ નિવેદનો વાંચશે નહિ, કારણ કે તે આ અદાલતની પ્રતિષ્ઠાને વધુ

કલંકિત કરશે. તેથી, અમે વિદ્વાન એટોર્ની જનરલના આ અભિપ્રાયને મંજૂર કરીએ છીએ કે આ બચાવને નોંધમાંથી દૂર કરવામાં આવવો જોઈએ અને અમારી દૃષ્ટિએ તે ન તો સદ્ભાવનાપૂર્વકનો છે અને ન તો જાહેર હિતમાં છે, અને પરિણામે અમે જે ડ્રિગુણ કસોટીનું પરીક્ષણ કરી રહ્યા છીએ તેમાં તે ઉતરી શકતો નથી.

૨૭. અમે આપું ધારીએ છીએ તેના કારણોમાંનું એક એ છે કે, ટ્વીટ બે પંક્તિનું હોવા છતાં, જવાબરૂપ સોગંદનામામાં અવમાનનાકર્તાએ ન્યાયિક તેમજ વહીવટી પક્ષે તેમની ભૂમિકાને લગતા, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિઓ સહિત નિવૃત્ત તેમજ કાર્યરત અનેક ન્યાયાધીશો અંગે કરેલા આરોપોની શ્રેણીનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. જો સત્યને બચાવ તરીકે સ્વીકારવા માટે તે કથનો પર વિચાર કરવામાં આવે, તો તે અવમાનનાની ઉગ્રતા વધારવા સિવાય બીજું કંઈ નહીં ગણાય.

૨૮. અમારી દૃષ્ટિએ, પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં, લેવામાં આવેલો બચાવ ન તો જનહિતમાં છે અને ન તો સદ્ભાવનાપૂર્વક લેવામાં આવેલો હોવાનું કહી શકાય. તેના વિપરીત, તે આ અદાલતની પ્રતિષ્ઠાને વધુ હાનિકારક છે અને ન્યાયના વહીવટને વધુ કલંકિત કરવા તથા તેને બદનામ કરવા સમાન છે, જેમાં આ દેશનો સામાન્ય નાગરિક વિશ્વાસ રાખે છે અને ન્યાય મેળવવા માટે અંતિમ આશ્રય તરીકે આ અદાલતનો અભિગમ કરે છે.

૨૯. તેમણે દબાવેલો જણાવ્યું કે આ અદાલતે બહુમતીવાદી કાર્યપાલિકાને

આત્મસમર્પણ કર્યું હતું અને જ્યારે બહુમતીવાદી કાર્યપાલિકા તાનાશાહી રીતે કાર્યરત હતી, ત્યારે સર્વોચ્ચ અદાલત કાર્યપાલિકાને સુધારવા માટે દબપણે ઊભી રહી શકી નહોતી.

૩૦. સોગંદનામામાં કરાયેલ કથનામાં મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા ખંડપીઠોની રચના અંગે પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. આ અદાલતના ૯-ન્યાયાધીશો અને ૫-ન્યાયાધીશો દ્વારા નિપટાવવામાં આવેલા વિવિધ કેસોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અને સમગ્ર ન્યાય વિંતરણ પ્રણાલી તથા મોટી સખ્યામાં ન્યાયાધીશો અંગે અપમાનજનક આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા છે.

૩૧. તેમણે વધુમાં તે કેસની પરત ખેંચણી અંગે પણ નિવેદન કર્યું છે, જે તે સમયના મુખ્ય ન્યાયાધીશ વિરુદ્ધ લાવવામાં આવેલી મહાભિયોગ પ્રસ્તાવના નામંજૂરીના નિર્ણયને પ્રશ્નમાં મૂકતાં દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. તેમણે આ અદાલત સમક્ષ વિચારાધીન રહેલી વિવિધ બાબતોનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે અને આ અદાલતના કાર્યપ્રણાલી અંગે પણ પ્રતિકૂળ ટિપ્પણીઓ કરી છે. તેમણે અયોધ્યા ચુકાદા અંગે પણ શંકા વ્યક્ત કરી છે અને આ અદાલતને દોષારોપણ કર્યું છે.

૩૨. જવાબમાં દાખલ કરાયેલ સોગંદનામામાં સત્યને બચાવ તરીકે સમર્થન આપવા માટે કરવામાં આવેલા વિવિધ નિવેદનોનું અવલોકન કર્યા પછી, અમારો વિચારપૂર્વકનો અભિપ્રાય એવો છે કે લેવામાં આવેલો બચાવ ન તો જાહેર હિતમાં છે અને ન તો સદ્ભાવનાપૂર્ણ છે, પરંતુ અવમાનનાકર્તાએ ન્યાયના

વહીવટની સંસ્થા વિરુદ્ધ બેદરકારીપૂર્વકના આક્ષેપો કરવામાં પ્રવૃત્તિ દર્શાવી છે. વિદ્વાન એટર્ની જનરલે ઉલ્લેખ કર્યો છે તેમ, આ નિવેદનો રાજકીય વિચારણાઓ પર આધારિત છે, અને તેથી અમારી દ્રષ્ટિએ અવમાનનાકર્તાના સત્યને બચાવ તરીકેના કેસને સમર્થન આપવા માટે તે વિચારણીય માનવામાં આવી શકતા નથી.

૩૩. કરવામાં આવેલા આક્ષેપો કૌભાંડજનક છે અને ન્યાયિક વહીવટની મૂળભૂત ઇમારતને જ હચમચાવી દેવા સક્ષમ છે તેમજ સામાન્ય માણસનો ન્યાયના વહીવટ પ્રત્યેનો વિશ્વાસ પણ ડગમગાવી શકે એવા છે.

૩૪. ભાષણની સ્વતંત્રતા હોવા છતાં, સ્વતંત્રતા કદી પરિપૂર્ણ અથવા અપરિમિત હોતી નથી, કારણ કે સંવિધાનના રચયિતાઓએ તેના પર કેટલીક મર્યાદાઓ લાદી છે. ખાસ કરીને જ્યારે આવી ભાષણની સ્વતંત્રતાનો દુરુપયોગ કરવાનો પ્રયત્ન થાય અને તેના પરિણામે સમગ્ર સંસ્થા તથા તે સંસ્થાનો ભાગ રહેલાં એવા વ્યક્તિઓ, જેઓ જાહેર રીતે પોતાનો બચાવ કરી શકતા નથી, તેમની બદનામી થતી હોય, ત્યારે તેને કાનૂનમાં મંજૂરી આપી શકાય નહીં. ચુકાદાની ન્યાયસંગત ટીકા કાનૂનમાં સ્વીકાર્ય હોવા છતાં, કોઈ વ્યક્તિ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) હેઠળના હક્કની મર્યાદા વટાવી સંસ્થાની બદનામી કરી શકતી નથી.

૩૫. એ સ્પષ્ટ છે કે અદાલતના અવમાનના કરનાર નિવૃત્ત તથા પદસ્થ ન્યાયાધીશો વિરુદ્ધ આક્ષેપો કરવામાં સંકળાયેલ છે. એક તરફ, શ્રી દુષ્યંત દવે,

વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે, ન્યાયિક વર્તનના ધોરણો તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું હતું, જેમાં એવું પણ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે ન્યાયાધીશો જાહેર ક્ષેત્રમાં કોઈ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરી શકતા નથી. ન્યાયાધીશોએ પોતાનો અભિપ્રાય તેમના ચુકાદાઓ દ્વારા વ્યક્ત કરવો હોય છે, અને તેઓ જાહેર ચર્ચામાં પ્રવેશી શકતા નથી કે પત્રકારો સમક્ષ જઈ શકતા નથી. અખબાર અને મીડિયા માં ન્યાયાધીશો વિરુદ્ધ કોઈપણ આક્ષેપ કરવો બહુ સરળ છે. ન્યાયાધીશોએ આવા આક્ષેપોના મૌન ભોગ બનનાર રહેવું પડે છે, અને તેઓ જાહેર મંચો, અખબારો કે મીડિયા દ્વારા જાહેરમાં જઈને આવા આક્ષેપોનો પ્રતિવાદ કરી શકતા નથી. તેમજ, તેઓ જ્યારે બાબતની સુનાવણી કરતા હોય તે સિવાય, કરવામાં આવેલા વિવિધ આધારવિહોણા આક્ષેપોની સચોટતા વિશે કંઈ લખી પણ શકતા નથી. નિવૃત્ત ન્યાયાધીશો પાસે આ સંસ્થાપ્રતિના કઠોર પરિશ્રમ અને સમર્પણથી પ્રાપ્ત કરેલી પ્રતિષ્ઠા હોય છે. તેઓએ પણ કરવામાં આવતા દરેક આક્ષેપનો જવાબ આપવો અને જાહેર ચર્ચામાં પ્રવેશવો યોગ્ય માનવામાં આવતું નથી. તેથી, જ્યારે તેઓ ખુલ્લેઆમ બોલી શકતા નથી, ત્યારે તેમની પ્રતિષ્ઠા અને ગૌરવને નુકસાન સહન કરાવવા તેઓને પાત્ર બનાવી શકાય નહીં, કારણ કે ગૌરવ સાથે જીવવાનો અધિકાર તેનો આવશ્યક અંશ છે. ન્યાયિક પ્રણાલીના રક્ષણ માટે બારને પ્રવક્તા તરીકે કાર્ય કરવાનું હોય છે. તેઓ આ પ્રણાલીનો અભિન્ન ભાગ છે. બાર અને બેન્ચ એ જ પ્રણાલી એટલે કે ન્યાયિક પ્રણાલીનો ભાગ છે, અને સમાન પ્રતિષ્ઠાનો ઉપભોગ કરે છે. જો ન્યાયાધીશો પર તીવ્ર પ્રહાર કરવામાં આવે, તો

તેમના માટે નિર્ભયતાપૂર્વક અને મુદ્દાઓ પ્રત્યે નિષ્પક્ષ અભિગમ સાથે કાર્ય કરવું મુશ્કેલ બની જશે. ચુકાદાની ટીકા થઈ શકે છે. તેમ છતાં, ન્યાયાધીશોને હેતુઓ આક્ષેપરૂપે સોંપવા ન જોઈએ, કારણ કે તે ન્યાયના વહીવટને અપકીર્તિમાં મૂકે છે. હેલ્સબરીઝ લૉઝ ઑફ ઇંગ્લેન્ડ, ચોથી આવૃત્તિ, ખંડ ૯, પરિષેદ ૨૭ માં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે દંડ આક્રમણની પુનરાવર્તનથી સમગ્ર અદાલત અથવા અદાલતના વ્યક્તિગત ન્યાયાધીશોનું રક્ષણ કરવા માટે નહીં, પરંતુ જનતાનું અને ખાસ કરીને તે લોકોનું, જેઓ સ્વૈચ્છિક રીતે અથવા બળજબરીવશ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રને આધીન હોય છે, તે નુકસાનથી રક્ષણ કરવા માટે આપવામાં આવે છે, જે તેમને ત્યારે થાય જ્યારે ન્યાયાધિકરણની સત્તા નબળી પાડવામાં આવે અથવા અસરગ્રસ્ત બનાવવામાં આવે. ન્યાયાધીશો અથવા ન્યાયતંત્રની વિરોધી ટીકા નિશ્ચિતપણે અદાલતને કલંકિત કરવાની ક્રિયા છે. ન્યાયાધીશ અથવા સંસ્થા સંબંધિત માનહાનિકારક પ્રકાશન ન્યાયમાં અડચણ ઊભી કરે છે.

૩૬. સી. રવિચંદ્રન અચ્યર વિ. જસ્ટિસ એ.એમ. ભટ્ટાચારજી અને અન્ય, (૧૯૯૫) ૫ એસ.સી.સી. ૪૫૭ માં, આ સર્વોચ્ચ અદાલતે ન્યાયાધીશના વર્તન સંબંધિત આક્ષેપ અંગેના એક મામલાનો વિચાર કર્યો હતો. વડી અદાલતના ન્યાયાધીશ/મુખ્ય ન્યાયાધીશ વિરુદ્ધ દુરાચારનો આક્ષેપ કરીને બાર કાઉન્સિલ દ્વારા એક ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. આ સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે બાર કાઉન્સિલ ન્યાયાધીશ/મુખ્ય ન્યાયાધીશના વર્તન અંગે અપમાનજનક

ટીકા કરી શકતી નથી અને તેમને પદ છોડવા માટે દબાણ અથવા બળજબરી કરી શકતી નથી. આવી કાર્યવાહી અદાલતની અવમાનના બને છે અને ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા, જે કાયદાના શાસનની એક આવશ્યક વિશેષતા છે, તેને અસર કરે છે તેમજ ન્યાયિક વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાને પણ અસર કરે છે. આ સર્વોચ્ચ અદાલતે આગળ નોંધ્યું હતું કે, તેમ છતાં, જ્યાં બારને ન્યાયાધીશ/મુખ્ય ન્યાયાધીશના વર્તન અંગે સચ્ચાઈપૂર્વક શંકા હોય અને એવી શંકા પ્રામાણિક તથા સ્વીકાર્ય સામગ્રી પર આધારિત હોય, ત્યાં બાર એસોસિએશનના પદાધિકારીઓ માટે યોગ્ય માર્ગ એવો રહેશે કે તેઓ ન્યાયાધીશને ગુપ્ત રીતે મળી તેમને જાણ કરે અથવા તે મામલાનો યોગ્ય રીતે નિકાલ કરવા માટે તે વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશનો સંપર્ક કરે. જ્યારે આક્ષેપ વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ વિરુદ્ધ હોય, ત્યારે બાર એસોસિએશને સીધો ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશનો સંપર્ક કરવો જોઈએ. ત્યારબાદ, મુખ્ય ન્યાયાધીશે નિર્ણય લેવો રહે. એવો નિર્ણય લેવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, બારે આગળની બધી કાર્યવાહી સ્થગિત રાખવી અને યોગ્ય સમયગાળા સુધી પ્રતિસાદની રાહ જોવી જોઈએ. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા કાયદાના શાસનની આવશ્યક વિશેષતા છે, જે સંવિધાનનું મૂળભૂત લક્ષણ છે, અને ન્યાયતંત્ર માત્ર કાર્યપાલિકાના દબાણથી જ નહીં પરંતુ અન્ય દબાણોથી પણ મુક્ત હોવું જોઈએ. વ્યક્તિગત ન્યાયાધીશે, સમાજમાં સક્રિય ન્યાયિક ભૂમિકાની માંગને ધ્યાનમાં રાખીને, જે ભૂમિકા તેને નિભાવવાની આવશ્યકતા છે, પોતાને સુરક્ષિત અનુભવું જોઈએ. આ સર્વોચ્ચ

અદાલતે એ પણ વિચાર્યું હતું કે ન્યાયતંત્રની ટીકા સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) હેઠળ સુરક્ષિત નથી. વધુમાં એવું પણ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે પ્રામાણિક અને સ્વીકાર્ય સામગ્રી પર આધારિત નિષ્પક્ષ ટીકા માન્ય છે, પરંતુ જ્યારે ટીકા લોકોના મનમાં ન્યાયાધીશની પ્રામાણિકતા, ક્ષમતા અને નિષ્પક્ષતા અંગે શંકા ઉત્પન્ન કરવાની દિશામાં વલણ ધરાવે છે, ત્યારે તે અવમાનના સમાન બને છે. આવી ટીકા સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) હેઠળ સુરક્ષિત નથી. વધુમાં એવું પણ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ન્યાયાધીશે ઉચ્ચ પરંપરાઓ પર આધારિત ઉચ્ચ સ્તરના વર્તનનું પાલન કરવું જોઈએ. ત્યારબાદ આમ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું :—” ૧૦. વિવિધ દલીલો એ પ્રશ્ન ઊભો કરે છે કે શું કોઈ બાર કાઉન્સિલ અથવા બાર એસોસિએશનને એવા ન્યાયાધીશના વર્તન વિરુદ્ધ ઠરાવ પસાર કરવાનો અધિકાર છે કે જેણે દુરવર્તન કર્યું હોવાનું માનવામાં આવે છે અને જો હોય, તો તેનો ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા પર શું પ્રભાવ પડે છે. આ દલીલોને તેમના યોગ્ય પરિપ્રેક્ષ્યમાં મૂલવવા માટે, ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતાના મહત્વને અમારા મનમાં સ્પષ્ટ રાખવું જરૂરી છે. લેખિત સંવિધાન હેઠળ કાયદાના શાસનથી સંચાલિત લોકશાહીમાં, ન્યાયતંત્ર મૂળભૂત અધિકારોનું રક્ષણ કરવા તથા નાગરિકો અને રાજ્ય અથવા રાજ્યો પરસ્પર વચ્ચે ન્યાયના ત્રાજવાને સમતોલ રાખવા માટે સદૈવ ચેતન પ્રહરી તરીકે કાર્ય કરે છે. કાયદાનું શાસન અને ન્યાયિક પુનર્વિલોકન સંવિધાનના મૂળભૂત લક્ષણો છે. તેની અવિભાજ્ય સંવિધાનિક રચના તરીકે, ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા કાયદાના

શાસનની આવશ્યક વિશેષતા છે. એસ.પી. ગુપ્તા વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા [૧૯૮૧ સપ્લિ. એસ.સી.સી. ૮૭] (એસ.સી.સી. પૃ. ૨૨૧, પરિચ્છેદ ૨૭) માં, આ સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જો કોઈ એક સિદ્ધાંત એવો છે, જે સમગ્ર સંવિધાનના તાણા-બાણમાં વ્યાપેલો છે, તો તે સિદ્ધાંત છે

કાયદાના શાસનનું, અને બંધારણ હેઠળ રાજ્યના દરેક અંગને કાયદાની મર્યાદાઓની અંદર રાખવાનું કાર્ય ન્યાયતંત્રને સોંપવામાં આવ્યું છે અને તે દ્વારા કાયદાના શાસનને અર્થપૂર્ણ અને અસરકારક બનાવવામાં આવે છે. ન્યાયિક સમીક્ષા કાયદાના ભંડારમાંનું એક અત્યંત શક્તિશાળી શસ્ત્ર છે. ન્યાયતંત્ર નાગરિકના બંધારણીય અથવા કાનૂની અધિકારોના ભંગથી અથવા રાજ્ય અથવા તેના અધિકારીઓ દ્વારા સત્તાના દુરુપયોગ અથવા અતિરેક ઉપયોગથી નાગરિકનું રક્ષણ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. કાર્યપાલિકાના અતિરેકો અને કાર્યપાલિકા દ્વારા સત્તાના દુરુપયોગ અથવા અતિરેક ઉપયોગ સામે ન્યાયતંત્ર નાગરિક અને રાજ્ય વચ્ચે એક રક્ષણકવચ તરીકે ઉભું રહે છે. તેથી, એ સંપૂર્ણપણે આવશ્યક છે કે ન્યાયતંત્ર કાર્યપાલિકાના દબાણ અથવા પ્રભાવથી મુક્ત હોવું જોઈએ, અને તે માટે બંધારણમાં વિગતવાર જોગવાઈઓ દ્વારા સુરક્ષા આપવામાં આવી છે. ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા માત્ર કાર્યપાલિકાના દબાણ અથવા પ્રભાવથી મુક્તિ પૂરતી મર્યાદિત નથી; તે વધુ વ્યાપક પરિભાષા છે, જેના વ્યાપમાં અન્ય કોઈપણ દબાણ અને પૂર્વગ્રહોથી મુક્તિનો સમાવેશ થાય છે. તેની અનેક પરિમાણો છે, અર્થાત્ આર્થિક કે રાજકીય એવા અન્ય સત્તાકેન્દ્રોનો

નિર્ભયપણે સામનો કરવાની ક્ષમતા, અને જે વર્ગ સાથે ન્યાયાધીશો સંબંધ ધરાવે છે તે વર્ગ દ્વારા પ્રાપ્ત અને પોષિત થયેલા પૂર્વગ્રહોથી મુક્તિ.

ન્યાયિક વ્યક્તિવાદ — શું તેને સંરક્ષણની જરૂર છે ?

૧૧. તેથી, જ્યારે નાગરિકની સ્વતંત્રતા જોખમમાં હોય ત્યારે સ્વતંત્ર ન્યાયતંત્ર સર્વાધિક આવશ્યક બને છે. ત્યારે ન્યાયતંત્રનું કર્તવ્ય એ બને છે કે ન્યાયના તુલાડાને સત્તાધીશોની શક્તિઓથી (વાસ્તવિક કે અનુમાનિત) અચળ રહી અને જનસમૂહના કોલાહલથી અવિચલિત રહી સંતુલિત રાખે. ન્યાયિક સ્વતંત્રતાનું હૃદય ન્યાયિક વ્યક્તિવાદ છે. ન્યાયતંત્ર કોઈ નિરાકાર અમૂર્ત કલ્પના નથી. તે એવા વ્યક્તિગત સ્ત્રી-પુરુષોથી બનેલું છે, જેઓ મુખ્યત્વે પોતપોતાના સ્તરે કાર્ય કરે છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની સર્વોચ્ચ અદાલતના જસ્ટિસ પાવેલે ૧૧-૮-૧૯૭૬ના રોજ અમેરિકન બાર એસોસિએશનના લેબર લો વિભાગ સમક્ષ આપેલા પોતાના ભાષણમાં ન્યાયિક વ્યક્તિવાદને “કદાચ અત્યંત કાળજીપૂર્વક જાળવવામાં આવેલ વ્યક્તિવાદના અંતિમ ગઢોમાંનું એક ...” તરીકે વર્ણવ્યો હતો. જસ્ટિસ ડગ્લસે સ્ટીફન એસ. ચેન્ડલર વિ. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના ટેન્થ સર્કિટની જ્યુડિશિયલ કાઉન્સિલ [૩૯૮ યુએસ ૭૪] મામલામાં પોતાના નિમ્નમતના અભિપ્રાયમાં જણાવ્યું હતું: “કોઈ વ્યક્તિગત ન્યાયાધીશની મજબૂતી કેટલીય દૃઢ હોય, દંડની ધમકી — જે ન્યાયિક સ્વતંત્રતા માટેનો સૌથી મોટો જોખમ છે — રાજકીય પરાયાઓ દ્વારા પાડવામાં આવે કે ન્યાયિક સહકર્મીઓ દ્વારા, તે સમાન રીતે અંધકારમય પડછાયો પાથરે છે. સંઘીય

ન્યાયાધીશ દરેક બીજા ન્યાયાધીશથી સ્વતંત્ર હોવો જ જોઈએ.... એકલાએ કે સંખ્યાબંધ મળીને પણ કોઈ તેને નિયામક તરીકે વર્તી તેના ઉપર પ્રતિબંધો મૂકી શકતા નથી. ન્યાયિક વ્યક્તિવાદ માટેની તકો જાળવી રાખવી અત્યંત આવશ્યક છે.”

૨૭. એડવોકેટ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૧ એ રાજ્યની બાર કાઉન્સિલ અથવા ભારતની બાર કાઉન્સિલને સ્વાયતતા આપી છે અને કલમ ૬(૧) તેમને, તેમના રોલ પર વકીલોના પ્રવેશ ઉપરાંત, પોતાના ગૃહને સુવ્યવસ્થિત રાખવા, વ્યાવસાયિક આચરણમાં ગિરાવટને અટકાવવા અને આ ઉદ્દાત વ્યવસાયને અનુરૂપ ન હોય એવા અસુધાર્ય વ્યક્તિઓને દંડિત કરવા જરૂરી માનવામાં આવતી એવી કાર્યવાહી કરવા સશક્ત બનાવે છે. કલમ ૬(૧)(સી) અને તે સંબંધે બનાવેલા નિયમો, કલમો ૯, ૩૫, ૩૬, ૩૭-બી અને ૩૭ તેના રોલ પરના વકીલો સામેના દુર્વ્યવહારના કેસોને સ્વીકારવા અને તેનો નિર્ણય કરવા તેને આદેશિત કરે છે. ન્યાયતંત્રના સભ્યો વિવિધ સ્તરો પર મુખ્યત્વે અને નિર્વિવાદ રીતે બારમાંથી જ લેવામાં આવે છે. બારના સભ્યોમાં ઉચ્ચ નૈતિક, આચારસંહિતાત્મક અને વ્યાવસાયિક ધોરણો, પીઠના ઉચ્ચ આચારધોરણો માટે પણ પૂર્વશરતો છે. તેમાં થતો અધોગતિ અનિવાર્ય રીતે પ્રસ્કૂટિત થાય છે અને સિક્કાની બીજી બાજુ પર પણ તેની અસર પ્રતિબિંબિત થવાની વૃત્તિ ધરાવે છે. તેથી, બાર કાઉન્સિલને એડવોકેટ્સ અધિનિયમ દ્વારા ઉચ્ચ નૈતિક, આચારસંહિતાત્મક અને વ્યાવસાયિક ધોરણો જાળવી રાખવા આદેશિત કરવામાં

આવી છે, જે હાલમાં સંતોષકારક સ્થિતિથી ઘણી દૂર છે. અધિનિયમ હેઠળની તેની સત્તા ત્યાં જ પૂર્ણ થાય છે અને તેથી આગળ વિસ્તરતી નથી. બંધારણનો અનુચ્છેદ ૧૨૧, અનુચ્છેદ ૧૨૪(૪) અને (૫) હેઠળ જોગવાઈ મુજબ અને અધિનિયમ, નિયમો તથા તે સાથે સુસંગત સંસદના કાર્યનિયમો હેઠળ નિર્ધારિત રીતથી, ન્યાયાધીશને હટાવવાની પ્રાર્થના સાથે રાષ્ટ્રપતિ સમક્ષ સમ્બોધન રજૂ કરવા અંગેનો પ્રસ્તાવ મૂકવામાં આવે ત્યારે સિવાય, સંસદના સભ્યોને સર્વોચ્ચ અદાલતના અથવા વડી અદાલતના કોઈપણ ન્યાયાધીશના પોતાની ફરજો બજાવતાં સમયે કરેલા વર્તન અંગે ચર્ચા કરવાનું પ્રતિબંધિત કરે છે. આવશ્યક અનુસંધાનથી, સર્વોચ્ચ અદાલત કે વડી અદાલતના ન્યાયાધીશ તરીકે પોતાની ફરજો બજાવતાં સમયે ન્યાયાધીશના વર્તન અંગે ચર્ચા કરવા માટે અન્ય કોઈ મંચ, મંચો અથવા વ્યાસપીઠ ઉપલબ્ધ નથી; તો બાર કાઉન્સિલ અથવા પ્રેક્ટિસ કરતા વકીલોનો જૂથ તો બહુ ઓછો. તેમને ન્યાયાધીશના પોતાની ફરજો બજાવતાં સમયે કરેલા વર્તન અંગે ચર્ચા કરવા અથવા તે બાબતે કોઈ ઠરાવ પસાર કરવા પ્રતિબંધિત કરવામાં આવ્યા છે.

૨૯. હેલ્સબરીઝ લોઝ ઓફ ઇંગ્લેન્ડ (જથું સંસ્કરણ) ખંડ ૯, પરિચ્છેદ ૨૭, પૃષ્ઠ ૨૧ પર, એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે અદાલતને કલંકિત કરવાનો અર્થ એવો થશે કે કોઈપણ કરાયેલ કૃત્ય અથવા પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ લખાણ, જે અદાલત અથવા ન્યાયાધીશને અવમાનનામાં લાવવા માટે ઉદ્દેશિત હોય, અથવા તેની સત્તાને ઘટાડવા માટે હોય, અથવા ન્યાયની યોગ્ય પ્રક્રિયામાં

અથવા અદાલતની કાયદેસરની પ્રક્રિયામાં દખલ કરવા માટે હોય.

ન્યાયાધીશ અથવા અદાલત અંગેની અશ્લીલ ગાળાગાળી, અથવા ન્યાયાધીશના વ્યક્તિગત ચરિત્ર પર આક્રમણો, દંડનીય અવમાનનાઓ છે. દંડ એ હેતુસર આપવામાં આવતો નથી કે સમગ્ર અદાલતને અથવા અદાલતના વ્યક્તિગત ન્યાયાધીશોને આવા આક્રમણની પુનરાવર્તનથી રક્ષણ મળે, પરંતુ જનતાનું, અને વિશેષ કરીને તે લોકોનું કે જેઓ સ્વેચ્છાએ અથવા બાધ્યતાથી અદાલતના અધિકારક્ષેત્રને આધીન હોય, તે અનિષ્ટથી રક્ષણ થાય જે તેમને ત્યારે ભોગવવું પડે જ્યારે ન્યાયમંચની સત્તા નબળી પાડવામાં આવે અથવા ક્ષીણ કરવામાં આવે. પરિણામે, અદાલતે ન્યાયાધીશ અથવા અદાલત તરફથી પક્ષપાત અથવા ઝુકાવના આક્ષેપોને વિશેષ ગંભીરતાથી લીધા છે. તેમ છતાં, ન્યાયાધીશના વર્તન અંગે અથવા અદાલતના વર્તન અંગેની ટીકા, ભલે તે કડક શબ્દોમાં કરવામાં આવી હોય, અવમાનના ગણાતી નથી, શરતે કે આવી ટીકા ન્યાયસંગત, સંયમિત અને સદ્ભાવપૂર્વક કરવામાં આવેલી હોય અને તે ન્યાયાધીશના વ્યક્તિગત ચરિત્રને અથવા ન્યાયાધીશ અથવા અદાલતની નિષ્પક્ષતાને લક્ષિત કરતી ન હોય.

૩૦. ઓસવાલ્ડના અદાલતના અવમાનના (૩૭ આવૃત્તિ), ૧૯૯૩, ના પૃષ્ઠ ૫૦ પર એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે અદાલતો વિરુદ્ધની માનહાનિ અવમાનના બને છે

તેમની આજુબાજુ ગૌરવની જવાળા જાળવી રાખવા માટે, અને લોકોને

જાહેર જનતાની નજરે તેમને તિરસ્કારપાત્ર બનાવવા પ્રયત્ન કરવાથી નિવારવા માટે.... અદાલત વિરુદ્ધની માનહાનિ રાજા વિરુદ્ધનું પ્રતિબિંબ છે, અને લોકોમાં એવું કહેવું કે ન્યાયનું વહીવટ નબળા અથવા ભ્રષ્ટ્ર હાથોમાં છે, કે ન્યાયનું સ્ત્રોત પોતે જ દૂષિત છે, અને પરિણામે તે સ્ત્રોતમાંથી પ્રસરી નીકળતા ચુકાદાઓ અશુદ્ધ અને કલંકિત હોવા જ જોઈએ.

ન્યાયાધીશને તેમની ન્યાયિક હેસિયતમાં કરાયેલ માનહાનિકારક આક્ષેપ અદાલતનો અવમાન ગણાય છે, ભલે તે તેમણે અદાલતમાં શું કર્યું તે અંગે હોય કે અદાલતની બહાર ન્યાયિક રીતે તેમણે શું કર્યું તે અંગે હોય. પૃષ્ઠ ૯૧ પર એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે અદાલતની ગૌરવહાનિ કરતી અથવા ન્યાયપ્રક્રિયાનું પ્રવાહ પક્ષપાતપૂર્ણ બનાવવાની સંભાવના ધરાવતી બધી જ પ્રકાશિત સામગ્રી અવમાન રચશે. ગુનાઓના સ્વરૂપોમાંનું એક અદાલતોને કલંકિત કરવાનું છે. સી.જે. મિલર દ્વારા લખાયેલ ‘કન્ટેમ્પ્ટ ઓફ કોર્ટ’ (૨મી આવૃત્તિ) ના પૃષ્ઠ ૩૬૬ પર, લોર્ડ ડિપલોકનું ‘ચોકોલિંગો વિ. એટર્ની જનરલ ઓફ ટ્રિનિડાડ એન્ડ ટોબેગો’ [(૧૯૮૧) ૧ ઓલ ઇ.આર. ૨૪૪, ૨૪૮] માંથી ઉદ્ધરણ આપવામાં આવ્યું છે, જેઓએ ન્યાયિક સમિતિ માટે બોલતાં સ્થિતિનો સાર આ રીતે રજૂ કર્યો હતો:

‘અદાલતને કલંકિત કરવું’ એ એવા પ્રકાશનનું વર્ણન કરવાની એક સુગમ રીત છે, જે, ભલે તે ભૂતકાળના કે બાકી રહેલા કોઈ નિશ્ચિત કેસ અથવા કોઈ નિશ્ચિત ન્યાયાધીશ સાથે સંબંધિત ન હોય, તેમ છતાં સમગ્ર ન્યાયતંત્ર પર

નીચસ્તરીય આક્રમણ હોય છે, જે અદાલતોની સત્તાને અને ન્યાયના વહીવટ પ્રત્યે જનતાના વિશ્વાસને નબળો પાડવા માટે ઉદ્દેશિત હોય છે.

બોરી એન્ડ લોઝ લૉ ઑફ કન્ટેમ્પ્ટ (રમી આવૃત્તિ) ના પૃષ્ઠ ૨૨૬ પર એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે અવમાનનાની આ શાખાની આવશ્યકતા એ વિચારમાં નિશ્ચિત છે કે સુનિયમિત કાયદાઓ વિના કોઈ સંસ્કારી સમાજ ટકી શકતો નથી. તેથી અદાલત અને તેના અધિકારીઓ, જેઓનું કાર્ય કાયદાનું પાલન કરાવવાનું અને અમલીકરણ કરવાનું છે, તેમની પ્રત્યેનો માન અને ગૌરવ જાળવી રાખવું મહત્વપૂર્ણ માનવામાં આવે છે, કારણ કે આવા માન વિના ન્યાયના વહીવટમાં જાહેર વિશ્વાસ દુર્બળ થઈ જાય અને કાયદો પોતે જ બદનામ બને. અવમાનના માટેની દંડાત્મક અમલવારીના પુનર્વિચાર માટે ફિલિમોર કમિટીએ અદાલતની અવમાનના અંગે આપેલા તાજેતરના અહેવાલમાં પણ, લોર્ડ એટકિનના આ સુવાક્યનો ઉલ્લેખ કરતાં કે અદાલતો પોતાની વિરુદ્ધ થયેલા અપમાનજનક અથવા કલંકકારક આક્રમણો અથવા ટિપ્પણીઓ જાહેર મત પર છોડી દેવામાં સંતોષ માને છે, પરિચ્છેદ ૧૬૨માં કમિટીએ જણાવ્યું હતું કે એક તબક્કે

અમે વિચાર્યું હતું કે આવી વર્તણૂકને દંડાત્મક પ્રતિબંધોના આધીન કરવી જ જોઈએ કે નહીં. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જે કોઈ ન્યાયાધીશ પર આક્રમણ કરવામાં આવે તેને માનહાનિના કાયદાનું રક્ષણ ઉપલબ્ધ રહેશે, અને તેથી વધુ કોઈ રક્ષણ જરૂરી નથી. તેમ છતાં, અમે આ નિષ્કર્ષે પહોંચ્યા છીએ કે

બે કારણોસર હજુ પણ કેટલીક મર્યાદાઓ આવશ્યક છે. પ્રથમ, અદાલત અવમાનનાના કાયદાની આ શાખાનો સંબંધ ન્યાયના પ્રશાસનના રક્ષણ સાથે છે, અને ખાસ કરીને તેની પ્રામાણિકતા અને નિષ્પક્ષતા પ્રત્યે જનવિશ્વાસના સંરક્ષણ સાથે છે; તેનો સંબંધ માત્ર અનુસંગિક રીતે, અથવા કદી હોય તો જ, ન્યાયાધીશોની વ્યક્તિગત પ્રતિષ્ઠા સાથે છે. વધુમાં, કેટલાક હાનિકારક આક્ષેપો, ઉદાહરણ તરીકે, અનિર્દિષ્ટ ન્યાયાધીશોના સમૂહ વિરુદ્ધ, માનહાનિની કાર્યવાહીનો વિષય બનાવી શકાય એવા હોતા નથી. બીજું, ન્યાયાધીશો સામાન્ય રીતે તેમના પદને કારણે ટીકા સામે પ્રતિસાદરૂપે પગલાં લેવા માટે પોતે બંધાયેલ અનુભવે છે, અને અન્ય જાહેર વ્યક્તિઓને જેમ યોગ્ય મંચ ઉપલબ્ધ હોય છે તેમ તેમને તે માટે કોઈ યોગ્ય મંચ ઉપલબ્ધ હોતો નથી. આ વિચારણાઓ અમને આ નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જાય છે કે અયોગ્ય અથવા ભ્રષ્ટ ન્યાયિક વર્તનના આક્ષેપો સામે અસરકારક ઉપાયની જરૂર છે.

તદનુસાર, અદાલતોના અવમાનના અધિનિયમ, ૧૯૭૧ માં યોગ્ય સુધારાઓ સમાવવામાં આવ્યા.

અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતા અને એડવોકેટની ફરજ

૩૧. એ સત્ય છે કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) દ્વારા ખાતરી આપવામાં આવેલ ભાષણ અને અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતા કોઈપણ લોકશાહીમાં સૌથી અમૂલ્ય સ્વાતંત્ર્યોમાંથી એક છે. પરંતુ એટલું જ મહત્વપૂર્ણ ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા પ્રત્યેના સન્માનનું જતન કરવું છે, જે એકમાત્ર નાગરિકના જીવન,

સ્વાતંત્ર્ય અને પ્રતિષ્ઠાનું રક્ષણ કરી શકે છે. તેથી, રાષ્ટ્રહિત એ માંગ કરે છે કે ન્યાયતંત્ર અંગેની ટીકા મર્યાદિત, કડક રીતે તર્કસંગત, સંયમપૂર્ણ હોવી જોઈએ અને પક્ષપાતી વૃત્તિ, દબાણની ચુકિતઓ અથવા ધમકીભર્યા અભિગમથી પ્રેરિત થયા વિના ઉચ્ચત્તમ હેતુઓમાંથી ઉપજી હોવી જોઈએ. તેથી, અદાલતે મુક્ત ટીકા અંગેના બંધારણીય મૂલ્યો અને નિર્ભય ન્યાયિક પ્રક્રિયા તથા તેના અધ્યક્ષપદે રહેલા કાર્યકર્તા, એટલે કે ન્યાયાધીશ,ની આવશ્યકતા પરચે સુસંગતતા સ્થાપિત કરવી જોઈએ. જો અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતા વાજબી હદ સુધી જાહેર હિતની સેવા કરતી હોય, તો જાહેર ન્યાય તેને મૌન કરી શકતો નથી કે તેને બાંધી શકતો નથી; પરંતુ જો અદાલત એવું માને કે ન્યાયાધીશ અથવા ન્યાયાધીશો પરનો હુમલો નિંદાપૂર્ણ, અપમાનજનક, ધમકીભર્યો અથવા ક્ષેપપૂર્ણ છે અને માફીપાત્ર મર્યાદાઓથી પર છે, તો કાનૂનની કડક શક્તિએ તે વ્યક્તિ સામે પ્રહાર કરવો જ જોઈએ, જે કાનૂનના શાસનની સર્વોચ્ચતાને તેના સ્ત્રોત અને પ્રવાહને દૂષિત કરીને પડકારે છે. તેથી, અપમાનના કરનારને દંડિત કરવાની સત્તા અદાલતને એ કારણે આપવામાં આવી નથી કે ન્યાયાધીશોને રક્ષણની જરૂર છે, પરંતુ એ કારણે આપવામાં આવી છે કે નાગરિકોને નિષ્પક્ષ અને મજબૂત ન્યાયતંત્રની જરૂર છે.

૩૪. અસંતોષના અસ્પષ્ટ આધારોએ કાર્યવાહી કરવાની ધમકી એવો વ્યાપક જાળ બનાવે છે કે જે અનિવાર્ય રીતે પોતાના ઘેરાવમાં રૂઢિભંજક, અસહમતિ વ્યક્ત કરનાર, નવોપનં.ર્તા, સુધારક — એક શબ્દમાં કહીએ તો

અલોકપ્રિય વ્યક્તિને પણ ખેંચી લે. ફૂટિલ પ્રયત્નો અસુવિધાજનક વ્યક્તિને દૂર કરવાની દિશામાં માર્ગ મોકળો કરે છે. તેથી, સંબંધિત બાર એસોસિયેશને યોગ્ય કાળજી લેવી જોઈએ. પ્રથમ, તેણે એવું ચોક્કસ, અસલ અને સ્વીકાર્ય સામગ્રી એકત્રિત કરવી જોઈએ, જે દર્શાવે અથવા દર્શાવવાની વૃત્તિ ધરાવે કે ન્યાયાધીશ તરફથી એવું વર્તન થયું છે જેનાથી વાજબી વ્યક્તિના મનમાં તેની પ્રામાણિકતા, અખંડિતતા, નિષ્પક્ષતા અંગે શંકાની ભાવના ઊભી થાય, અથવા એવું કૃત્ય થયું છે જે પદની ગૌરવહાનિ કરે છે, પરંતુ જે અનિવાર્ય રીતે મહાભિયોગપાત્ર દુર્વર્તન નથી. ન્યાયાધીશ પ્રત્યે પૂર્ણ ન્યાયી ભાવ રાખીને, જવાબદાર પદાધિકારીઓએ મુલાકાતનો સમય મેળવી, બંધ મંડળમાં તેમની સાથે મુલાકાત કરવી જોઈએ અને તેમની પાસે રહેલી માહિતીથી ન્યાયાધીશને અવગત કરવો જોઈએ. જો તેમાં સત્યતા હોય, તો ન્યાયાધીશ પોતાને સુધારી લે તેવી સંપૂર્ણ શક્યતા છે. અથવા, ન્યાયાધીશને સંકોચ ન થાય તે માટે, પદાધિકારીઓ તે વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશનો સંપર્ક કરી શકે અને તેમના કબજામાં રહેલી સામગ્રી સાથે પરિસ્થિતિથી તેમને અવગત કરી શકે અને મુખ્ય ન્યાયાધીશને આ મામલે યોગ્ય રીતે કાર્યવાહી કરવા પ્રેરિત કરી શકે.”

૩૭. શ્રી ધવન, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અવમાનનાનું પરિમાર્જન કરવાનો પ્રશ્ન મુખ્યત્વે દિવાણી અવમાનનામાં ઊભો થાય છે. ફોજદારી અવમાનનામાં પરિમાર્જનનો પ્રશ્ન આ અદાલતે પ્રવીણ સી. શાહ વિ. કે.એ. મોહમ્મદ અલી અને અન્ય, (૨૦૦૧) ૮ એસ.સી.સી.

૬૫૦ માં વિચાર્યો હતો. બાર કાઉન્સિલે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે ફોજદારી અવમાનનાના મામલામાં અવમાનનાનું પરિમાર્જન માત્ર ખેદ વ્યક્ત કરીને અથવા માફી માંગીને જ થઈ શકે અને દિવાણી અવમાનનામાં, આદેશ અથવા નિર્દેશોનું અનુવર્તી પાલન કરીને અવમાનનાનું પરિમાર્જન થઈ શકે. નીચેનો પ્રશ્ન ઊભો થયો:—

“૨૩. હવે અમારે એક નિર્ણાયક પ્રશ્ન પર વિચાર કરવો છે — અદાલતની અવમાનના કરનાર વ્યક્તિ પોતાની અવમાનનાથી પોતાને કેવી રીતે મુક્ત કરી શકે? બાર કાઉન્સિલ ઓફ ઇન્ડિયાની શિસ્ત સમિતિ મુજબ, અદાલત સમક્ષ માફી માગવાથી વ્યક્તિ પોતાની અવમાનનાથી મુક્ત થઈ શકે છે. બાર કાઉન્સિલ ઓફ ઇન્ડિયાનું ઉપરોક્ત મત વિવાદિત આદેશના નીચેના અંશમાંથી જોઈ શકાય છે:

ફોજદારી અવમાનનાના પૂર્ણ થયેલા કૃત્યના કિસ્સામાં, પોતાની અવમાનના દૂર કરવી માત્ર પસ્તાવો વ્યક્ત કરીને અથવા માફી માંગી કરીને જ શક્ય બને છે. જો તે નાગરિક અવમાનનાનો કિસ્સો હોય, તો ત્યારબાદ આદેશો અથવા નિર્દેશોનું પાલન કરીને અવમાનના દૂર કરી શકાય છે. યોગ્ય અદાલતના આદેશ દ્વારા અવમાનના દૂર કરાવવા માટે કાયદામાં કોઈ પ્રક્રિયાત્મક જોગવાઈ નથી.

(૧) શુદ્ધિકરણનો અર્થ આ અદાલતે આ પ્રમાણે વિચાર્યો હતો:—

૨૪. શુદ્ધિકરણ એ એવી પ્રક્રિયા છે જેના દ્વારા કોઈ અનિચ્છનીય તત્વને

પોતાના સ્વમાંથી અથવા સમાજમાંથી બહાર કાઢવામાં આવે છે. તે એક સ્વચ્છતા કરવાની પ્રક્રિયા છે. ‘પર્જ’ એવો શબ્દ છે જેને પ્રાથમિક રીતે ધાર્મિક અર્થઘાટાઓમાં અર્થ પ્રાપ્ત થયો હતો. પાપના કિસ્સામાં, એવા પાપનું શુદ્ધિકરણ નિષ્ઠાપૂર્વકનો પશ્ચાત્તાપ વ્યક્ત કરવા તથા આવશ્યક પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાથી થાય છે. દોષના કિસ્સામાં, શુદ્ધિકરણનો અર્થ પોતાને તે દોષમાંથી મુક્ત કરાવવાનો થાય છે. ‘પર્ગેટરી’ની કલ્પના ‘પર્જ’ શબ્દમાંથી વિકસિત થઈ હતી, જે આ જીવન પછીની એવી પીડાની અવસ્થા છે wherein તે આત્માઓ, જેઓ ઘોર પાપો સાથે આ જીવનનો ત્યાગ કરે છે, તેઓ શુદ્ધ કરવામાં આવે છે અને સ્વર્ગમાં પ્રવેશ કરવા યોગ્ય બનાવવામાં આવે છે, જ્યાં કોઈ અપવિત્ર વસ્તુ પ્રવેશતી નથી (જુઓ વર્ડ્સ એન્ડ ફ્રેઝેસ, પરમનેન્ટ એડિશન, ખંડ ૩૫-એ, પૃષ્ઠ ૩૦૭). બ્લેક્સ લૉ ડિક્શનરીમાં ‘પર્જ’ શબ્દને નીચેનો અર્થ આપવામાં આવ્યો છે: “શુદ્ધ કરવું; સ્વચ્છ કરવું. કોઈ આરોપ અથવા દોષારોપણમાંથી, અથવા અદાલતના અવમાનમાંથી, મુક્ત કરવું અથવા નિર્દોષ ઠેરવવું.” એવું સૂચવવું કે જો દોષિત વ્યક્તિ સજા ભોગવે અથવા તેના ઉપર લાદવામાં આવેલી દંડની રકમ જમા કરે તો શુદ્ધિકરણ પૂર્ણ થઈ જશે, તે અસંગત છે.

(૨) આ અદાલતે શુદ્ધિકરણ કેવી રીતે થઈ શકે તે આ મુજબ વિચાર્યું:—

“૨૫. અમને જણાવવામાં આવ્યું છે કે અલાહાબાદ વડી અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે કે જ્યારે અદાલતઅવમાનના દોષિત વ્યક્તિ દંડ ભોગવે ત્યારે શુદ્ધિકરણ પ્રક્રિયા પૂર્ણ

ગણાશે [મદાન ગોપાલ ગુપ્તા (ડૉ.) વિ. આગ્રા યુનિવર્સિટી [એ.આઈ.આર. ૧૯૭૪ ઓલ.૩૯]]। આ મુદ્દા અંગે વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે આ પ્રમાણે જણાવ્યું હતું: (એ.આઈ.આર. પૃ. ૪૩, પરા ૧૩)

મારા મત મુજબ, અદાલતના અવમાનના માટે દોષિત પક્ષકાર અદાલતના આદેશોનું પાલન કરીને અથવા અદાલતે ફરમાવેલ દંડ ભોગવીને પોતાની અવમાનનાનું પરિમાર્જન કરે છે.

૨૬. અદાલતના આદેશોનું પાલન કરવું એ એવો માર્ગ ગણાય કે જેના દ્વારા, જ્યારે તે દીવાની અવમાનના હોય, ત્યારે અવમાનના નિવારણની પ્રક્રિયા સાર્થક રીતે પૂર્ણ કરી શકાય. આવી દીવાની અવમાનનાના મામલામાં પણ, માત્ર અવમાનનાકર્તાએ તેના ઉપર લાદવામાં આવેલી સજા ભોગવી લીધી હોવાથી જ અવમાનના નિવારણની પ્રક્રિયા પૂર્ણ થઈ ગઈ ગણાશે નહીં, જ્યાં સુધી તેણે અદાલતના આદેશનું પાલન ન કર્યું હોય અથવા થયેલ અયોગ્યતાનું નિવારણ ન કર્યું હોય. જો દીવાની અવમાનના અંગે આવી સ્થિતિ હોય, તો ફોજદારી અવમાનના અંગેની સ્થિતિ તો વધુ કડક હોવી જ જોઈએ. અદાલતોની અવમાનના અધિનિયમની કલમ ૨ અદાલતની અવમાનનાને બે વર્ગોમાં વહેંચે છે. પ્રથમ વર્ગ “દીવાની અવમાનના”નો છે, જેનો અર્થ અદાલતના આદેશનું જાનીજોઈને અવમાનનાપૂર્વક પાલન ન કરવું, જેમાં અદાલતને આપવામાં આવેલા વચનભંગનો પણ સમાવેશ થાય છે. પરંતુ “ફોજદારી અવમાનના”માં એવો કોઈપણ કૃત્ય સમાવેશ પામે છે, જે કોઈપણ અદાલતને કલંકિત કરવાની

અથવા તેની સત્તાને ઘટાડવાની દિશામાં પ્રવૃત્ત થાય, અથવા ન્યાયિક કાર્યવાહીનો નિયમિત પ્રવાહ ભંગ કરવાની દિશામાં પ્રવૃત્ત થાય, અથવા અન્ય કોઈપણ રીતે ન્યાયના પ્રબંધનમાં હસ્તક્ષેપ કરે કે અવરોધ ઉભો કરે.”

૩૮. આ અદાલતે આ મતને મંજૂરી આપી નહોતી કે માત્ર અદાલતના અપમાનના દોષિત પર લાદવામાં આવેલી સજા ભોગવી લેવી એટલું જ તેની દ્વારા અદાલતના અપમાનથી પોતાને શુદ્ધ કરાવવાની પ્રક્રિયા પૂર્ણ કરવા પૂરતું છે. દંડની સજાના કિસ્સામાં, અદાલતના અપમાનના દોષિત દંડ ભરી શકે અને ફરી ફરી અદાલતનું અપમાનજનક વર્તન ચાલુ રાખી શકે. ફોજદારી અદાલતના અપમાનને શુદ્ધ કરવા માટે વધુ કંઈક આવશ્યક છે. માત્ર માફીની રજૂઆત પણ અદાલતના અપમાનને શુદ્ધ કરવા પૂરતી નથી. અદાલતે આ બાબતે સંતોષ પામવો જરૂરી છે કે માફી ખરેખર નિષ્ઠાપૂર્વક આપવામાં આવી છે, જેથી એવો આદેશ કરી શકાય કે અદાલતના અપમાનના દોષિતે અદાલતના અપમાનથી પોતાને શુદ્ધ કરાવ્યો છે. અદાલતનું અપમાન શુદ્ધ થાય તે પહેલાં, વકીલ નિયમ ૧૧ ના પરિણામો ભોગવી શકે, જેમાં એવું નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે જો વકીલ અદાલતના અપમાનમાં દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યો હોય, તો કોઈપણ અદાલતમાં કાર્ય કરવા અથવા દલીલ કરવા માટેની તેની સત્તા સમાપ્ત થયેલી ગણાય છે.

૩૯. પ્રવિણ સી. શાહ (ઉપરોક્ત) માં, આ અદાલતે આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું

હતું:-

“૨૨. અમે અગાઉથી જ દર્શાવ્યું છે કે નિયમોની નિયમ ૧૧ સ્વયં અમલમાં આવતી જોગવાઈ છે. જ્યારે તેની પ્રથમ પૂર્વશરત પૂર્ણ થાય છે (કે વકીલને અદાલતની અવમાનના માટે દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યો છે) ત્યારે કોઈપણ અદાલતમાં કાર્ય કરવા અથવા દલીલ કરવા માટેનો તેનો અધિકાર, ભલે તત્કાલ માટે હોય, સમાપ્ત થઈ જાય છે. જો તે અદાલતની સ્પષ્ટ પરવાનગી વિના આવા કાર્યો કરે, તો એવો ફૂટ્ય એડવોકેટ્સ અધિનિયમની કલમ ૩૪ના વ્યાપકક્ષેત્રમાં આવતું દુર્વર્તન હોવા ઉપરાંત, તે ફરીથી અદાલતની અવમાનના માટે દોષિત ગણાશે. સલાહકાર તરીકે અદાલતમાં હાજર થવા અંગે તેના વિરુદ્ધનો પ્રતિબંધ ત્યાં સુધી ચાલુ રહેશે જ્યાં સુધી તે પોતાની અવમાનનાનું પરિમાર્જન ન કરે.

૨૭. તેથી, માત્ર અવમાનના કરનાર પર લાદવામાં આવેલ દંડ ભોગવી લેવાથી જ તેણે પોતાના ઉપરનો અદાલતનો અવમાનનો કલંક દૂર કરવાની પ્રક્રિયા પૂર્ણ કરી દીધી ગણાય, એવા અભિપ્રાયને અમે મંજૂરી આપી શકતા નથી, ખાસ કરીને એવા મામલામાં જ્યાં અવમાનના કરનારને ફોજદારી અવમાનના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હોય. ઉપરોક્ત નિર્ણયમાં વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશના ઉક્ત અભિપ્રાયને સ્વીકારવાનો જોખમ એ છે કે જો અવમાનના કરનારને દંડની સજા કરવામાં આવે તો તે તરત જ તે દંડ ભરી શકે અને એ જ અદાલતમાં અવમાનના કરવાનું ચાલુ રાખી શકે, અને ત્યારબાદ ફરી દંડ ભરી પોતાની અવમાનનાપૂર્ણ વર્તણૂકમાં અડગ રહી શકે. જ્યારે મામલો

ફોજદારી અવમાનનાનો હોય, ત્યારે પોતાના ઉપરનો અદાલતના અવમાનનો કલંક દૂર થયો ગણાવવા માટે કંઈક વધુ કરવું આવશ્યક છે.

૨૮. ભારત બાર કાઉન્સિલની શિસ્ત સમિતિએ નિયમ ૧૧ માં સમાવાયેલ પ્રતિબંધનું પાલન ન કરવા માટેનું કારણ તરીકે એ મુદ્દાને ઉઠાવી ક્યો હતો કે કોઈપણ નિયમોમાં પોતાને દોષમુક્ત કરવાની કોઈ રીતનો ઉલ્લેખ નથી. માત્ર એટલા માટે કે નિયમોમાં પોતાને દોષમુક્ત કરવાની રીત નિર્ધારિત કરવામાં આવી નથી, તેનો અર્થ એવો થતો નથી કે કોઈ વ્યક્તિ દોષથી સંપૂર્ણપણે મુક્ત થઈ જ ન શકે. તે દિશામાં કરવાનું પ્રથમ કાર્ય એ છે કે, જ્યારે કોઈ અવમાનનાકારકને ફોજદારી અદાલત-અવમાનનાનો દોષિત ગણવામાં આવે, ત્યારે તેની પોતાના મનમાં પોતાના તે વર્તન અંગે ખરેખરનો પશ્ચાત્તાપ અને ખેદ સંચરિત કરવો, જે વર્તનને અદાલતે અદાલતની અવમાનના સમક્ષ ગણાવ્યું હોય. ત્યારબાદનું પગલું એ છે કે તેણે જે કર્યું હોય તે અંગે, તે ખરેખર અને નિષ્ઠાપૂર્વક પશ્ચાત્તાપ પામ્યો છે અને ભવિષ્યમાં એવો કોઈ કૃત્ય ન કરવાનો સંકલ્પ કર્યો છે, તે આધાર પર સંબંધિત અદાલત સમક્ષ ક્ષમા માગવી. માત્ર માફી અર્પણ કરવી પૂરતી નથી. અર્પિત કરાયેલ માફી અદાલતને ચથાર્થ અને નિષ્ઠાવાન હોવાનું પ્રભાવિત કરનારી હોવી જોઈએ. જો અદાલત, તેની પ્રામાણિકતાથી પ્રભાવિત થઈ, માફી સ્વીકારે, તો એવું કહી શકાય કે અવમાનનાકારકે પોતાને દોષથી મુક્ત કર્યો છે.

૨૯. આ અદાલતે એમ.વાય. શરીફ વિ. નાગપુર વડી અદાલતના

માનનીય ન્યાયાધીશો [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૫ એસ.સી. ૧૯] માં ઠરાવ્યું છે કે

“માફી એ દોષિતને તેના ગુનામાંથી મુક્ત કરવા માટેનું રક્ષણનું શસ્ત્ર નથી; તેમજ તે સર્વવ્યાપક રામબાણ ઉપચાર તરીકે કાર્ય કરવા માટે અભિપ્રેત પણ નથી, પરંતુ તે સાચા પશ્ચાત્તાપનો પુરાવો થવા માટે અભિપ્રેત છે”.
(એ.આઈ.આર. પૃ.૨૩, પરા ૧૦)

એમ.બી. સંઘી, એડવોકેટ વિ. પંજાબ અને હરિયાણા વડી અદાલત [(૧૯૯૧) ૩ એસ.સી.સી. ૬૦૦] માં, અવમાનના કાર્યવાહીમાં એક વકીલ દ્વારા રજૂ કરાયેલ માફીનામા પર વિચાર કરતાં, અહમદી, ન્યાયાધીશ (તે સમયે જે વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયાધીશ હતા) એ આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે: (એસ.સી.સી. પૃ. ૬૦૩, અનુરંધેદ ૨)

અને અહીં વ્યવસાયના એક એવા સભ્ય છે જેણે સંભવતઃ એટલા માટે પોતાનો આચરણ ફરી કર્યો કે પ્રથમ પ્રસંગે તેને હળવી રીતે છોડી મૂકવામાં આવ્યો હતો. નરમ ન્યાય તેનો જવાબ નથી — એવો અર્થ નથી કે વડી અદાલતે તેની સાથે કઠોરતા દાખવી છે — મારો અર્થ એ છે કે એવી માફી પર તેને છોડી મુકાઈ શકે નહીં જે હૃદયપૂર્વકની હોવાને બહુ દૂર છે. તેની માફી ખોખલી હતી, તેમાં કોઈ પસ્તાવો નહોતો — કોઈ ખેદ નહોતો — તે માત્ર કાયદાની કડકાઈમાંથી બચી જવાનો એક ઉપાય હતો. તેના સોગંદનામામાં તેણે એવું કહ્યું હતું કે માનનીય ન્યાયાધીશો તેના ખાતામાં મૂકેલા શબ્દો તેણે ઉચ્ચાર્યા નહોતા; બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો માનનીય ન્યાયાધીશ અસત્ય બોલી રહ્યા હતા — ઘા

પર મીઠું છાંટવા સમાન — અને છતાં જો અદાલત તેને દોષિત ઠરાવે (તેણે આ મુદ્દાનો દાંત નખથી વિરોધ કર્યો હતો) તો તેની નિર્વિવાદ માફી સ્વીકારી લેવામાં આવે. આ કોઈ માફી નથી, તે તો માત્ર બચી જવાનો ઉપાય છે.

૩૦. આ અદાલતની ચાર-ન્યાયાધીશોની પીઠે મુલ્ક રાજ વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ [(૧૯૭૨) ૩ એસીસી ૮૩૯] માં નીચે મુજબના અવલોકનો કર્યા હતા, જે અમારી સમક્ષ રહેલા પ્રશ્ન પર નોંધપાત્ર પ્રકાશ પાડે છે: (એસીસી પૂ.૮૪૦, ફકરો ૯)

૯. માફી એ પશ્ચાત્તાપનું કૃત્ય છે. જો માફી સૌપ્રથમ ઉપલબ્ધ અવસરે અને સદ્ભાવપૂર્વક માગવામાં ન આવે, તો માફીમાંથી પશ્ચાત્તાપનો ભાવ લુપ્ત થઈ જાય છે. જો માફી એવા સમયે માગવામાં આવે જ્યારે અદાલત દંડ ફટકારવા જઈ રહી છે એવું અદાલતની અવમાનના કરનારને જણાય, તો તે માફી રહેતી નથી અને તે એક ભીરુ કાયરતાનું કૃત્ય બની જાય છે. અપીલકર્તાએ ‘કોઈ વધુ શબ્દ વિના’ વ્યક્ત કરેલી માફીની નોંધ ન લેતાં વડી અદાલત યોગ્ય હતી. વડી અદાલતે યોગ્ય રીતે જણાવ્યું હતું કે આ કેસમાં માફી સ્વીકારવાનો અર્થ એવો થશે કે ગંભીર અદાલતની અવમાનના કર્યા પછી ગુનેગારને દંડ વિના છોડી દેવામાં આવે.

૪૦. આ અદાલતે વધુમાં એમ ઠરાવ્યું હતું કે, અવમાનના દૂર કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, વડીલે નિયમ ૧૧ના પરિણામો ભોગવવાના રહે છે. આ અદાલતે એમ ઠરાવ્યું હતું: –

“૩૪. પ્રતિવાદી વકીલ, વડી અદાલતે તેને ફોજદારી અવમાનના માટે દોષિત ઠેરવ્યા બાદ પણ, અગાઉ જ્યાં જ્યાં તે હાજર થતો હતો તેવી બધી અદાલતોમાં કોઈપણ અદાલત દ્વારા વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યા વગર હાજર થતો રહ્યો. સ્પષ્ટ છે કે આ તે હકીકતને કારણે બન્યું કે જે બન્યું તેની જાણ અદાલતના અધ્યક્ષ અધિકારીઓને કરવામાં આવી નહોતી. તેથી, અમે આદેશ આપીએ છીએ કે ભવિષ્યમાં, જ્યારે પણ કોઈ વકીલને અદાલતની અવમાનના માટે વડી અદાલત દ્વારા દોષિત ઠેરવવામાં આવે, ત્યારે તે વડી અદાલતના રજિસ્ટ્રારએ આ હકીકતની જાણ તે વડી અદાલતના અધિકારક્ષેત્ર હેઠળની બધી અદાલતોને કરવી, જેથી બધી અદાલતોના અધ્યક્ષ અધિકારીઓને આ માહિતી મળી રહે કે સંબંધિત વકીલ, નિયમ ૧૧ માં સમાવિષ્ટ પ્રતિબંધના બંધન હેઠળ છે, જ્યાં સુધી તે અવમાનનામાંથી પોતાને મુક્ત ન કરે.

૩૫. ઉપર દર્શાવેલી રીત મુજબ પ્રતિવાદી વકીલ માટે પોતાની અવમાનનાને દૂર કરવાની તક હજી પણ ખુલ્લી છે. પરંતુ તે પ્રક્રિયા પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી પ્રતિવાદી વકીલ કેરળ વડી અદાલતના અધિકારક્ષેત્રની અંદર આવેલી કોઈપણ અદાલતમાં, તેમજ તેના આધીન અદાલતોમાં, હાજર રહી કાર્યવાહી ચલાવી શકશે નહીં કે દલીલ કરી શકશે નહીં. કેરળ વડી અદાલતના રજિસ્ટ્રાર પ્રતિવાદી વકીલ સામેના આ પ્રતિબંધ વિશે તમામ અદાલતોને જાણ કરશે.”

૪૧. ભારત બાર કાઉન્સિલ વિ. કેરળ વડી અદાલત, (૨૦૦૪) ૬ એસ.સી.સી. ૩૧૧ માં, પ્રવીણ સી. શાહ (ઉપરોક્ત) માં નિર્ધારિત અનુપાતને

આ સર્વોચ્ચ અદાલતે સમર્થન આપ્યું હતું. એવું ધારણ કરવામાં આવ્યું હતું કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨૯ હેઠળ અદાલતને દંડ કરવાની સત્તા છે અને તે એડવોકેટને દંડિત કરી શકે છે. અદાલતે સર્વોચ્ચ અદાલત બાર એસોસિયેશન વિ. ભારત સંઘ, (૧૯૯૮) ૪ એસ.સી.સી. ૪૦૯ ના નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો હતો. આ પ્રમાણે ધારણ કરવામાં આવ્યું હતું:—

“૩૪. જોકે વ્યાવસાયિક દુર્વર્તનના કેસમાં, ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨૯ હેઠળના પોતાના અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગમાં આ અદાલત કોઈ એડવોકેટને દંડિત કરી શકતી નથી, એવો દંડ તો માત્ર એડવોકેટ્સ અધિનિયમ અને તેના હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમોમાં નિર્ધારિત રીત મુજબ નોંધાયેલ વ્યાવસાયિક દુર્વર્તનના નિષ્કર્ષના આધારે જ લાદી શકાય છે, પરંતુ જેમ સર્વોચ્ચ અદાલત બાર એસોસિયેશન માં નોંધવામાં આવ્યું છે.

[(૧૯૯૮) ૪ એસસીસી ૪૦૯] સંબંધિત વકીલનું વ્યાવસાયિક ગેરવર્તન એ અદાલતની અવમાનનાના મામલામાં સીધો વિવાદિત પ્રશ્ન નથી.”

૪૨. રોશન લાલ આહુજા, ઈન રે: , (૧૯૯૩) સપ્પ્. ૪ એસસીસી ૪૪૬ માં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કરવામાં આવેલી દલીલોએ ન્યાયિક બાબતોના સંદર્ભમાં અદાલતને કલંકિત કરવાની અને તેની સત્તાને ઓછી દર્શાવવાની અસર પેદા કરી હતી, તેમજ ન્યાયના વહીવટમાં અવરોધ ઊભો કરીને તેમાં નોંધપાત્ર હસ્તક્ષેપ કરવાની અસર પણ પેદા કરી હતી. આધારહીન અને અનાવશ્યક આક્ષેપોમાં અદાલતની સત્તાને નબળી પાડવાની વૃત્તિ રહેલી હતી અને તે

જનતાના મનમાં અવિશ્વાસ ઊભો કરશે તથા નિર્ભય ન્યાય આપવા અંગેની ક્ષમતામાં શંકા પેદા કરશે.

૪૩. ‘રિસ્ટેટમેન્ટ ઓફ વેલ્યુઝ ઓફ જ્યુડિશિયલ લાઈફ’ ના, જે ૧૮-૧૯ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૯૨ના રોજ નવી દિલ્હીમાં આયોજિત મુખ્ય ન્યાયાધીશોની પરિષદમાં સ્વીકારવામાં આવ્યા હતા, નીચેના ખંડોનો ઉલ્લેખ કરવો પ્રાસંગિક રહેશે:-

“..(૮) કોઈ ન્યાયાધીશ જાહેર ચર્ચામાં પ્રવેશ કરશે નહીં અથવા રાજકીય વિષયો અંગે કે ન્યાયિક નિર્ધારણ માટે બાકી રહેલા અથવા ઉદ્ભવવાની શક્યતા ધરાવતા વિષયો અંગે જાહેરમાં પોતાના મત વ્યક્ત કરશે નહીં.

(૯) ન્યાયાધીશ પોતાનો ચુકાદો પોતે જ બોલે તે રીતે રહેવા દેવાનો અપેક્ષિત છે. તેમણે માધ્યમોને મુલાકાત આપવી નહીં.”

૪૪. અવમાનનાકારએ આ અદાલતના ચાર સર્વોચ્ચ પરિષ્ઠ ન્યાયાધીશોની તા. ૧૨.૦૧.૨૦૧૮ની પત્રકાર પરિષદના આધારે કરાયેલા આક્ષેપોને યોગ્ય ઠેરવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. કાયદા સમક્ષ સમાનતાનો સિદ્ધાંત એવો છે કે જે મંજૂર છે તે શું છે, અયોગ્ય શું છે તે નહીં. આ સ્થિર સિદ્ધાંત છે કે નકારાત્મક સમાનતાનો દાવો કરી શકાય નહીં, કારણ કે નકારાત્મક સમાનતાનો કોઈ સિદ્ધાંત નથી. અમને આશા છે કે ન્યાયાધીશોએ પત્રકારો સમક્ષ જવાનું તે પ્રથમ અને અંતિમ પ્રસંગ હતું, અને ઈશ્વર તેમને આંતરિક યાંત્રિકી દ્વારા પોતાની ગૌરવરક્ષા કરવા માટે પ્રજ્ઞા આપે, ખાસ કરીને ત્યારે, જ્યારે જાહેરમાં કરવામાં

આવેલા આક્ષેપો, જો કોઈ હોય, તો તેનાથી પીડાતા ન્યાયાધીશો તેનો જાહેર પ્રતિસાદ આપી શકતા નથી. તે તેમને અનંતકાલ સુધી પીડા પહોંચાડશે. સત્ય ન્યાયાધીશો માટે પણ બચાવ બની શકે, પરંતુ તેઓ પોતાના ન્યાયિક ધોરણો, નૈતિકતા અને આચારસંહિતાથી બંધાયેલા છે. તેવી જ રીતે, વકીલો માટેની આચારસંહિતા પણ પ્રણાલીના ભાગરૂપે વકીલો પર સમાન રીતે લાગુ પડે છે. બાર કાઉન્સિલ દ્વારા રચાયેલા વ્યાવસાયિક નૈતિકતાના નિયમો, ભલે કાનૂની સત્તા હેઠળ ઘડાયેલા હોય, છતાં વ્યવસાયની મહાનતાને સંપૂર્ણ રીતે નિર્ધારિત કરવા અથવા નિષિદ્ધ કરવા માટે તેઓ સ્વયં પૂરતા નથી. વ્યવસાયની મહાનતા નૈતિકતાના નિયમોથી પણ ઉપર અને વધુ વ્યાપક છે. આર. મુથુકૃષ્ણન વિ. ધ રજિસ્ટ્રાર જનરલ ઓફ ધ વડી અદાલત ઓફ જુડિકેયર એટ મદ્રાસ, (૨૦૧૯) ૧૬ એસ.સી.સી. ૪૦૭ માં નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું મુજબ, વકીલોને એક વર્ગ તરીકે જનતા બુદ્ધિજીવી વર્ગ તરીકે જુએ છે. ચુકાદાનો સંબંધિત અંશ નીચે ઉદ્ધૃત કરવામાં આવે છે:—” ૨૫. ન્યાય પ્રદાન કરવાની પ્રણાલીમાં વકીલની ભૂમિકા અનિવાર્ય છે. તે વ્યાવસાયિક નૈતિકતા દ્વારા બંધાયેલો છે અને ઉચ્ચ ધોરણ જાળવવા માટે બાધ્ય છે. તેની ફરજ અદાલત પ્રત્યે, પોતાના મુકદ્દમેદાર પ્રત્યે, વિરોધી પક્ષ પ્રત્યે, તેમજ વિરોધી પક્ષના વકીલ પ્રત્યે પણ માન જાળવવાની છે. સમાજના અન્ય લોકો માટે જે યોગ્ય હોઈ શકે, તે તેની માટે કરવું અયોગ્ય હોઈ શકે, કારણ કે તે સમાજના માનનીય બુદ્ધિજીવી વર્ગનો સભ્ય છે અને એક મહાન વ્યવસાયનો અવયવ છે; તેથી તેની પાસેથી અપેક્ષા વધુ ઊંચી રાખવામાં આવે

છે. સમાજમાં એડવોકેટોને માન આપવામાં આવે છે. લોકો ન્યાયતંત્ર અને ન્યાયિક પ્રણાલી ઉપર અતિશય વિશ્વાસ મૂકે છે અને તેઓ સાથે સૌથી પહેલાં વ્યવહાર કરનાર વ્યક્તિ વકીલ હોય છે. વાદકારો વકીલ ઉપર વિશ્વાસ મૂકે છે અને તેમની સાથે વિશિષ્ટ અધિકારપ્રાપ્ત માહિતી વહેંચે છે. વકીલ જ્યાં કહે ત્યાં તેઓ પોતાની સહી કરે છે. એક એડવોકેટ પાસેથી એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે તે તેમના હકોનું રક્ષણ કરશે અને તેની તરફથી નિષ્કલંક ન્યાય સુનિશ્ચિત કરશે.

૨૬. આ ઉન્નત વ્યવસાયના ઉચ્ચ મૂલ્યોનું તમામ સંબંધિત વ્યક્તિઓએ કોઈપણ કિંમતે અને તમામ પરિસ્થિતિઓમાં રક્ષણ કરવું આવશ્યક છે અને જીવનના પ્રારંભિક વર્ષોમાં અસ્તિત્વના સંઘર્ષમાં રહેલા યુવાનો દ્વારા પણ તે કદી ભૂલવામાં આવી શકે નહીં. કાનૂની વ્યવસાયની ઉન્નતતા એ માંગ કરે છે કે એક વકીલે એ યાદ રાખવું જોઈએ કે તે કોઈપણ મામલા સાથે અતિશય આસક્ત નથી, કારણ કે વકીલ કોઈ કેસ જીતતો કે હારતો નથી; ન્યાયનો વાસ્તવિક હકદાર તો પડદા પાછળ રહેલો તે વ્યક્તિ છે, જે પરિણામનો ભોગ બનનાર છે. હકીકતમાં, અમે કોઈ વાદકારને તેના હકોની માન્યતા આપવાથી વધુ કંઈ આપતા નથી. વાદકારને વકીલ દ્વારા નિષ્પક્ષપણે સલાહ મેળવવાનો હક છે. વકીલો ધનનો લોભ રાખનારા અથવા અકસ્માત પીડિતોની પાછળ પડનારા હોવા જોઈએ નહીં. વકીલે ન્યાયાધીશ પાસેથી કોઈ અનુકૂળતા અપેક્ષિત રાખવી જોઈએ નહીં અને ન્યાયસંગત નિર્ણય પ્રક્રિયાને પ્રભાવિત કરવામાં કોઈપણ રીતે

સંકળાવું જોઈએ નહીં. તેના માટે તથ્યો અને કાયદા પર પૂર્ણ પ્રભુત્વ મેળવવું અને તે જ બાબતોને અદાલતમાં સંક્ષિપ્ત તથા ચોક્કસ રીતે રજૂ કરવી તેની ફરજ છે; અદાલતનો સમય બગાડવો તેની ફરજ નથી.”

૭૨. મોહિત ચૌધરી, ઇન રે [મોહિત ચૌધરી, ઇન રે , (૨૦૧૭) ૧૬ એસસીસી ૭૮] ના નિર્ણય પર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો છે, જેમાં આ અદાલતે નિયમ ૧૦ પર વિચાર કર્યો હતો અને આદેશની તારીખથી એક મહિનાની અવધિ માટે એડવોકેટ-ઓન-રેકૉર્ડ તરીકે પ્રેક્ટિસ કરવાથી એક વકીલને પ્રતિબંધિત કર્યો હતો. તે જ સમયે, આ અદાલતે નોંધ્યું છે કે વકીલ ઉપર એવું કશું ન કરવા ફરજિયાત છે, જે અદાલતની ગૌરવમર્યાદાને ઓછી કરે. અવમાનના અધિકારક્ષેત્રનો હેતુ અદાલતના માન અથવા ગૌરવને જાળવી રાખવાનો છે અને તીક્ષ્ણ અથવા અન્યાયી પદ્ધતિઓને ટાળવાનો છે. વકીલે પોતાના અસીલને રાહત અપાવવાની અંધ શોધમાં તક્ષીન થવું નહીં. “કાયદો વેપાર નથી, બ્રીફ માલસામાન નથી”. તેનો કર્તવ્ય ન્યાયના વહીવટમાં સહાયરૂપ થવા માટે પોતાના પક્ષના કેસને કાયદેસર રીતે રજૂ કરવાનો છે. ન્યાયાધીશો વકીલાત મંડળમાંથી પસંદ કરવામાં આવે છે અને ન્યાયાસનની પવિત્રતા વકીલાત મંડળની પવિત્રતા પર આધારિત છે. અધોગતિ પામેલું વકીલાત મંડળ અધોગતિ પામેલા ન્યાયાસનમાં પરિણામે છે. અદાલતે લેખો તથા વ્યાવસાયિક વર્તન અને શિષ્ટાચારના ધોરણોનો આ મુજબ ઉલ્લેખ કર્યો છે: (એસસીસી પૃષ્ઠો ૮૮-૯૨, અનુરૂપે ૨૦-૨૮, ૩૦ અને ૩૨)

“ ૨૦. વારવેલ્લેઝ લીગલ એથિક્સ , ૨મી આવૃત્તિમાં પૃષ્ઠ ૧૮૨ ઉપર વકીલની ફરજ આ પ્રમાણે દર્શાવવામાં આવી છે:

એક વકીલ ઉપર એવી ફરજ છે કે તે અદાલતની, જેના તે પોતે જ શપથબદ્ધ અધિકારી અને સહાયક છે, ગૌરવને હાનિ પહોંચાડે એવું કંઈપણ ન કરે. તેને દરેક સમયે ન્યાયાધીશ પ્રત્યે વિનયપૂર્ણ આદર દર્શાવવો જોઈએ અને અદાલતખંડની શિસ્તનું કડકપણે પાલન કરવું જોઈએ.

૨૧. અવમાનના અધિકારક્ષેત્રનો હેતુ માત્ર સંબંધિત ન્યાયાધીશની પ્રતિષ્ઠાનું રક્ષણ કરવાનો નથી જેથી તેઓ નિર્ભયતાપૂર્વક અને નિષ્પક્ષ રીતે ન્યાયનું પ્રદાન કરી શકે, પરંતુ “ન્યાયતંત્રના નિષ્કલંક નામ”નું પણ રક્ષણ કરવાનો છે. એક અર્થમાં કહીએ તો, આ રક્ષણ રજિસ્ટ્રીએ પોતાના કાર્યના નિર્વહણમાં પણ વિસ્તરે છે, અને રજિસ્ટ્રીના કાર્યમાં અવરોધ ઊભો કરવા તથા તે રીતે ન્યાયના પ્રદાનને અવરોધિત કરવા ઇચ્છતી ખોટી અને અયોગ્ય આક્ષેપો, જે કુટિલ હેતુઓથી કરવામાં આવ્યા હોય, સહન કરી શકાય નહિ. આવી પરિસ્થિતિમાં સંસ્થાના માન અને ગૌરવને જાળવવા માટે, અદાલતે તે વેદનાદાયક ફરજો બજાવવી જ પડે છે, જેમનો અમે વર્તમાન કાર્યવાહીમાંથી સામનો કરી રહ્યા છીએ. એવું ન કરવું, પી.બી. સાવંત, ન્યાયાધીશે મિનિસ્ટ્રી ઓફ ઇન્ફોર્મેશન એન્ડ બ્રોડકાસ્ટિંગ, ઇન રે [મિનિસ્ટ્રી ઓફ ઇન્ફોર્મેશન એન્ડ બ્રોડકાસ્ટિંગ, ઇન રે , (૧૯૯૫) ૩ એસ.સી.સી. ૬૧૯] માં કહેલા શબ્દોમાં, આ પ્રમાણે થશે: (એસ.સી.સી. પૃ. ૬૩૫, પરા ૨૦)

૨૦. ... વર્તમાન પ્રવૃત્તિને જો અંકુશમાં ન રાખવામાં આવે, તો એવી અવસ્થાની સંભાવના છે કે પ્રણાલી બહારથી ધ્વસ્ત થાય તે પહેલાં જ અંદરથી જર્જરિત થયેલી જોવા મળશે. વ્યવસાયના સભ્યો માટે આવશ્યક છે કે તેઓ આત્મચિંતન કરે અને સમયસર સુધારાત્મક પગલાં લે તથા અદાલતોને આ અપ્રિય ફરજમાંથી પણ મુક્ત રાખે. અમે આથી વધુ કશું કહીએ નથી.

૨૨. હવે, ભાગ ૬ ના અધ્યાય ૨ ની કલમ ૧ માં સમાવાયેલ બાર કાઉન્સિલ ઓફ ઇન્ડિયા નિયમોના “વ્યવસાયિક આચરણ અને શિષ્ટાચારના ધોરણો” તરફ વળીએ તો, અદાલત પ્રત્યે વકીલની ફરજો નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. અમે નીચે મુજબ દર્શાવેલ જથી ફરજ ઉદ્ભૂત કરીએ છીએ:

૪. એક વકીલ પોતાના મુવક્કિલને કૌશલ્યપૂર્ણ અથવા અન્યાયી ઉપાયોનો આશ્રય લેતાં અટકાવવા અને નિવારવા માટે, અથવા અદાલત, વિરોધી વકીલ અથવા પક્ષકારો સંબંધે એવું કંઈપણ કરતા રોકવા માટે, જે કાર્ય વકીલે પોતે કરવું યોગ્ય ન હોય, પોતાના શ્રેષ્ઠ પ્રયત્નો કરશે. એવો અયોગ્ય આચરણ ચાલુ રાખનાર મુવક્કિલનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા વકીલ ઈનકાર કરશે. તે પોતાને મુવક્કિલનો માત્ર પ્રવક્તા માનશે નહીં, અને પત્રવ્યવહારમાં સંચમિત ભાષાનો ઉપયોગ કરવા બાબતમાં, લેખિત દાવાઓમાં અપમાનજનક આક્રમણો ટાળવામાં, તેમજ અદાલતમાં દલીલો દરમિયાન ઉશ્કેરણીજનક ભાષાનો ઉપયોગ ન થાય તે માટે, પોતાનો સ્વતંત્ર વિવેક પ્રયોગમાં લેશે.

૨૩. ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતને ભિન્ન શબ્દોમાં કેમ્પ્ટન,

ન્યાયાધીશે આર. વિ. ઓ' કૉનેલ [આર. વિ. ઓ' કૉનેલ , (૧૮૪૪) ૭ આઈરિશ લો રિપોર્ટ્સ ૩૧૩] માં નીચે મુજબ પ્રસ્તુત કર્યો હતો:

વકીલ પ્રતિનિધિ છે, પરંતુ પ્રતિનિયુક્ત નથી. તે પોતાના અસીલને પોતાની વિદ્વત્તા, પોતાની પ્રતિભા અને પોતાના વિવેકનો લાભ આપે છે; પરંતુ સમગ્ર સમય દરમિયાન તે કદી ભૂલતો નથી કે પોતાને તથા અન્ય પ્રત્યે તેની શું ફરજ છે. તે જાણતા જાણતા કાયદાનું ખોટું નિવેદન કરશે નહીં, અને પોતાના અસીલનો કેસ જીતવા માટે પણ હકીકતોનું ઇરાદાપૂર્વક ખોટું નિવેદન કરશે નહીં. તે હંમેશા ધ્યાનમાં રાખશે કે ભલે તે કોઈ વ્યક્તિનો વકીલ હોય અને મૂલ્યવાન સેવાઓ બદલ ઘણીવાર અપૂરતું વેતન મેળવી રોકાયેલ હોય, તથાપિ સત્ય અને ન્યાયના પક્ષે તેની અગાઉથી અને સદાકાળ માટેની રોકાણગી રહેલી છે, અને એવું કોઈ કાઉન અથવા અન્ય અનુજ્ઞાપત્ર નથી કે જે કોઈ પણ કેસમાં અથવા કોઈપણ પક્ષ માટે અથવા હેતુસર તેને તે પ્રાથમિક અને સર્વોચ્ચ રોકાણગીમાંથી મુક્ત કરી શકે.

૨૪. તેથી વ્યવસાયના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો મુજબ એ આવશ્યક બને છે કે વકીલ પોતાના અસીલ માટે રાહત મેળવવાની આંધળી શોધમાં તક્ષીન ન થાય. આ શોધમાં સંસ્થાની ગૌરવમર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરી શકાય નહીં, કારણ કે કૃષ્ણ અચ્યર, જેએ, બાર કાઉન્સિલ ઓફ મહારાષ્ટ્ર વિ. એમ.વી. દાભોળકર [બાર કાઉન્સિલ ઓફ મહારાષ્ટ્ર વિ. એમ.વી. દાભોળકર , (૧૯૭૬) ૨ એસ.સી.સી. ૨૯૧] (એસ.સી.સી. પૃ.૩૦૧, ફરો ૨૩) માં જણાવ્યું છે કે “કાયદો કોઈ

વેપાર નથી, બ્રીક્સ કોઈ માલસામાન નથી”.

૨૫. આ અવસરે, સર્વોચ્ચ અદાલતના વરિષ્ઠ વકીલ ‘જી’ના મામલે, વિવિધ બોઝ, ન્યાયાધીશના પ્રબોધક શબ્દોનો ઉલ્લેખ કરવો પણ સપ્રસંગ છે [‘જી’, સર્વોચ્ચ અદાલતના વરિષ્ઠ વકીલ, ઇન રે , એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૫૫૭ : ૧૯૫૪ કિ એલ.જે. ૧૪૧૦] , જેમણે સ્પષ્ટ કર્યું હતું: (એ.આઈ.આર. પૃ. ૫૫૮, પરા ૧૦)

૧૦. ... સૈન્યની ભાષાનો ઉપયોગ કરીએ તો, આ અદાલતના એક વકીલથી દરેક સમયે પોતાના વર્તનમાં એવી શિસ્ત અને સૌજન્ય રાખવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે, જે “એક અધિકારી અને એક સજ્જન” તરીકેની તેની પ્રતિષ્ઠાને અનુરૂપ હોય.

૨૬. સન ૧૯૨૫ જેટલા પાછળ જ, વર્જિનિયા લો રિવ્યૂ માં પ્રકાશિત “અદાલતના અધિકારી તરીકેનો વકીલ” શીર્ષક ધરાવતા એક લેખે [વર્જિનિયા લો રિવ્યૂ , ખંડ ૧૧, નં. ૪ (ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૫) પૃષ્ઠો ૨૬૩-૭૭.] વકીલ પાસેથી શું અપેક્ષિત છે તે સ્પષ્ટ રીતે નિર્ધારિત કર્યું હતું, જે તેના પોતાના શબ્દોમાં જણાવવું શ્રેષ્ઠ રહેશે:

‘ન્યાયના વહીવટમાં અધિકારી તરીકે વકીલનું અદાલત સાથે જે સંબંધ રહે છે, તેમાંથી અદાલત પ્રત્યેની તેની ફરજો સીધી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે. કાયદો માત્ર ખાનગી વ્યવસાય નથી, પરંતુ એવો એક વ્યવસાય છે જેને રાજ્યની ન્યાયિક વ્યવસ્થાનો અભિન્ન ભાગ હોવાનો વિશિષ્ટ માન પ્રાપ્ત છે. તેથી, અદાલતના

અધિકારી તરીકે વકીલ પર અદાલતની ગૌરવતા અને અખંડિતતાને જાળવી રાખવાની; શબ્દો અને વર્તનમાં હંમેશાં અદાલત પ્રત્યે આદર દર્શાવવાની; પોતાના મુવક્કિલના કેસ સંબંધિત તમામ બાબતો અદાલત સમક્ષ ખુલ્લેઆમ રજૂ કરવાની, અને ન્યાયાધીશ અથવા જ્યુરી પૈકી કોઈ પર પણ ખાનગી પ્રભાવ પાડવાના કોઈપણ પ્રયાસથી સાવચેતપણે દૂર રહેવાની; તેમજ અદાલત સાથેના તમામ વ્યવહારોમાં, “કોઈ કપટ, પ્રપંચ કે ટાળટૂકાનો ઉપયોગ કર્યા વગર”, જેમ કે સાક્ષીઓના નિવેદનો ખોટી રીતે રજૂ કરીને અથવા પૂર્વનિર્ણયો ખોટી રીતે ઉદ્ઘૂત કરીને, નિખાલસ અને સ્પષ્ટ રહેવાની ફરજ છે. “આ હંમેશાં સમજેલું હોવું જોઈએ”, શ્રી ક્રિશ્ચિયન ડોઈરફ્લર ડિસેમ્બર ૧૯૧૧માં મિલ્વોડી કાઉન્ટી બાર એસોસિયેશન સમક્ષ આપેલા ભાષણમાં કહે છે, “કે કાયદાનો વ્યવસાય માનવોમાં ન્યાયના વહીવટને સહાય કરવા માટે સ્થાપિત કરવામાં આવ્યો છે. ન્યાયનો યોગ્ય વહીવટ એ અર્થમાં નથી કે વકીલ દાવામાં જીતવામાં સફળ થવો જોઈએ. તેનો અર્થ એ છે કે પોતાના મુવક્કિલનો કેસ યોગ્ય રીતે રજૂ કરવાનો હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે જે કંઈ હકીકત અને કાયદાની દૃષ્ટિએ ઉપલબ્ધ અને કાયદેસર હોય, તે બધું જ અદાલતના ધ્યાન પર તેણે યોગ્ય રીતે લાવવું જોઈએ.

તેના ગ્રાહકના હિત સુધી તેની ફરજ માત્ર એટલી જ છે કે તે કેસમાં તેની બાજુ કાયદેસર રીતે રજૂ કરે. જનતા પ્રત્યે તેની ફરજ, અને અદાલતના અધિકારી તરીકે તેની ફરજ એ છે કે તે ન્યાયના વહીવટમાં સહાય અને મદદ કરે.”

આ સંદર્ભમાં, શ્રી વારવેલ્લેના સમયોચિત શબ્દો પણ યોગ્ય રીતે સ્મરણમાં

રાખવા યોગ્ય છે:

પરંતુ વકીલ માત્ર સજ્જન પુરુષ જ નથી; તે ન્યાયનો શપથબદ્ધ અધિકારી છે. તેના પદ પર ઉચ્ચ નૈતિક ફરજો અને ગંભીર જવાબદારીઓ અધિરોપિત થાય છે, અને આ બધાંથી જે અર્થ અને ફરજો નીકળે છે તેનો કડકપણે પાલન કરે તેવી તેની પાસેથી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. વિશાળ મહત્વના હિતો તેને સોંપવામાં આવે છે; તેના પર વિશ્વાસ મૂકવામાં આવે છે; જીવન, સ્વાતંત્ર્ય અને સંપત્તિ તેની કાળજીમાં સોંપવામાં આવે છે. જે જવાબદારીઓ તેમાંથી ઊભી થાય છે, તેનાં સમકક્ષ થવું તેના માટે આવશ્યક છે, અને જો તે પોતાના પર મુકાયેલ વિશ્વાસનો ભંગ કરે, પોતાની ફરજોનું ઉદ્ધંધન કરે, છેતરપિંડી આચરે, અથવા દુર્વૃત્તિને પ્રોત્સાહન આપે, તો તેને અત્યંત કડક દંડ આપવામાં આવવો જોઈએ અને તેનું નામ નામાવલીમાંથી કાઢી નાંખવું જોઈએ.

વકીલ પોતાના વ્યવસાય પ્રત્યે અને બારના પોતાના સહસભ્યો પ્રત્યે ઊંચી ફરજ ધરાવે છે, આ એક સ્વયંસ્પષ્ટ સત્ય છે. તેનો વ્યવસાય તેની ગૌરવની વસ્તુ હોવો જોઈએ, અને તેની માનમર્યાદાને નિષ્કલંક તથા કલંકરહિત જાળવી રાખવી તેની મુખ્ય ચિંતાઓમાંની એક હોવી જોઈએ. “એડવોકેટના આકલનમાં”, શ્રી એલેક્ઝાન્ડર એચ. રોબિન્સ જાહેર કરે છે, “ગૃહ અને દેશના તે પવિત્ર સંબંધો પછી તેના વ્યવસાયથી ઉચ્ચ કશી વસ્તુ ન હોવી જોઈએ. પૃથ્વીની સંસ્થાઓમાં તે તેના માટે ‘દસ હજારમાં સર્વોત્તમ’ જેવી હોવી જોઈએ. તેને સર્વત્ર તેના પક્ષે અડીખમ ઊભું રહેવું જોઈએ અને તેની માનમર્યાદા પર થતો

કોઈપણ આક્રમણ તે જ રીતે પ્રતિષ્ઠાપૂર્વક પરાવર્તિત કરવો જોઈએ — જેમ કે એવો જ આક્રમણ તેના પોતાના સારા નામ અને પ્રતિષ્ઠા વિરુદ્ધ કરવામાં આવ્યો હોય. તેને પોતાના હૃદયના પવિત્ર સ્થાનોમાં તેને સર્વોચ્ચ સ્થાન આપવું જોઈએ, અને તેના પ્રત્યે અવિરત સમર્પણની ધૂપ અર્પવી જોઈએ. કારણ કે તે ઈર્ષાળુ સ્વામિની છે.

ફરી એકવાર, આ બાબત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે ન્યાયાધીશોની પસંદગી વકીલોની પંક્તિમાંથી કરવામાં આવે છે. ન્યાયપીઠની પવિત્રતા બારની પવિત્રતા પર નિર્ભર છે.

અતએવ, એ જ હકીકત કે સરકારના સમકક્ષ વિભાગોમાંથી એકનું સંચાલન માત્ર એક જ વ્યવસાયમાંથી પસંદ કરાયેલા વ્યક્તિઓ દ્વારા થાય છે, તે વ્યવસાયને એક પ્રકારનું વિશેષ પ્રાધાન્ય આપે છે, જે માટે ઊંચા નૈતિક ધોરણો તેમજ બૌદ્ધિક સિદ્ધિઓ આવશ્યક બને છે. ન્યાયતંત્રની અખંડિતા રાષ્ટ્રનું રક્ષણકવચ છે, પરંતુ ન્યાયાધીશોના ચરિત્રનો વાસ્તવિક આધાર તો વકીલોનું જ ચરિત્ર હોય છે. જેવું બીજા, એવો પાક. પતિત વકીલાત અનિવાર્ય રીતે પતિત ન્યાયપીઠનું સર્જન કરશે, અને તેવી જ નિશ્ચિતતાથી આપણે એ અપેક્ષા રાખી શકીએ કે પ્રબુદ્ધ, વિદ્વાન અને નૈતિક વકીલાતની પંક્તિઓમાંથી રચાયેલ ન્યાયતંત્રમાં સર્વોચ્ચ શ્રેષ્ઠતા જોવા મળશે.

૨૭. તેઓ પોતાનો લેખ નીચેના શબ્દોમાં પૂર્ણ કરે છે:

કોઈપણ પક્ષકાર, ભલે તે નિગમિત હોય કે વ્યક્તિગત, કેટલો પણ

પ્રભાવી કેમ ન હોય, તેમજ કોઈપણ હેતુ, ભલે તે નાગરિક હોય કે રાજકીય, કેટલો પણ મહત્વનો કેમ ન હોય, તેને એવો કોઈ ઉપકાર કે કાનૂની સલાહ મળવા હકદાર નથી, અને કોઈપણ વકીલે એવો કોઈ ઉપકાર કે સલાહ આપવી જોઈએ નહીં, જેમાં કાનૂન પ્રત્યે અવિશ્વાસ અથવા અનનિષ્ઠા સામેલ હોય, જેનો અમલ કરનાર અમે છીએ, અથવા ન્યાયિક પદ પ્રત્યે અનાદર સામેલ હોય, જેને જાળવવાનું અમને બંધનકારક છે, અથવા કોઈ જાહેર પદ અથવા ખાનગી વિશ્વાસનો ઉપયોગ કરતી કોઈ વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓના ભ્રષ્ટીકરણનો સમાવેશ થતો હોય, અથવા જનતા પ્રત્યે છેતરપિંડી અથવા વિશ્વાસઘાત સામેલ હોય. આવી કોઈ અયોગ્ય સેવા અથવા સલાહ આપતાં વકીલ કઠોર અને ન્યાયસંગત નિંદાને આમંત્રે છે અને તેનો હકદાર બને છે. અનુરૂપ રીતે, જ્યારે વકીલ એવી સેવા આપે છે અથવા એવી સલાહ આપે છે કે જે પક્ષકાર અને તેના કાર્ય પર નૈતિક કાનૂનના અતિ કડક સિદ્ધાંતોનું ચથાર્થ પાલન કરાવવાનો પ્રભાવ પેદા કરે, ત્યારે તે પોતાના વ્યવસાયના ગૌરવમાં અને પોતાના પક્ષકારના શ્રેષ્ઠ હિતોમાં વધારો કરે છે. તેને પોતે પણ કાયદાની સંહિતાનું પાલન કરવું જોઈએ અને પોતાના પક્ષકારને પણ તેમ કરવા સલાહ આપવી જોઈએ; જોકે, જ્યાં સુધી કોઈ કાયદાનું સક્ષમ ન્યાયનિર્ણય દ્વારા અર્થઘટન અને વ્યાખ્યા ન થઈ હોય, ત્યાં સુધી તેને તેની માન્યતા અંગે અને તેની દૃષ્ટિએ જે તેનો ન્યાયસંગત અર્થ અને વ્યાપ છે તે અંગે સલાહ આપવાની સ્વતંત્રતા છે અને તે માટે તે હકદાર છે. પરંતુ, સર્વોપરી રીતે, વકીલ પોતાનું સર્વોચ્ચ ગૌરવ ખાનગી વિશ્વાસ અને જાહેર

કર્તવ્ય પ્રત્યેની નિષ્ઠા માટે પ્રાપ્ત થયેલી યોગ્ય પ્રતિષ્ઠામાં શોધશે, એક પ્રામાણિક મનુષ્ય તરીકે અને દેશભક્ત તથા વફાદાર નાગરિક તરીકે.

૨૮. કાનૂની સિદ્ધાંતોના પરીક્ષણ કરતાં એક મહત્વનો મુદ્દો પ્રગટ થાય છે: અવમાનનાકર્તાએ જેની શરૂઆત કરી હતી, પરંતુ જેનું પરિપૂર્ણ રૂપે અદાલતમાં હાજર બારના પ્રતિનિધિઓના સમર્થન સાથે અવમાનનાકર્તા તરફથી હાજરી નોંધાવનાર વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી કે.કે. વેણુગોપાલની ભાવવિભોર વિનંતિમાં પર્યવસાન થયું છે, તેનું અંત શું હોવું જોઈએ. અમે આવી વિનંતિને યોગ્ય વિચારણા આપવા તરફ ઝુકેલા છીએ, પરંતુ કોઈ પરિણામ વિના અવમાનનાકર્તાને સંપૂર્ણપણે નિષ્કલંક રીતે જવા દેવા માટે પોતાને મનાવી શકતા નથી. તેથી, અવમાનના અધિકારક્ષેત્રમાં આગળ વધવા માટે અમે ઝુકેલા નથી, સિવાય કે અવમાનનાકર્તાને ચેતવણી આપવી કે આવી દુસ્સાહસિક ભૂલનો આ પ્રથમ અને અંતિમ પ્રસંગ હોવો જોઈએ. પરંતુ મામલો માત્ર એટલાથી સમાપ્ત થઈ શકતો નથી.

૩૦. અમારું મત છે કે નિયમો હેઠળ એડવોકેટ-ઓન-રેકૉર્ડ હોવાનો વિશેષાધિકાર અવમાનનાકર્તા દ્વારા સ્પષ્ટપણે દુરુપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. આ વર્તન કોઈ વકીલને, સર્વોચ્ચ અદાલતમાં એડવોકેટ-ઓન-રેકૉર્ડને તો દૂર રહી, શોભે એવું નહોતું.

૩૨. ઉપરોક્ત નિયમ સ્પષ્ટ કરે છે કે કોઈપણ વ્યક્તિની ફરિયાદ પર અથવા અન્યથા, આંક પરના વકીલના દુરાચરણ અથવા આંક પરના વકીલને શોભે નહિ એવા વર્તનના કિસ્સામાં, અદાલત તેના નામને આંક પરના વકીલોના રજિસ્ટરમાંથી કાયમી રીતે અથવા નિર્દિષ્ટ અવધિ માટે દૂર કરવાનો આદેશ કરી શકે છે. અમે વકીલ તરીકે પ્રેક્ટિસ કરવાનો અધિકાર, અને આંક પરના વકીલની પરીક્ષા આપવા પૂર્વે કોઈ વ્યક્તિના નામનું કોઈ રાજ્ય બાર કાઉન્સિલની ચાટીમાં દાખલ થવું, જે આવશ્યક શરત છે, તેની વાત કરતા નથી. વર્તમાન કિસ્સો સ્પષ્ટપણે એવો છે જેમાં આ અદાલતનું મત છે કે અવમાનનાકારકનું વર્તન આંક પરના વકીલને શોભે તેવું નથી. મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા જ ખંડપીઠની રચના કરવામાં આવી હોવાને કારણે, અને અવમાનનાકારકને તેની સામે ઉત્પન્ન થઈ શકનાર બહુ વધુ ગંભીર પરિણામોની જાણ હોવાને કારણે, પરંતુકની પૂર્વશરતો પૂર્ણ થાય છે. અરજદારનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે તેને અદાલતની દયાને સોંપ્યો છે. અમે મૂળભૂત રીતે તે વિનંતી સ્વીકારી છે, પરંતુ અવમાનનાકારક પર ઓછી કડક અસરો લાદવામાં આવી છે.”

૪૫. અદાલતી વ્યવસ્થા અંગેની કસોટી અને ચુકાદાઓને રાજકીય રંગ આપવો કઈ બાબત અદાલતનો અવમાન બને છે તે સંદર્ભે, મુથુ કૃષ્ણન (ઉપરોક્ત) માં આ પ્રમાણે ઠરાવવામાં આવ્યું હતું :—

“૮૨. સમયાંતરે એવું જોવામાં આવ્યું છે કે ન્યાયિક પ્રણાલી પર વિવિધ પ્રકારના હુમલા કરવામાં આવ્યા છે. બારના સભ્યો માટે ન્યાયાધીશોની

વ્યક્તિગત રીતે ટીકા કરવા અને ચુકાદાઓને રાજકીય રંગ આપીને સ્પષ્ટ અવમાનના કરવા પ્રેસ/મીડિયા પાસે જવું બહુ સામાન્ય બની ગયું છે. આ અત્યંત ગંભીર પ્રકારની અવમાનનાનું કૃત્ય કરતાં ઓછું નથી. જ્યારે પણ કોઈ રાજકીય બાબત અદાલત સમક્ષ આવે છે અને તેનો નિર્ણય કોઈપણ રીતે કરવામાં આવે છે, ત્યારે બેઈમાન વ્યક્તિઓ/વકીલો દ્વારા રાજકીય ઇશારા-આક્ષેપો કરવામાં આવે છે. આવા કૃત્યો ન્યાયતંત્રને જ હીન દર્શાવવાના કૃત્યો સિવાય કંઈ નથી અને તે સામાન્ય માણસનો તે વિશ્વાસ નષ્ટ કરે છે જે તે ન્યાયિક પ્રણાલીમાં મૂકે છે. કોઈ ન્યાયાધીશ વિરુદ્ધ વાસ્તવિક ફરિયાદ હોય તો યોગ્ય પ્રક્રિયા સંબંધિત ઉચ્ચ સત્તાધિકારીઓ સમક્ષ ફરિયાદ નોંધાવવાની છે, જે સ્થિતિનું યોગ્ય સંભાળ લઈ શકે છે; અને રાજકીય હેતુઓનો આક્ષેપ કરીને તેમજ ન્યાયિક પ્રણાલી અને તેના કાર્યકર્તાઓ વિરુદ્ધ ખોટા આક્ષેપો કરીને સમગ્ર પ્રણાલીને કલંકિત કરવું અનુમત્ય નથી. જેઓ ન્યાયાધીશો પર આક્રમણ કરવામાં આવે છે, તેઓએ પોતાનો દષ્ટિકોણ વ્યક્ત કરવા માટે પ્રેસ અથવા મીડિયા પાસે જવાનું માન્ય માનવામાં આવતું નથી.

૮૩. અદાલતનો અવમાન એક એવું હથિયાર છે, જેનો ઉપયોગ મર્યાદિત રીતે જ કરવો જોઈએ, કારણ કે જેટલી વધુ સત્તા, એટલી જ વધુ જવાબદારી આવશ્યક બને છે; પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે અદાલત કાર્યવાહી કરવા અને તેના પરિણામોની પરવા રાખવાથી ભયભીત છે. અદાલતની ઓળખ સમાન અને નિષ્પક્ષ ન્યાય પ્રદાન કરવાની છે અને વ્યવસ્થાના દરેક અંગને પોતાની

સ્થિતિમાં સુધારો થાય તે માટે તક આપવાની છે. દુર્ભાગ્યવશ, કેટલાક વકીલો એમ માને છે કે બાર કાઉન્સિલની નિષ્ક્રિયતાના કારણે તેઓ બાર કાઉન્સિલથી ઉપર છે અને હિતોના એકમાત્ર ધ્વજવાહક તેઓ જ છે. સસ્તી પ્રસિદ્ધિ મેળવવાની લાલસા વધી રહી છે, જે બારના મહાન પરિષ્કોની ઉન્નત આદર્શભાવનાઓથી અનુમોદિત નથી; તેમણે પોતાના આચરણથી વ્યાવસાયિક શિષ્ટાચાર અને નૈતિકતા હકીકતમાં કેવી હોવી જોઈએ તેનો ધોરણ સ્થાપ્યો છે, જેનો સંકુચિત પરિઘમાં નિર્ધાર કરવો શક્ય નથી. વૈધાનિક નિયમો વકીલોને જાહેરાત કરવાથી પ્રતિબંધિત કરે છે અને હકીકતમાં પ્રેસ/માધ્યમોને અદાલતી કાર્યવાહીનું તર્કવિરુદ્ધ વર્ણન પૂરું પાડવું સ્પષ્ટ દુરાચરણ અને અદાલતનો અવમાન છે, જે હવે અત્યંત સામાન્ય બની ગયું છે. આ કારણે ન્યાયને ન્યાયસંગત, નિષ્પક્ષ અને નિર્ભય રીતે અર્પણ કરવું વધુ કઠિન બની રહ્યું છે; છતાં પરિસ્થિતિ નિરાશાજનક હોવા છતાં, બારની છબીને પુનર્જીવિત કરવા માટે સંબંધિત તમામે કંઈક કરવું આવશ્યક બની ગયું છે. જાહેરમાં ઘરનો મેલ ધોવો અને આક્ષેપો/વિવાદોમાં પ્રવેશવો સ્વીકાર્ય નથી; એવી ચુકિતઓ કુપાત્ર તત્વો દ્વારા ચુકાદાઓને પ્રભાવિત કરવા અને અપ્રકાશિત દુર્ભાવનાપૂર્વક ન્યાયથી પણ વંચિત કરવા માટે અપનાવવામાં આવી રહી છે. બારની સ્વતંત્રતા જાળવવા માટે, જે અતિશય ઉચ્ચ છે અને આ દેશ તથા સજીવ લોકશાહીના કલ્યાણ માટે સર્વથા આવશ્યક છે, બાર કાઉન્સિલ તથા બારના તે પરિષ્ઠ સભ્યો, જેમણે પોતાની જવાબદારી કદી ભૂલી નથી, તેઓએ પ્રસંગોચિત રીતે આગળ આવવું જોઈએ.”

૪૬. તેહસીન પૂનાવાદા વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્યમાં,

(૨૦૧૮) ૬ એસ.સી.સી. ૭૨, માનનીય સહોદર ડૉ. ન્યાયાધીશ ચંદ્રચૂડ, જેમણે ચુકાદો આપ્યો હતો, તેમણે જાહેર હિતની વાદીના દુરુપયોગની નોંધ લીધી હતી અને જણાવ્યું હતું કે તે ન્યાયિક પ્રક્રિયા માટે ગંભીર ચિંતાનો વિષય હતો. તેમણે આગળ એવું પણ નિષ્કર્ષ કાઢ્યું હતું કે અદાલત જાહેર હિતમાં દાખલ કરવામાં આવી હોવાનું જણાવવામાં આવતી, પરંતુ યોગ્ય તપાસ બાદ વ્યક્તિગત, વ્યાવસાયિક અથવા રાજકીય એજન્ડાને પ્રોત્સાહન આપતી હોવાનું જણાતી, ભ્રામક અરજીઓથી છલકાઈ રહી છે. વધુમાં એવું પણ અવલોકિત કરવામાં આવ્યું હતું કે આવી અરજીઓ ન્યાયિક પ્રક્રિયાની વિશ્વસનીયતા માટે ગંભીર જોખમ ઉભું કરે છે. આગળ એવું પણ અવલોકિત કરવામાં આવ્યું હતું કે આથી અન્ય સંસ્થાઓની વિશ્વસનીયતા જોખમાઈ જવાની અને લોકશાહી તથા કાનૂનની શાસનવ્યવસ્થામાં જનવિશ્વાસને નબળો પાડવાની શક્યતા રહેલી છે. અદાલતે ચેતવણી આપી હતી કે અદાલતની સંસ્થાકીય સત્તાનો ઉપયોગ અદાલત બહારના હિસાબો ચૂકવવા માટે કરવામાં આવી રહ્યો છે. આ અદાલતે આ મુજબ ઠરાવ્યું હતું:—“૯૬. જાહેર હિતની વાદી હાશિયે પર રહેલા અને પીડિત વર્ગોના હિતની વકાયત કરવા માટે એક શક્તિશાળી સાધન તરીકે વિકસિત થઈ છે. નિશ્ચિતપણે, એ જ તે પાયો હતો જેના આધારે બંધુઆ મુક્તિ મોર્યા વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા [બંધુઆ મુક્તિ મોર્યા વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, (૧૯૮૪) ૩ એસ.સી.સી. ૧૬૧ : ૧૯૮૪

એસ.સી.સી. (એલ એન્ડ એસ) ૩૮૯] જેવા પ્રસંગોમાં જાહેર હિતના અધિકારક્ષેત્રને ન્યાયિક રીતે માન્યતા આપવામાં આવી હતી. ગરીબી, અજ્ઞાનતા અથવા નિરક્ષરતાના કારણે જે વ્યક્તિઓ ન્યાયિક પ્રક્રિયા સુધી પહોંચ મેળવવામાં અસમર્થ હતી, તેઓ મૂળભૂત માનવ અધિકારોના હનનનો સામનો કરે છે. બાંધી મજૂરી કરનારાઓ અને વિચારાધીન કેદીઓ (અન્ય લોકો સાથે) તે વર્ગમાં આવે છે. જાહેર હિતની અરજીનું વૈશિષ્ટ્ય એ છે કે કોઈ નાગરિક એવા વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓના વર્ગની ફરિયાદ રજૂ કરવા અદાલતનો આશરો લઈ શકે છે, જે પોતાનાં અધિકારોનો પીછો કરવામાં અસમર્થ હોય. જાહેર હિતની વાદી સ્વીકાર્યતાના નિયમોમાં શિથિલતા અપાવીને ચલાવવામાં આવી છે. પ્રક્રિયાનો મૂળભૂત પાસો એ છે કે અદાલતનો આશરો લેનાર વ્યક્તિને કાર્યવાહીનું પરિણામ શું આવે તેમાં અદાલત સમક્ષ એક નાગરિક તરીકેની સામાન્ય સ્થિતિ સિવાય કોઈ વ્યક્તિગત હિત હોતું નથી. આથી અદાલત સમક્ષ ફરિયાદ આગળ ધપાવનારાઓની નિષ્પક્ષતા સુનિશ્ચિત થાય છે. પર્યાવરણ સંબંધિત ન્યાયશાસ્ત્ર જાહેર હિતની અરજીઓના પરિધિમાં વિકસિત થયું છે. પર્યાવરણીય ચિંતાઓ વર્તમાન પેઢી અને ભાવિ પેઢીને અસર કરે છે. ‘પ્રદૂષક ચૂકવે’ તથા ‘જાહેર ટ્રસ્ટ સિદ્ધાંત’ જેવા સિદ્ધાંતો જાહેર હિતની અરજીઓના નિરાકરણ દરમિયાન વિકસ્યા છે. સમય જતા, જાહેર હિતની વાદી કાનૂનની શાસનવ્યવસ્થા જાળવવા અને શાસન રચનાઓમાં જવાબદારી તથા પારદર્શિતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે એક શક્તિશાળી સાધન બની ગઈ છે. તે અર્થમાં જાહેર

હિતની વાદી માળખાકીય યોગ્ય પ્રક્રિયાને પ્રોત્સાહન આપવા માટે એક મૂલ્યવાન સાધન અને અધિકારક્ષેત્રીય ઉપકરણ છે.

૯૭. તેમ છતાં, સમય જતાં એ અનુભૂતિ થઈ છે કે આ અધિકારક્ષેત્રનો વ્યક્તિગત એજન્ડા ધરાવતા વ્યક્તિઓ દ્વારા નિર્લજ્જપણે દુરુપયોગ કરવામાં આવી શકે છે અને કરવામાં આવ્યો છે. આ વ્યાપક પરિસ્થિતિના એક છેડે એવા કેસો આવે છે, જેમાં જાહેર હિતની અરજીઓ પ્રચાર મેળવવાની ઇચ્છાથી પ્રેરિત હોય છે. જ્યારે આ વ્યાપક પરિસ્થિતિના બીજા છેડે એવી અરજીઓ આવે છે, જે જાહેર હિતની અરજદારીના આવરણ પાછળ હિસાબ ચકતા કરવા માટે વ્યાવસાયિક અથવા રાજકીય હરીફોના ઇશારે દાખલ કરવામાં આવી હોય છે. આ આવરણ પાછળના વાસ્તવિક વાદીનું સાચું સ્વરૂપ ભાગ્યે જ બહાર આવે છે. આ ચિંતાઓ નિશ્ચિતપણે આ અદાલતના સ્ટેટ ઓફ ઉત્તરાંચલ વિ. બલવંત સિંહ ચૌહાલ [સ્ટેટ ઓફ ઉત્તરાંચલ વિ. બલવંત સિંહ ચૌહાલ, (૨૦૧૦) ૩ એસ.સી.સી. ૪૦૨ : (૨૦૧૦) ૨ એસ.સી.સી. (ક્રિ) ૮૧ : (૨૦૧૦) ૧ એસ.સી.સી. (એલ એન્ડ એસ) ૮૦૭] ના ચુકાદામાં પ્રતિબિંબિત થાય છે. આ ચિંતાઓને રેખાંકિત કરતાં, આ અદાલતે આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું હતું: (એસ.સી.સી. પૃ. ૪૫૩, પેરા ૧૪૩)

૧૪૩. દુર્ભાગ્યવશ, છેલ્લા સમયમાં એવું નોંધાયું છે કે અદાલતો દ્વારા અત્યંત કાળજી અને સાવચેતીપૂર્વક અલગ પાડી, સર્જ અને પોષવામાં આવેલ આવી અગત્યની અધિકારક્ષેત્રનો દુરાશયપૂર્ણ હેતુઓસર કેટલીક અરજીઓ

દાખલ કરીને ખુલ્લેઆમ દુરુપયોગ કરવામાં આવી રહ્યો છે. અમારું માનવું છે કે હવે એવો સમય આવી ગયો છે કે સચ્ચી અને સદ્ભાવપૂર્વકની જાહેર હિતની વાદીઓને પ્રોત્સાહિત કરવી જોઈએ, જ્યારે તુરુછ જાહેર હિતની વાદીઓને નિરોત્સાહિત કરવી જોઈએ. અમારા વિચારીને આપવામાં આવેલા અભિપ્રાય મુજબ, આ દેશના લોકોના વિશાળ હિતમાં અમારે આ અગત્યની અધિકારક્ષેત્રનું રક્ષણ અને સંરક્ષણ કરવું છે, પરંતુ અદાલતો દ્વારા આર્થિક અને બિન-આર્થિક નિર્દેશોના આધારે તેના દુરુપયોગને અટકાવવા અને તેનો ઉપચાર કરવા માટે અમારે અસરકારક પગલાં લેવા જ જોઈએ.

૯૮. જાહેર હિતની અરજીઓનો દુરુપયોગ ન્યાયિક પ્રક્રિયા માટે ગંભીર ચિંતાનો વિષય છે. આ સર્વોચ્ચ અદાલત તેમજ વડી અદાલતો બંને વાદવિવાદોથી છલકાઈ રહી છે અને બાકી રહેલા કેસોના ભારથી દબાઈ ગઈ છે. જાહેર હિતનો દેખાવ કરીને દાખલ થતી તુરુછ અથવા પ્રેરિત અરજીઓ, અદાલતોને વાસ્તવિક કારણો માટે ફાળવવાનો સમય અને ધ્યાન ભટકાવે છે. આ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં લાંબી બાકી કેસોની યાદી છે, જેમાં નાગરિકોની વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા સંકળાયેલી છે. જેઓની સામેનો વાદ હજી ચાલવાનો બાકી છે અથવા દોષિત ઠરાવવાના આદેશો સામેની અપીલોનો નિકાલ બાકી છે, તેમને સમયસર ન્યાય મળવાની વૈધ અપેક્ષા છે. કહેવાતા જાહેર હિતમાં દાખલ થયેલી, પરંતુ યોગ્ય તપાસ પછી વ્યક્તિગત, વ્યાવસાયિક અથવા રાજકીય એજન્ડાને આગળ ધપાવતી હોવાનું જણાતી ખોટી દિશામાં દોરાયેલી અરજીઓના પ્રચંડ

પ્રવાહથી કાનૂની પ્રણાલીના સાધનો વપરાઈ જવું, ન્યાયનો ઉપહાસ સમાન છે. આથી વાદવિવાદમાં હિતસંબંધિત તત્વોની એક ઉદ્યોગસરખી પ્રવૃત્તિ ઊભી થઈ છે. જો આ સ્થિતિને યથાવત્ ચાલુ રહેવા દેવામાં આવશે, તો અદાલતને જે કેસો વાજબી રીતે ધ્યાન માંગે છે, તેવા કેસો માટે પોતાનો સમય અને સાધનો ફાળવવાની ક્ષમતા પરથી ધ્યાન વિખેરાઈ જવાથી ન્યાયિક પ્રણાલીની અસરકારકતા ગંભીર રીતે ક્ષીણ થઈ જશે, એવો ગંભીર ભય છે. તેથી પણ વધુ ચિંતાજનક બાબત એ છે કે આવી અરજીઓ ન્યાયિક પ્રક્રિયાની વિશ્વસનીયતાને ગંભીર જોખમ ઊભું કરે છે. તેમાં અન્ય સંસ્થાઓની વિશ્વસનીયતા જોખમમાં મુકવાની અને લોકશાહી તથા કાનૂનના શાસન પ્રત્યેની જનઆસ્થાને કમજોર કરવાની પ્રવૃત્તિ રહેલી છે. જ્યારે અદાલતની પ્રક્રિયાનો ઉપયોગ અદાલત બહારના હિસાબ સમેટવા માટે કરવામાં આવે છે, ત્યારે આવું બને છે. વેપારિક સ્પર્ધાઓનો નિકાલ માલ અને સેવાઓના સ્પર્ધાત્મક બજારમાં થવો જોઈએ. રાજકીય સ્પર્ધાઓનો નિકાલ લોકશાહીના વિશાળ મંચ પર, મતદારો પોતાના પ્રતિનિધિઓને સત્તામાં લાવે કે સત્તાથી દૂર કરે ત્યારે થવો જોઈએ. અદાલતો કાનૂની હકો અને હકદારી સંબંધિત વિવાદોનો નિકાલ કરે છે. અદાલતો કાનૂનના શાસનનું રક્ષણ કરે છે. જો કાનૂની પરિમાણોની પરિધિ બહારના વિવાદો ન્યાયિક ક્ષેત્રને કબજે કરશે, તો ન્યાયિક પ્રક્રિયા એક પ્રહસનમાં રૂપાંતરિત થઈ જવાની ભીતિ છે.”

૪૭. પીઠની રચના અંગે વધુ આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો, અને પીઠના

ભાગ રહેલા કેટલાક ન્યાયાધીશોના સ્વપૃથક્કરણની માંગ કરવામાં આવી હતી, કારણ કે તેઓ મૂળ બોમ્બે વડી અદાલતમાંથી હતા. એવું અવલોકિત કરવામાં આવ્યું હતું કે અરજદાર અને હસ્તક્ષેપકારનું વર્તન અદાલતની પ્રક્રિયાને કલંકિત કરનારું છે અને પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ તે આપરાધિક અવમાનના ઠરી શકે. તેમ છતાં, બાબતનો નિષ્પક્ષ દૃષ્ટિકોણથી વિચાર કરતાં, અદાલતે આપરાધિક અવમાનના રૂપે કાર્યવાહી શરૂ કરી ન હતી, કારણ કે તે અસમાન લડત સમાન બનત. શ્રી પ્રશાંત ભૂષણ દ્વારા સ્વપૃથક્કરણની માંગ કરતી અને ન્યાયિક અધિકારીઓ પર આક્ષેપારોપણ કરતી રજૂઆતો પર વિચાર કરતાં, આ પ્રમાણે અવલોકિત કરવામાં આવ્યું હતું:—

૧૦૧. ... જો આ જ કસોટી માનવામાં આવે, તો તે વિસંગતિપૂર્ણ છે કે અરજદારોએ બોમ્બે વડી અદાલતમાં કાર્યવાહી શરૂ કરી હતી, જ્યાંના દરેક ન્યાયાધીશે સમાન પરિસ્થિતિનો સામનો કરવો અપેક્ષિત હતો. અમે શ્રી ભૂષણને અવગત કરેલા કે કોઈ ન્યાયાધીશે કોઈ મામલો સાંભળવો જોઈએ કે નહીં તે બાબત ન્યાયાધીશના અંતરાત્માનો વિષય છે. પોતાને અલગ થવા માટે કોઈ જ આધાર કે પાયો સર્વથા નથી. વડી અદાલતના ન્યાયાધીશે પોતાના સહકર્મી ન્યાયાધીશોના આદેશો સામેની આંતર-અદાલતી અપીલો સાંભળે છે. મતભેદ હોય ત્યારે વિશાળ ખંડપીઠ સમક્ષ સંદર્ભો મોકલવામાં આવે છે. સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશે તે વડી અદાલતોના ન્યાયાધીશે દ્વારા આપવામાં આવેલા ચુકાદાઓમાંથી ઉદ્ભવતી અપીલો સાંભળે છે, જ્યાં તેઓ ન્યાયાધીશ

તરીકે કે મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ તરીકેની નિમણૂક પરથી કાર્યરત રહ્યા હતા. ન્યાયાધીશો વચ્ચે કે ન્યાયાધીશો પ્રત્યે સંસ્થાકીય શિષ્ટતા જાળવવી અને વિવાદના નિર્ણયકર્તા તરીકે ન્યાયાધીશની અતિ સ્વતંત્ર ભૂમિકા — બંને એકબીજાથી ભિન્ન બાબતો છે. અમે દઢતાપૂર્વક સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે, હાલ પ્રચલિત અને સુસ્થાપિત પરિમાણોના આધારે, હાલની આ ખંડપીઠના કોઈપણ સભ્યએ આ સુનાવણીમાંથી પોતાને અલગ કરવાની કોઈ કારણભૂત જરૂર નથી. આવા નિર્લજ્જ આક્ષેપોનો સામનો કરનાર ન્યાયાધીશ માટે મામલામાંથી પોતાને દૂર કરી લેવું સહેલું હોય, તેમ છતાં એવું કરવું ફરજનો ત્યાગ સમાન ગણાશે. અમારું વર્તન કેટલાક ઉચ્ચ મૂલ્યો દ્વારા માર્ગદર્શિત થાય છે. યદ્યપિ શ્રી ભૂષણે અંતે સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે તેઓ પોતાને અલગ કરવાની અરજી દાખલ કરી રહ્યા નથી — અને એવી કોઈ અરજી દાખલ કરવામાં આવી નથી — તેમ છતાં આ કાર્યવાહી કેવી રીતે ચલાવવામાં આવી છે તે અંગે અમારી વ્યથા વ્યક્ત કરવા માટે અમે જે બન્યું તેનું નોંધવહિવટમાં નોંધ્યું છે. બોમ્બે વડી અદાલતના બે ન્યાયાધીશોની વિશ્વસનીયતા પર ગંભીર આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા છે. અરજદારો અને હસ્તક્ષેપકારોના વર્તનથી અદાલતની પ્રક્રિયાનું અપમાન થાય છે અને પ્રાથમિક દ્રષ્ટિએ તે ફોજદારી અવમાનના બને છે. તેમ છતાં, મુદ્દાને નિષ્પક્ષ દ્રષ્ટિએ જોતા, અમે ફોજદારી અવમાનનાની રીતે કાર્યવાહી શરૂ ન કરવાનો નિર્ણય કર્યો છે, માત્ર એટલા માટે કે એવો ભાસ ન થાય કે વાદકારો અને તેમના તરફથી હાજર રહેલા વકીલોને કાનૂનની સત્તા સામે અસમાન સંઘર્ષનો સામનો

કરાવવામાં આવ્યો છે. અમે આ આશામાં સ્થિર છીએ કે દેશનો બાર ન્યાયતંત્ર વિરુદ્ધના આવા પ્રયાસોને સહન કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે. ન્યાયતંત્રે તેની ફરજનું પાલન ચાલુ જ રાખવું જોઈએ, ભલે તે કેટલાકને રૂચિકર ન લાગે. ન્યાયિક પ્રક્રિયાની શક્તિ અવમાનના સંબંધિત દમનકારી કાનૂનના ભયમાં નથી. ન્યાયિક પ્રક્રિયાની વિશ્વસનીયતા તેની નૈતિક સત્તા પર આધારિત છે. એ જ દૃઢ માન્યતા સાથે અમે અવમાનના સંબંધિત અધિકારક્ષેત્રનો આશ્રય લીધો નથી.

૪૮. કમિની જયસ્વાલ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય એક, (૨૦૧૮) ૧ એસ.સી.સી. ૧૫૬ માં, મુખ્ય ન્યાયાધીશને ખંડપીઠોની રચના કરવાનો અધિકાર પ્રશ્નાધીન બનાવવામાં આવ્યો હતો. ફરીથી, જવાબમાં, મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા ખંડપીઠોની રચના અંગેના નિવેદનો કરવામાં આવ્યા છે. આ પ્રશ્ન કમિની જયસ્વાલ (ઉપરોક્ત) માં વિચારવામાં આવ્યો હતો, જેમાં શ્રી પ્રશાંત ભૂષણ પોતે હાજર રહ્યા હતા. ડી.સી. સક્સેના વિ. ચીફ જસ્ટિસ ઓફ ઇન્ડિયા, (૧૯૯૬) ૫ એસ.સી.સી. ૨૧૬ પર આધાર મુકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં આ મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:-

૮૧ . અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશનું એ કર્તવ્ય છે કે તેઓ તેમના સહ-ન્યાયાધીશોને ન્યાયિક કાર્ય સોંપે. તેથી, પ્રતિવાદીનું કર્તવ્ય હતું કે બીજી રિટ અરજીની સુનાવણી માટે તે કોઈ પીઠને સોંપે. આમ કરીને તેઓ, જેમ આક્ષેપ કરવામાં આવે છે તેમ, પોતાના જ મામલામાં ન્યાયાધીશ બન્યા નહોતા. જેમ

કથિત અવમાનનાકર્તા સૂચવે છે તેમ, પ્રતિવાદી તેને એવી પીઠને સોંપશે જે તેમના વિરુદ્ધ પ્રતિકૂળ આદેશ કરશે નહીં, એવો અર્થ સૂચવવો અદાલતની અવમાનના છે. ન્યાયાધીશો આમ પ્રભાવિત થવા યોગ્ય હશે એવો અર્થ સૂચવવો પણ અદાલતની અવમાનના છે. બીજી રિટ અરજીની સુનાવણી કરનાર પીઠ તે અરજી સાંભળી શકતી નહોતી અને તેથી તેને નામંજૂર પણ કરી શકતી નહોતી અને તેથી તે હજી પણ બાકી હોવાનું માનવામાં આવે છે, એવી દલીલ કરવી એ અવમાનનામાં વધારો કરવાનું સમાન છે. આ આક્ષેપો ન્યાયપ્રશાસનને અપકીર્તિમાં લાવવાના ઉદ્દેશથી પણ કરવામાં આવ્યા છે.

૪૯. કમિની જયસ્વાલ (ઉપરોક્ત) માં આ પણ નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું

હતું કે:-

૩૦. યદ્યપિ એ સત્ય છે કે, આપમાંથી કોઈપણ કાયદાથી ઉપર નથી; ઉચ્ચ પદસિદ્ધિ ધરાવતો કોઈપણ વ્યક્તિ કાયદાથી ઉપર નથી, પરંતુ તે જ સમયે સમગ્ર ન્યાયિક પ્રણાલીની ગૌરવમયતા જળવાઈ રહે તે માટે વકીલમંડળ અને ન્યાયાસન બંનેનું કર્તવ્ય છે. અમને જણાય છે કે આવી અરજીો દાખલ કરવાથી અને તેને જે ઉત્સાહપૂર્વક આગળ ધપાવવામાં આવી છે, તેના કારણે છેલ્લા થોડા દિવસોમાં સમગ્ર પ્રણાલીમાં અસ્વસ્થતા ફેલાઈ છે. આ અદાલતમાં તરંગો ઊભા કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો; સંપૂર્ણપણે કલંકકારક એવી અરજી દાખલ કરીને, જે આ પ્રકાર અને રીતથી દાખલ કરવી જ ન જોઈતી હતી, કોઈપણ યોગ્ય કારણ વિના ગંભીર અને અનિરુદ્ધનીય શંકાની છાયા ઊભી

કરવામાં આવી છે. આ કાયદાના સ્થિર સિદ્ધાંતના વિરુદ્ધ છે. અંતે, લાંબી દલીલો કર્યા પછી, અંતિમ તબક્કે અરજદાર અને તેમના વકીલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યું કે તેઓ કોઈ વ્યક્તિ વિશેષને નિશાન બનાવી રહ્યા નહોતા. જો એવું ન હોત, તો પ્રણાલી વિરુદ્ધ અને તે પણ આ દેશના માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશ વિરુદ્ધ નિરાધાર આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા ન હોત. જો આપણી ન્યાયિક પ્રણાલીની મહિમા અખંડિત રાખવાની હોય, તો આવી પ્રકારની અરજીો કરવી જ ન જોઈએ, તે પણ આ અદાલતે ઉપરોક્ત નિર્ણયોમાં ડી.સી. સક્સેના [ડી.સી. સક્સેના વિ. ચીફ જસ્ટિસ ઓફ ઇન્ડિયા, (૧૯૮૬) ૫ એસ.સી.સી. ૨૧૬] અને કે. વીરાસ્વામી [કે. વીરાસ્વામી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (૧૯૯૧) ૩ એસ.સી.સી. ૬૫૫ : ૧૯૯૧ એસ.સી.સી. (ક્રિ) ૭૩૪] માં પ્રતિપાદિત કાયદાના સ્થિર સિદ્ધાંતના વિરુદ્ધ.

૫૦. ઉપરોક્ત પ્રમાણે નિર્ધારિત કાનૂની સ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતાં, અમારો વિચારપૂર્વકનો મત છે કે સોગંદનામામાં લેવાયેલ બચાવને ન તો સદ્ભાવનાપૂર્વકનો કહી શકાય અને ન તો જાહેર હિતમાંનો કહી શકાય. જવાબી સોગંદનામામાં કરાયેલ નિવેદનો સાથે જોડાયેલા બંને ટ્વીટો સંસ્થા સમગ્ર પ્રત્યે જનતાનો વિશ્વાસ ડગમગાવી શકે તેવી ક્ષમતા ધરાવે છે. બીજો ટ્વીટ એવી છાપ ઊભી કરી શકે છે કે છેલ્લા છ વર્ષમાં સમગ્ર સર્વોચ્ચ અદાલતે લોકશાહીના વિનાશમાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવી છે.

૫૧. જેમ અહીં ઉપર પહેલેથી ચર્ચા કરવામાં આવી છે, તેમ વિચારમાં

લેવાય એવી ઉપસ્થિત પરિસ્થિતિઓમાંનું એક એ છે કે નિવેદન કરનાર વ્યક્તિ કોણ છે. જે વ્યક્તિ ન્યાયના વહીવટની પ્રણાલીનો ભાગ છે અને જેને તે પ્રણાલી પ્રત્યે ફરજ છે, તેવી વ્યક્તિ પાસેથી એવી દ્વિટ્સ કરવાની અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં કે જે સામાન્ય જનતાનો વિશ્વાસ ડગમગાવી શકે અને વધુમાં સોગંદનામામાં બેફામ આક્ષેપો કરીને ઉક્ત સંસ્થાને કલંકિત કરવાનો વધુ પ્રયત્ન કરે. આ પ્રણાલીનો ભાગ રહેલી જવાબદાર વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલ આવા કૃત્યને અવગણવામાં અથવા નજરઅંદાજ કરવામાં આવી શકતું નથી.

પર. આવી ટિપ્પણી/દ્વિટ કરવાની કોઈ ન્યાયસંગતતા અમને જણાતી નથી, ખાસ કરીને જ્યારે તે શ્રી પ્રશાંત ભૂષણ જેવા ૩૫ વર્ષના પ્રવર્તમાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવી હોય, જે અદાલતના અધિકારી છે અને વ્યવસ્થામાં વકીલો સમાન ગૌરવ ભોગવે છે. વિદ્વાન એટર્ની જનરલ દ્વારા આ આગ્રહ કરવામાં આવ્યો હોવા છતાં કે બચાવમાં કરાયેલા નિવેદનો પાછા ખેંચવામાં આવે અને ખેદ વ્યક્ત કરવામાં આવે, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ ડૉ. ધવનએ જણાવ્યું હતું કે અવમાનનાકારક પક્ષ જવાબમાં લેવામાં આવેલ બચાવ પાછો ખેંચવા તૈયાર નથી. તેનાથી વધુમાં સ્પષ્ટ થાય છે કે આ અન્યાયસંગત બચાવ પર અડગ રહેવું અને તે મુજબ આગળ વધવાનો આગ્રહ રાખવો, સમગ્ર ઘટનાક્રમને એવો બનાવે છે જેને અવગણવામાં આવી શકતો નથી.

પ૩. આ દ્વિટ એવા વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલ છે, જેમને ૩૫ વર્ષનો અનુભવ છે અને જે અનેક લોકહિત અરજીમાં સંકળાયેલા છે. જોકે, માત્ર એટલા

કારણે કે કોઈ વકીલ જનહિતાર્થે લોકહિત અરજી દાખલ કરવામાં સંકળાયેલ હોય, તેને તે જ પ્રણાલીને નુકસાન પહોંચાડવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થતો નથી, જેના તે પોતે એક અંગ છે. સામાન્ય નાગરિક પાસેથી થતી અપેક્ષા ભિન્ન હોઈ શકે, તેમ છતાં લાંબા અનુભવ ધરાવતા વકીલ પાસેથી અપેક્ષિત ફરજો અને અપેક્ષાઓ વધુ ઊંચી હોય છે. એક અધિવક્તા પોતાની નૈતિક ફરજ અને જવાબદારી ભૂલી શકતો નથી અને જે પ્રણાલીના તે/તેણી અભિન્ન અંગ છે, તેની જ અવમાનના કરી શકતો નથી. યથોચિત ટીકા દબાવી દેવાની નથી, પરંતુ એક અધિવક્તાએ પોતાને જ યાદ અપાવવું પડે કે તે/તેણી શિસ્તસંગત મર્યાદાનો વિસ્તાર ક્યાં વટાવી રહ્યો/રહી છે; અને અદાલત તે બાબતને સતત અવગણી શકતી નથી, તેમજ પ્રણાલીને પીડિત થવા દેવામાં આવી શકતી નથી. જ્યારે ટીકા દુર્ભાવનાપૂર્ણ અને કૌભાંડજનક આક્ષેપોમાં પરિવર્તિત થાય અને તેના કારણે જનતાનો વિશ્વાસ તેમજ સમગ્ર સંસ્થા પ્રત્યેનો ભરોસો ડગમગાવાની વૃત્તિ સર્જાય, ત્યારે આવી ટીકા અવગણવામાં આવી શકતી નથી.

વિષય સંદર્ભે: પ્રેસ/મીડિયામાં નિવેદન

પજ. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે, ત્યારબાદ દલીલ કરી કે અમારે કેટલાક નિવૃત્ત ન્યાયાધીશો, પત્રકારો અને અન્ય લોકોએ આપેલા વિવિધ નિવેદનો પર વિચાર કરવો જોઈએ. અમે નામોનો ઉલ્લેખ કરતા નથી, કારણ કે તે નામોનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય છે એવું અમે માનતા નથી. દલીલનો આધાર એ તથ્ય પર છે કે, જ્યારે અદાલત કોઈ મામલો સાંભળી રહી હોય ત્યારે, અખબારો

અને અન્ય માધ્યમોમાં વ્યક્ત થયેલા અભિપ્રાયોથી અદાલત પ્રભાવિત થવી જોઈએ. આ દલીલના બે પાસાં છે. પ્રથમ, શું અદાલત અખબારમાં પ્રકાશિત થયેલા નિવેદનથી પ્રેરિત થવી જોઈએ અને દ્વિતીય, શું વિચારાધીન મામલાઓમાં આવા નિવેદનો કરવાનું અનુમત્ય છે. અમે પોતાને પ્રશ્ન કર્યો કે, શું અદાલત જાહેર મંચ પર વ્યક્ત થયેલા આવા અભિપ્રાયોથી માર્ગદર્શિત થઈ શકે અને શું અદાલત, પોતાના ન્યાયિક કર્તવ્યો બજાવતી વખતે, માધ્યમો દ્વારા કરવામાં આવેલા વિચારણા અને જાહેર અભિપ્રાયના આધારે પોતાનો નિર્ણય આપી શકે. બન્ને પ્રશ્નોના ઉત્તર દૃઢપણે નકારાત્મકમાં મળે છે. અદાલત પોતાની ફરજનો ત્યાગ કરી શકતી નથી અને માધ્યમોમાં પ્રકાશિત થયેલા વિવિધ લેખો તથા તેમાં વ્યક્ત થયેલા અભિપ્રાયોથી અપ્રભાવિત રહેવું જરૂરી છે. તેને આવા અભિપ્રાયોથી અપ્રભાવિત રહીને મામલાનો નિર્ણય કરવો છે.

૫૫. અદાલતના અવમાનના વિષયક ત્રીજી આવૃત્તિમાં સી.જે. મિલરે, એટર્ની-જનરલ વિ. ટાઈમ્સ ન્યૂઝપેપર લિ. , (૧૯૭૩) ૩ ઓલ ઇ.આર. ૫૪ ના નિર્ણયનો સંદર્ભ આપી, સમાન મુદ્દા અંગે નીચે મુજબ ચર્ચા કરી હતી:—

“૭.૧૦૬ આ દષ્ટિકોણનું અનુસરણ ઓસ્ટ્રેલિયન મામલા એક્સ પી. એટર્ની-જનરલ: રી ટ્રૂથ એન્ડ સ્પોર્ટ્સમેન લિ. [૧૯૫૮ ૬૧ એસ.આર. (એન.એસ.ડબ્લ્યુ.) ૪૮૪] માં કરવામાં આવ્યું હતું. અહીં એક અખબારે એવો ડ્રાઈવર, જેને તેની કાર દ્વારા બે નાનાં બાળકોને ઠોકર મારી મોતને ઘાટ ઉતાર્યા બાદ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો, તેને ‘રાક્ષસ’ તરીકે વર્ણવ્યો હતો, અને

ઉમેર્યું હતું કે ‘ન્યૂ સાઉથ વેલ્સમાં નોંધાયેલ માર્ગહત્યાઓમાંની આ એક અત્યંત અમાનવીય હત્યા હતી’. ન્યૂ સાઉથ વેલ્સની સર્વોચ્ચ અદાલતે અદાલતના અવમાન બદલ દંડ લાદવાનું, અન્ય કારણો ઉપરાંત, આ આધારે ચુકિતસંગત ગણાવ્યું કે:

જો આ કાર્યવાહીમાં જે સ્વરૂપની ટિપ્પણી અને ટીકા અંગે વ્યવહાર કરવામાં આવ્યો છે તેવી, અપીલ બાકી હોય ત્યારે, અનુમતિ આપવામાં આવે, તો નિઃસંદેહ પૂર્વગ્રહ ઊભો થવાની સંભાવના રહેશે, અને કોઈપણ હાલતમાં અદાલત ગંભીર રીતે મૂંઝવણમાં મુકાઈ શકે છે

ડેલબર્ટ-એવન્સ કેસમાં આપેલ નિર્ણયનો સ્પષ્ટ સમર્થન સાથે ઉલ્લેખ એટર્ની-જનરલ વિ. ક્રિસ્પ એન્ડ ‘ટ્રુથ’ (એનઝેડ) લિ. [૧૯૫૨ એનઝેડએલઆર ૮૪ (એનઝેડ સપ્. અદાલત.)] માં કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રતિવાદીઓએ હૉરી નામના એક વ્યક્તિને ‘વર્ણનાતીત દૈત્ય’ અને ‘સૌમ્ય દેખાતો કાળજેહીન શેતાન’ તરીકે વર્ણવ્યો હતો, તે સમયે હત્યાના દોષસિદ્ધિ વિરુદ્ધ અપીલ કરવાની મુદત સમાપ્ત થઈ નહોતી. અવમાનના કરવામાં આવી હતી એમ ઠરાવતા, ફેર ન્યાયાધીશે જણાવ્યું હતું કે આવી ટિપ્પણી ‘ન્યાયના નિષ્પક્ષ અને નિરપેક્ષ વહીવટમાં ગંભીર રીતે અવરોધ ઊભો કરવાની પ્રવૃત્તિ ધરાવતી હતી’.”

૫૬. વધુમાં એવું નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું કે આવી પ્રકાશનથી અપીલીય ન્યાયાધીશના મન પર પડતા પ્રભાવ દ્વારા ગંભીર પૂર્વગ્રહનું નોંધપાત્ર

જોખમ રહેલું છે. એવું પણ ભારપૂર્વક કહેવામાં આવ્યું હતું કે ન્યાયાધીશને પ્રભાવિત કરવાનો હેતુ ધરાવતી અથવા તેમ કરવાની સંભાવના ધરાવતી ટિપ્પણીઓ કરવાની ક્રિયા અનિવાર્ય રીતે અદાલતના અવમાન સમકક્ષ બને છે.

૫૭. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે રજૂ કર્યું છે કે, જો આ અદાલત શ્રી પ્રશાંત ભૂષણ પર કોઈપણ સજા લાદશે, તો તેની ટીકા થશે. અમે આ રજૂઆતથી પ્રભાવિત નથી. અમારી ન્યાયિક ફરજો બજાવતા સમયે, અમે જે ચુકાદો આપીએ તેના બદલામાં અમારી પ્રશંસા થશે કે ટીકા થશે, તે બાબતને અમે ધ્યાનમાં લઈ શકતા નથી. અમારી દષ્ટિ અને સમજ મુજબ, કાયદો જે રીતે યોગ્ય રીતે અસ્તિત્વમાં છે, તેના આધારે જ અમારે કેસોનો નિર્ણય કરવો જરૂરી છે. ચુકાદાની ટીકા થશે કે નહીં, તે આધાર પર મામલાનો નિર્ણય કરવાનો અમારાથી અપેક્ષા રાખવામાં આવતી નથી. તેની વાજબી ટીકા માટે અમારે હંમેશા તૈયાર રહેવું પડે.

૫૮. સી.જે. મિલરે, કોન્ટેમ્પ્ટ ઓફ અદાલત, તૃતીય આવૃત્તિમાં, લોર્ડ પાર્કર સીજેનો આ રીતે ઉલ્લેખ કર્યો છે:—

૭.૧૧૮ એટર્ની-જનરલ વિ. ટોન્કસ [૧૯૩૯ એનઝેડએલઆર ૫૩૩]
જેવા કેસોમાં જવાબદારી લાદવાનું ન્યાયસંગત ઠેરવવાનો એક વૈકલ્પિક માર્ગ એ છે કે આ પ્રકારના પ્રકાશનને અપીલીય અદાલતને કોઈ નિર્ણય ‘નિર્ધારિત કરાવવા’ના પ્રયત્ન તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવે. તેવી સ્થિતિમાં, તેને આ દલીલના આધારે અદાલત અવમાનના તરીકે જોવામાં આવી શકે છે કે જે વ્યક્તિ

ન્યાયના વહીવટમાં હસ્તક્ષેપ કરવાની મનસા સાથે કાર્ય કરે છે, તે વ્યક્તિ આ હેતુ સિદ્ધ થવાની બિલકુલ કોઈ શક્યતા ન હોવા છતાં પણ આ ગુનો આચરે છે. આ મુદ્દાની વધુ વિગતવાર ચર્ચા અન્યત્ર કરવામાં આવી છે. અહીં એટલું નોંધવું પૂરતું છે કે ડફી, એક્સ પિ. નેશ માં લોર્ડ પાર્કર સીજે એ આ બાબતે સંમતિ દર્શાવી હતી કે જ્યાં ‘વિચારાધીન લેખ અપીલીય અધિકરણના નિર્ણયને પ્રભાવિત કરવાની એક ઇરાદાપૂર્વકની ઝુંબેશનો ભાગ બન્યો હોય’ ત્યાં અદાલત અવમાનના આચાર્ય શકે. [૧૯૬૦ ૨ ક્યુબી ૧૮૮] તેથી, એવો સામાન્ય કાયદાનો અધિકારસ્રોત દર્શાવે છે કે આવી ઝુંબેશ આ દેશમાં ગેરકાયદેસર છે.

૫૯. આ અદાલતે આર.કે. આનંદ વિ. રજિસ્ટ્રાર, દિલ્હી વડી અદાલત (૨૦૦૯) ૮ એસ.સી.સી. ૧૦૬ અને રિલાયન્સ પેટ્રોકેમિકલ્સ લિ. ના પ્રકરણોમાં મીડિયા દ્વારા સર્જાયેલા દબાણની અસરનો પણ વિચાર કર્યો છે.

વિ. ઇન્ડિયન એક્સપ્રેસ ન્યૂઝ-પેપર્સ બોમ્બે પ્રા. લિ.ના માલિકો, અને અન્ય, (૧૯૮૮) ૪ એસીસીસી ૫૯૨.

૬૦. આર.કે. આનંદ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, અદાલતે વિચારાધીન એવા કેસમાં મીડિયા દ્વારા ન્યાયવિચારણાની સંકલ્પનાનો વિચાર કર્યો હતો. તે જ બાબતનો વિચાર કરતાં, આ રીતે ધારણ કરવામાં આવ્યું હતું:-

“ ચાલુ રહેલી વિચારણા હેઠળના કેસની અહેવાલગીરી

૨૮૯. અમે શ્રી પી.પી. રાવ દ્વારા કરવામાં આવેલ આ રજૂઆત સાથે પણ સંમત થઈ શકતા નથી કે ટીવી ચેનલે સ્ટિંગ કાર્યવાહી માત્ર નીચલી અદાલત

અથવા દિલ્હી વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશની મંજૂરી મેળવ્યા બાદ જ હાથ ધરવી જોઈતી હતી અને તેના પ્રસારણ પહેલાં સ્ટિંગ સંબંધિત સામગ્રી અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવી જોઈતી હતી. આવો માર્ગ પત્રકારિતાનો ઉપક્રમ ગણાય નહીં, પરંતુ તેવી સ્થિતિમાં મીડિયા અદાલત માટે કોઈ વિશેષ સાવચેતી એજન્સી જેવા સ્વરૂપે કાર્ય કરતી બનશે. થોડું વિચારતાં જ આ વિચાર અદાલત અને મીડિયા બંનેના દષ્ટિકોણથી સર્વથા અસ્વીકાર્ય જણાય છે.

૨૯૦. અદાલત પોતાની જ વ્યવસ્થા સુધારવા માટે મીડિયા નો ઉપયોગ કરે તે અદાલત માટે દુઃખદ દિવસ ગણાય; અને મીડિયા પણ અદાલત માટે જાસૂસી કરનારની ભૂમિકા ભજવવામાં નિશ્ચિતપણે રસ લેતું નથી. વધુમાં, એ બાબતે આગ્રહ રાખવો કે પ્રલંબિત વિચારણાને લગતો અહેવાલ માત્ર અદાલતની પૂર્વ સંમતિ અને મંજૂરીને આધીન રહીને જ પ્રસિદ્ધ થઈ શકે અથવા વિચારણાને સંબંધિત સ્ટિંગ કાર્યવાહી માત્ર તેવી પૂર્વ સંમતિ અને મંજૂરીને આધીન રહીને જ કરવામાં આવી શકે, તે અદાલતી કાર્યવાહી અંગેના અહેવાલન પર પૂર્વ-સેન્સરશીપ લાદવા સમાન થાય. અને આ તો સ્પષ્ટ રીતે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૯(૧) હેઠળ ખાતરી આપવામાં આવેલ મીડિયા ના વાણી અને અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતાના અધિકારનું ઉલ્લંઘન થાય.

૨૯૧. જોકે, તેનો અર્થ એવો નથી કે પ્રસારમાધ્યમોને ઉપવિચારાધીન બાબત અંગે કોઈપણ પ્રકારનો અહેવાલ પ્રકાશિત કરવાની અથવા બાકી રહેલા વિચારણાથી સંબંધિત કોઈ બાબતમાં તેઓને ગમે તે રીતે સ્ટિંગ કામગીરી

કરવાની છૂટ છે. ઉપવિચારાધીન બાબત અંગે અહેવાલ અથવા ટિપ્પણી કયા કાનૂની પરિમાણોની અંદર કરી શકાય તે સુસ્પષ્ટ રીતે નિર્ધારિત છે અને કાનૂની મર્યાદાઓના ભંગરૂપ કોઈપણ કૃત્યના પરિણામો ભોગવવા પડશે. સામાન્ય અહેવાલ પ્રસારની તુલનાએ, સ્ટિંગ કામગીરી કરવી એ અગણિત પ્રમાણમાં વધુ જોખમી અને ખતરનાક બાબત છે. સ્ટિંગ છેતરપિંડી પર આધારિત હોય છે અને તેથી તેના પર કાનૂની પ્રતિબંધો ઘણાં વધુ કડકપણે લાગુ પડશે અને કોઈપણ ઉદ્બંધન માટે વધુ કઠોર દંડ આવશે.”

૬૧. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિ. રાજેન્દ્ર જવાનમલ ગાંધી,

(૧૯૯૭) ૮ એસસીસી ૩૮૬ , પ્રેસ, ઇલેક્ટ્રોનિક મીડિયા અને જાહેર ઉશ્કેરાટ દ્વારા ચાલતી કાર્યવાહીનો ખ્યાલ વિચારવામાં આવ્યો હતો અને અદાલતે આ મુજબ ઠરાવ્યું:—

૩૭. અમે વડી અદાલત સાથે સહમત છીએ કે અનાવશ્યક પ્રચાર અને જનતા દ્વારા મોરચો કાઢવાથી તે ચુપતીને ભારે નુકસાન પહોંચાડવામાં આવ્યું હતું. આ સર્વોચ્ચ અદાલતના આદેશો હેઠળ કેસને પણ કોલ્હાપુરથી સતારા ખાતે હસ્તાંતરિત કરવો પડ્યો હતો. ગુનાના આક્ષેપ હેઠળના વ્યક્તિના વિચારણાના સંચાલનને શાસન કરતી કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયા છે. પ્રેસ, ઇલેક્ટ્રોનિક મીડિયા અથવા જાહેર ઉશ્કેરણી દ્વારા ચલાવાતી વિચારણા કાયદાના શાસનની સાવ વિરુદ્ધ છે. તે સહેલાઈથી ન્યાયભંગ તરફ દોરી શકે છે. ...

૬૨. સંતોષ કુમાર સતીશભૂષણ બરિયાર વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૨૦૦૯)

૬ એસ.સી.સી. ૪૯૮ માં, મૂડી દંડની સજા નિર્ધારણમાં જાહેર અભિપ્રાયનો પ્રશ્ન વિચારવામાં આવ્યો હતો. એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે જનતાની ધારણા દોષસિદ્ધિ તેમજ સજા નિર્ધારણ બંનેથી અસંગત છે. સંબંધિત પરિચ્છેદો નીચે મુજબ છે:—

“ ૨(એફ) મૃત્યુદંડ નિર્ધારણમાં જાહેર મત

૮૦. આ બાબત પણ સૂચિત કરવી જરૂરી છે કે જાહેર મતને “અત્યંત દુર્લભમાં અત્યંત દુર્લભ” ના માળખામાં સમાવી દેવું કઠિન છે. લોકોની ગુનાની ધારણા ગુના સાથે સંબંધિત કોઈ નિષ્પક્ષ પરિસ્થિતિ પણ નથી અને ન તો ગુનેગાર સાથે સંબંધિત છે. બચ્ચન સિંહ [(૧૯૮૦) ૨ એસ.સી.સી. ૬૮૪ : ૧૯૮૦ એસ.સી.સી. (ક્રિ) ૫૮૦] ના આદેશાનુસાર, ઓછામાં ઓછું મૃત્યુદંડ નિર્ધારણમાં, જાહેરની ધારણા દોષારોપણ તેમજ દંડ નિર્ધારણ બંને માટે અસંગત છે.

XXX XXX

૮૭. જાહેર અભિપ્રાય કાયદાના શાસન અને બંધારણીયતાના વિરુદ્ધ પણ જઈ શકે છે. ભાગલપુર બ્લાઈન્ડિંગ કેસ [સંપા.: આ સંદર્ભ ખત્રી (૨) વિ. બિહાર રાજ્ય, (૧૯૮૧) ૧ એસ.સી.સી. ૬૨૭ : ૧૯૮૧ એસ.સી.સી. (ક્રિ) ૨૨૮ તરફ હોવાનું જણાય છે] અથવા બોમ્બે બોમ્બ બ્લાસ્ટ કેસમાં આરોપીના વિચારણાના અધિકાર પર થયેલા તાજેતરના આક્રમણોની શ્રેણી [સંપા.: આ સંદર્ભ સંજય દત્ત વિ. રાજ્ય (૨), (૧૯૯૪) ૫ એસ.સી.સી. ૪૧૦ : ૧૯૯૪

એસ.સી.સી. (કિ) ૧૪૩૩ તરફ હોવાનું જણાય છે] તેના તાજેતરના ઉદાહરણો છે. અમે એ જોખમથી પણ અજાણ નથી કે મૃત્યુદંડ નિર્ધારણ માધ્યમોમાં એક દેખાવ બની જાય. જો માધ્યમ દ્વારા વિચારણા શક્ય હોય, તો માધ્યમ દ્વારા સજા નિર્ધારણને નકારી શકાય તેમ નથી.

૮૮. ચુકેમાં સજા-સુધારા પ્રક્રિયાના કેન્દ્રસ્થાને રહેલા અને સજા નિર્ધારણના ક્ષેત્રના અગ્રણી શિક્ષણવિદ એન્ડ્ર્યુ એશ્વર્ય, સજા નિર્ધારણમાં લોકમતને પરિબળ તરીકે ગણવામાં આવતી મુશ્કેલીઓ વિષે આપણને માહિતગાર કરે છે. તેઓ (માઈકલ હફ સાથે), “સેન્ટેન્સિંગ એન્ડ ધ ક્લાઈમેટ ઓફ ઓપિનિયન” (૧૯૯૬ ક્રિમ. એલ. રિવ.) નામના લેખમાં આ પ્રમાણે નોંધે છે: “ફોજદારી ન્યાયતંત્રની બહારના લોકો—‘સામાન્ય જનતા’—દ્વારા ધરાવવામાં આવતા સજા વિષયક અભિપ્રાયો હંમેશા મહત્વપૂર્ણ રહેશે, ભલે તેઓ અદાલતમાં નિર્ણાયક ન હોવા જોઈએ. દુર્ભાગ્યવશ, સજા સંબંધિત પ્રથાઓના સંદર્ભમાં લોકમતની સંકલ્પનાનો ઉપયોગ ઘણીવાર સપાટીગત અથવા અતિસરલીકૃત રીતે કરવામાં આવે છે. આ ટૂંકા લેખમાં અમે આ સંકલ્પનાના ઉપયોગ સાથે જોડાયેલી બે મુખ્ય મુશ્કેલીઓ દર્શાવી છે. પ્રથમ, સામાન્ય જનતાના સભ્યોને વાસ્તવિક સજા-પ્રથાઓ અંગે પૂરતું જ્ઞાન નથી. દ્વિતીય, સજા અંગે લોકોની વ્યાપક છાપ અને તેઓને જેઓના તથ્યોની જાણ છે એવા ચોક્કસ કેસોના સંદર્ભમાં તેમના અભિપ્રાયો—આ બંને વચ્ચે મહત્વપૂર્ણ પરંતુ બહુ અવગણાયેલો ભેદ છે. જ્યારે એવું ઘોષિત કરવામાં આવે છે કે સામાન્ય

જનતા માને છે કે અદાલતો અતિશય ઉદાર છે, ત્યારે આ બંને મુશ્કેલીઓને સામાન્ય રીતે દબાવી દેવામાં આવે છે.

જાહેર અભિપ્રાયની આ દોષપૂર્ણ અને આંશિક કલ્પનાને આધારે સજા-નીતિનું નિર્માણ કરવું બેજવાબદારીભર્યું છે. નિશ્ચિતપણે, કાનૂન પ્રત્યેનો જાહેર વિશ્વાસ જાળવવો અનિવાર્ય છે એવી દલીલનો પ્રતિરોધ કરવો મુશ્કેલ છે. એ પ્રસ્તાવનો પણ પ્રતિરોધ કરવો મુશ્કેલ છે કે સજા-નિર્ધારણ પ્રત્યેનો જાહેર વિશ્વાસ નીચા સ્તરે છે અને સંભવતઃ ઘટી રહ્યો છે. તેમ છતાં, કારણ કે તેના કારણે સજા-નિર્ધારણની પ્રથામાં નહીં પરંતુ ભ્રામક માહિતી અને ગેરસમજમાં નિશ્ચિત છે, અને (દલીલસર) એવા પરિબલોમાં છે જેનો ફોજદારી ન્યાય સાથે માત્ર દૂરસ્થ સંબંધ છે, તેથી સજાના દરને ક્રમશઃ વધારવો જાહેર વિશ્વાસ પુનઃપ્રાપ્ત કરવાનો કોઈ વાજબી ઉપાય ગણાય તેમ નથી.

આ વાતનો ઇનકાર કરવાનો નથી કે, ઓછામાં ઓછા ટૂંકા ગાળામાં, કઠોર અને નિર્ણાયક કાર્યવાહીનો આભાસ આપતી દંડનિતિઓનો સમર્થન કરીને રાજકીય લાભ મેળવવો શક્ય છે. જોકે, જનમાનસમાં રહેલી નિરાશાવાદી વૃત્તિના મૂળ સ્ત્રોતને તેનાથી ઉકેલવામાં આવશે નહીં; અને એકવાર રાજકારણીઓ આ માર્ગ પર આગળ વધે, ત્યારબાદ તેઓ લાંબા ગાળે કઠોરતા, ‘નિર્ણાયકતા’ અને ઊંચા જાહેર ખર્ચની ચક્રિય પ્રક્રિયા સાથે પોતાને બાંધછોડ કરી બેસે તેવી શક્યતા રહે છે. કઠોર નીતિઓમાંથી, એકવાર તે અમલમાં મુકાયા પછી, પાછા હટવાના રાજકીય ખર્ચ કોઈપણ વિચારધારાના રાજકારણીઓ માટે વિચારવા જેટલા પણ

વધારે ઊંચા થઈ શકે છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ તેનું એક ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે.

જો સજા નિર્ધારણ પ્રત્યે જનવિશ્વાસમાં ઘટાડો થવાનું મૂળ કારણ જ્ઞાન અને સમજણનો અભાવ હોય, તો તેનું સ્પષ્ટ સુધારાત્મક નીતિગત ઉપાય એ છે કે ખામીયુક્ત જનમતની કલ્પનાને અનુરૂપ સજા નિર્ધારણની નીતિ ઢાળવા કરતાં સમજાવવું અને શિક્ષિત કરવું. પરંતુ આવી સમજાવટ અને શિક્ષણનો લક્ષ્ય કોણ હોવું જોઈએ? સામાન્ય નાગરિક સુધી સીધો પહોંચવાનો પ્રયત્ન કોઈ અસર કરશે જ કે નહીં તે અંગે અમને ગંભીર શંકા છે. બીજી તરફ, અમને એવું લાગે છે કે મર્યાદાઓની અંદર રહીને, જે લોકો જનમત ઘડે છે તેમને શિક્ષિત કરવું શક્ય છે. ઉદાહરણ તરીકે, સમાચારપત્ર અને ટેલિવિઝનના પત્રકારોએ ૧૯૮૦ના દાયકામાં ગુનાખોરી અંગે એવી રીતે અહેવાલ આપવાની પ્રથાને કાબૂમાં લેવા માટે કરાયેલ પહેલને સારો પ્રતિસાદ આપ્યો હતો, જે પ્રથા અનાવશ્યક રીતે ગુનાખોરીનો ભય વધારતી હતી. સજા નિર્ધારણના સંદર્ભમાં હવે આવી જ પહેલ હાથ ધરવી જોઈએ.””

૬૩. રિલાયન્સ પેટ્રોકેમિકલ્સ લિ. (ઉપરોક્ત) માં, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ન્યાયના વહીવટની નિયમિત પ્રક્રિયા અખંડિત રહેવી આવશ્યક છે. જાહેર હિત એ માંગે છે કે ન્યાયિક પ્રક્રિયામાં કોઈ હસ્તક્ષેપ ન થવો જોઈએ, અને ન્યાયિક નિર્ણયના પ્રભાવને જાહેર આંદોલન અથવા પ્રકાશનો દ્વારા અગાઉથી નિષ્ફળ બનાવવામાં ન આવે અથવા તેની અવગણના ન કરવામાં આવે.

૬૪. ન્યાયાધીશોને વાણીના અપરાધ પ્રત્યે નિષ્પક્ષ રહેવું પડે, જેમ ધર્મકોશ-૪૩ (નારદ ૩૬-૪-૫) માં આ મુજબ અવલોકિત કરવામાં આવ્યું છે:-

૬૫. તેનો અર્થ એ થાય છે કે ન્યાયાધીશો કાયદાઓમાં પારંગત હોવા જોઈએ અને મિત્રો તથા શત્રુઓ પ્રત્યે નિષ્પક્ષ હોવા જોઈએ. તે બાબત પર ભાર મૂકે છે કે ન્યાયાધીશો મિત્રો તથા શત્રુઓ પ્રત્યે નિષ્પક્ષ રહેવા જોઈએ. અમારા મત મુજબ, માધ્યમોમાં વ્યક્ત કરવામાં આવેલા અભિપ્રાયોથી ન્યાયિક નિર્ણય પ્રભાવિત થઈ શકતો નથી.

૬૬. આ બાબતમાં અદાલત સમક્ષ આવેલો અન્ય એક પ્રશ્ન એ છે કે વિચારાધીન મામલામાં વકીલો અને વિવાદકારો દ્વારા પત્રકારિતા કે મીડિયા સમક્ષ જવું. મામલાની સુનાવણી દરમિયાન શ્રી પ્રશાંત ભૂષણે પત્રકારિતા અને મીડિયા સાથે વાત કરી હતી. શ્રી પ્રશાંત ભૂષણ દ્વારા તા. ૨૦.૦૮.૨૦૨૦ ના આદેશને અનુસરીને કરવામાં આવેલ નિવેદન પણ અગાઉથી જ પૂર્ણરૂપે, શબ્દશઃ, સમાચારપત્ર અને મીડિયા માં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું હતું. વિચારાધીન મામલામાં આવા નિવેદનને અગાઉથી પત્રકારિતા સમક્ષ જાહેર કરવું અનુચિત વર્તન છે અને તે ન્યાયિક પ્રક્રિયામાં તથા ન્યાયસંગત નિર્ણયપ્રક્રિયામાં હસ્તક્ષેપ કરવાનો પ્રભાવ પેદા કરે છે, તેમજ સમાચારપત્ર અને મીડિયા ના પ્રભાવ દ્વારા અદાલતના નિર્ણયને દબાણ હેઠળ લાવવાનો તે સ્પષ્ટ પ્રયત્ન છે, જેને ન્યાયના ન્યાયસંગત સંચાલન માટે અનુકૂળ કદી શકાતું નથી અને જે

આગળ વધીને સ્વતંત્ર ન્યાયનિર્માણ પ્રક્રિયામાં અયોગ્ય હસ્તક્ષેપ સમાન બને છે, જે ન્યાયપ્રશાસનની સંસ્થાનો મૂળભૂત આધારસ્તંભ છે. જો વિચારાધીન મામલામાં આ પ્રકારની કાર્યવાહી કરવામાં આવે, અને તે પણ એવા વકીલ દ્વારા જે ફોજદારી અવમાનનાનો સામનો કરી રહ્યો હોય, તો તે વાસ્તવમાં એવા મંચ અથવા મંચસમાન સાધનનો ઉપયોગ કરવાને સમકક્ષ બને છે, જેના ઉપયોગને નૈતિક તથા કાનૂની રીતે મંજૂરી નથી. વિશેષ કરીને, ફોજદારી અવમાનનાના ગંભીર મામલામાં અને ખાસ કરીને આ અદાલત દ્વારા દોષિત ઠેરવવાનો નિષ્કર્ષ નોંધાયા પછી, તે દર્શાવે છે કે અદાલતની સહનશીલતાની કોઈ યોગ્ય કારણ વિના અપ્રામાણિક ઉપાયોની મદદથી કસોટી લેવામાં આવી રહી છે.

૬૭. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે, નિષ્પક્ષપણે જણાવ્યું કે વિચારાધીન બાબતમાં, વકીલ અથવા વાદીને પ્રેસ અથવા મીડિયા સમક્ષ જઈ નિવેદન કરવું ખુદ્દું નથી. તેમ છતાં, એવું જણાય છે કે લાંબા અનુભવ ધરાવતા પરિષ્ઠ વકીલની આ સદ્બુદ્ધિ અને સલાહ અવમાનનાકર્તા પર પ્રભાવી થઈ નથી. ડૉ. ધવને વધુમાં એમ પણ જણાવ્યું કે શ્રી પ્રશાંત ભૂષણે પ્રેસ અથવા મીડિયા સમક્ષ નિવેદન પ્રસિદ્ધ કરાવવું જોઈએ નહોતું. તેવું કરવું તેમના માટે અનુમત્ય નહોતું. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલની નિષ્પક્ષતા માટે અમે અમારી પ્રશંસા નોંધમાં લઈએ છીએ. તેમણે અમને વિનંતી કરી છે કે ભવિષ્યમાં માર્ગદર્શન માટે બારના સભ્યો અને વાદીઓ માટે આવા પાસાઓ અંગે માર્ગદર્શિકા નિર્ધારિત કરીએ.

સંદર્ભ: દંડ નિર્ધારણ માટેના પરિબળો

૬૮. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે રજૂ કર્યું કે દંડનિર્ધારણ માટે વિચારણામાં લેવાય તેવા સંબંધિત પરિબળો ગુનેગાર, ગુનો અને કાનૂની અથવા અન્ય બચાવો છે. તેમણે રી: એસ. મુલગાંવકર (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં જારી કરવામાં આવેલ માર્ગદર્શિકાઓનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૬૯. ગુનેગાર સંબંધે, શ્રી પ્રશાંત ભૂષણે તેમના સોગંદનામામાં જણાવ્યું છે કે તેઓ ૩૫ વર્ષના અનુભવ ધરાવતા વકીલ છે અને વિવિધ જાહેર હિતની અરજીઓ પણ આગળ ધપાવી છે. નિ:સંદેહ, અદાલત દ્વારા લેવાનારા નિર્ણયનું સંતુલન સાધતી વખતે આ એક સંબંધિત પરિબળ ગણાશે. જોકે, તે જ સમયે, સત્યને બચાવ તરીકે અનુસરવા માટે સોગંદનામામાં કરાયેલા અનાદૃત નિવેદનોને પણ અવગણવામાં આવી શકે નહીં. કારણ કે, ૨૦૦૯ ની અવમાનના અરજીમાં આ અદાલતે વિવિધ પ્રશ્નો ઘડ્યા છે, જેમના જવાબ આપવાના રહેશે, તેથી ઉક્ત અવમાનના અરજીની બાકી સ્થિતિને વર્તમાન મામલામાં સજાના પ્રશ્ન પર પ્રતિબિંબિત કરનાર પરિબળ તરીકે ગણાવી શકાય નહીં. અત્રે સુધી કે વર્તમાન એટર્ની જનરલે પણ અવમાનનાનો કેસ, એટલે કે અવમાનના અરજી (ફોજદારી) નં. ૧/ ૨૦૧૯ (શીર્ષક: ધ એટર્ની જનરલ ઓફ ઇન્ડિયા વિ. પ્રશાંત ભૂષણ), દાખલ કર્યો હતો, જે આ અદાલત સમક્ષ બાકી છે.

૭૦. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે દલીલ કરી હતી કે દંડ લાદતી વખતે ગુનો પણ એવો પરિબળ છે, જેને ધ્યાનમાં લેવું આવશ્યક છે. તેમણે

દલીલ કરી હતી કે ગુનો કોઈપણ અસ્પષ્ટતા વિના સ્પષ્ટ હોવો જોઈએ, અને સંભવિત ગુનેગારે સમજવું જોઈએ કે તે ક્યારે અને કઈ પરિસ્થિતિમાં તે ગુનાનો દોષિત બને છે. તેમણે રજૂ કર્યું હતું કે અદાલતને કલંકિત કરવું સ્વભાવતઃ અત્યંત અસ્પષ્ટ છે, જેમ કે શ્રેયા સિંહલ (ઉપરોક્ત) માં નોંધવામાં આવ્યું છે, અને અદાલતે પોતાના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી વખતે સાવચેતી રાખવી પડે છે, જેમ કે બરડાકાંતા મિશ્રા (ઉપરોક્ત) માં ઠરાવવામાં આવ્યું છે.

૭૧. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ, દ્વારા ઈ.એમ. શંકરન નમ્બુદ્રિપાદ (ઉપરોક્ત) અને પી.એન. દુદા (ઉપરોક્ત) માં આ અદાલતના ચુકાદાઓ વચ્ચેની અસંગતતા અંગે કરાયેલ રજૂઆત બાબતે, અમે આ બે કેસોમાં નિર્ણયના અંતિમ પરિણામ સાથે સંબંધિત નથી. તથા એવું જોઈ શકાય છે કે બંને ચુકાદાઓમાં પ્રતિપાદિત કાનૂની સ્થિતિ એક જ અને સમાન છે. શક્ય છે કે એક કેસમાં સમાન કાનૂન લાગુ પાડતાં અદાલતે કરાયેલા નિવેદનોને અદાલત અવમાનનાપૂર્ણ ગણ્યાં હોય અને બીજા કેસમાં અદાલતે કરાયેલ નિવેદન અદાલત અવમાનનાપૂર્ણ નથી એવું માન્યું હોય. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ, દ્વારા રે: ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ હિંદુ, (૨૦૧૩) કિ.એલ.જે. ૯૩૨, જે નિર્ણયમાં અમારામાંના એક (મિશ્રા, ન્યાયાધીશ) પક્ષકાર હતા, તે અંગે કરાયેલા ઉલ્લેખ બાબતે, અમારા મત મુજબ, ઉક્ત ચુકાદા પરનો આધાર ગેરસ્થાને રાખવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ તો, નિવેદન કોણ વ્યક્તિ કરે છે તે અંગેની કસોટી લાગુ કરતાં, એવું જોઈ શકાય છે કે ઉક્ત કેસમાં નિવેદન એક રાજકારણી

દ્વારા કરાયું હતું, જ્યારે વર્તમાન કેસમાં નિવેદન એવા વકીલ દ્વારા કરવામાં આવ્યું છે જેને ૩૫ વર્ષથી વધુનો દરજ્જો પ્રાપ્ત છે. બીજું, ઉક્ત કેસમાં નિવેદન ખાસ કરીને કોઈ એક વ્યક્તિ વિરુદ્ધ કરવામાં આવ્યું નહોતું પરંતુ સામાન્ય સ્વરૂપનું નિવેદન હતું; જ્યારે વર્તમાન કેસમાં નિવેદન ભૂતકાળના ચાર મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિઓ અને છેલ્લા છ વર્ષ દરમિયાન આ અદાલતનું પદ ધારણ કરનાર ન્યાયાધીશો વિરુદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે.

૭૨. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે, વધુમાં દલીલ કરી હતી કે અવમાનના અધિકારક્ષેત્ર અસ્પષ્ટ અને ઔપનિવેશિક છે. આ માટે તેમણે જસ્ટિસ વિલ્મોટના આર. વિ. અલ્મોન, (૧૯૬૫) વિલ્મ ૨૪૩, મેકિલચોડ વિ. સેન્ટ. ઓબિન, (૧૮૯૯) એસી ૫૪૯ (પીસી), આર. વિ. ગેરી, (૧૯૦૦) ૨ ક્યુબી ૩૬ ડીસી, આર.

વિ. કોલ્સેલી, ૯ મે ૧૯૩૧ ડી.સી., ધૂરિકા વિ. ડિરેક્ટર ઑફ પબ્લિક પ્રોસિક્યુશન્સ (કોમનવેલ્થ લોયર્સ' એસોસિએશન હસ્તક્ષેપકર્તા તરીકે), (૨૦૧૫) એ.સી. ૮૭૫. તેમણે દલીલ કરી કે ગયા શતાબ્દીમાં, આ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ ફક્ત ૩૧ વર્ષ સુધી જ કરવામાં આવ્યો હતો અને તે પછી ઇંગ્લેન્ડમાં ૧૯૩૧થી ક્યારેય કરવામાં આવ્યો નથી.

૭૩. તેમણે આર. વિ. બ્લેકબર્ન , (૧૯૬૮) ૧ ઓલ ઈ.આર. ૭૬૩ નો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે, જેમાં લોર્ડ ડેનિંગે અદાલતની અવમાનના બાબતે દોષિત ઠેરવવા અથવા સજા ફટકારવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. તેમણે વધુમાં એ પણ

ઉદ્દેખ કર્યો કે સ્પાયકેચર પ્રકરણમાં, ડેઇલી મિરરે ઘાટા અક્ષરોમાં “યુ ફૂલ્સ” એવું બેનર શીર્ષક આપ્યું હતું અને લો લોર્ડ્સનું ચિત્ર ઊંધું મૂક્યું હતું, છતાં અદાલતની અવમાનનાની કોઈ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી નહોતી. વધુમાં, ૨૦૧૯ માં, સંસદ સ્થગન પ્રકરણમાં, ઇંગ્લેન્ડની સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશોને ‘લોકશાહીના શત્રુઓ’ કહેવામાં આવ્યા હતા, છતાં કોઈ કાર્યવાહી કરવામાં આવી નહોતી.

૭૪. પ્રસ્તુત કરવા માંગવામાં આવી રહેલી રજૂઆતોનો વાસ્તવમાં અર્થ એ થાય છે કે અમારા દ્વારા દોષિત ઠેરવતા ચુકાદામાં લેવાયેલ દષ્ટિકોણની પુનર્વિચારણા કરવામાં આવે. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ, દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતો પર અમને ફરીથી વિચાર કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે તેમની તમામ રજૂઆતોનો દોષિત ઠેરવતા ચુકાદામાં વિસ્તૃત રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. અમારા દ્વારા દોષિત ઠેરવતા ચુકાદામાં લેવાયેલ દષ્ટિકોણને ધ્યાનમાં લેતા, ડૉ. ધવન, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ, દ્વારા તારીખ ૧૪.૦૮.૨૦૨૦ના નિર્ણયને પરત ખેંચવા અથવા પાછો બોલાવવા માટે કરવામાં આવેલી વિનંતી સ્વીકારવા અમે સક્ષમ નથી.

૭૫. ચુકાદો પાછો બોલાવવા માટે કરવામાં આવેલી રજૂઆતમાં, અન્યથા સ્વપ્રેરિત રીતે પણ, અમને કોઈ બળ જણાતું નથી. અમે પૂર્ણ સાવચેતી, કાળજી અને પૂર્વસાવચેતીઓ સાથે અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કર્યો છે. રજૂઆતમાં અમને કોઈ સાર દેખાતો નથી. સજા નિર્ધારિત કરતી વખતે, વ્યક્તિ તથા વાસ્તવિક

અસરના સંબંધમાં અમારે નિષ્પક્ષતા સાથે કાર્ય કરવું પડે છે, જેમ કે મરે એન્ડ કંપની વિ. અશોક કુમાર ન્યૂઆતિયા અને અન્ય, (૨૦૦૦) ૨ એસ.સી.સી. ૩૬૭ માં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે.

૭૬. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે, એ પણ દલીલ કરી કે બંધારણની કલમો ૧૨૯ અને ૨૧૫ હેઠળનું બંધારણીય અધિકારક્ષેત્ર અને અદાલતોના અપમાનના અધિનિયમ, ૧૯૭૧ ની જોગવાઈઓ વચ્ચે કોઈ વિરોધાભાસ નથી. આ હેતુસર, તેમણે પદ્મવ શેઠ (ઉપરોક્ત) પર આધાર મૂક્યો છે, જેમાં આ રીતે અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:-

૩૦. એ બાબતમાં કોઈ શંકા રહી શકતી નથી કે આ અદાલત તથા વડી અદાલતો બંને અહેવાલી અદાલતો છે અને બંધારણે તેમને અદાલતની અપમાનના બદલ દંડ કરવાની સત્તાઓ આપી છે. આ અદાલતના નિર્ણયો સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે આ સત્તાને નાબૂદ કરી શકાય નહીં અથવા નિષ્પ્રભ બનાવી શકાય નહીં. પરંતુ જો અનુચ્છેદ ૧૨૯ અને અનુચ્છેદ ૨૧૫ હેઠળની સત્તા સંપૂર્ણ હોય, તો શું એવી કોઈ વિધાનવ્યવસ્થા હોઈ શકે જે દર્શાવે કે આ સત્તાનો ઉપયોગ કેવી રીતથી અને કેટલી હદ સુધી કરી શકાય? જો કાયદાની એવી કોઈ જોગવાઈ હોય જે અનુચ્છેદ ૧૨૯ અને/અથવા અનુચ્છેદ ૨૧૫ હેઠળની સત્તાને નિષ્પ્રભ બનાવે અથવા નાબૂદ કરે, તો એવા કાયદાને માન્ય રીતે અધિનિયમિત કરવામાં આવ્યો છે એવું માનવામાં આવશે નહીં, એ બાબતમાં અલ્પ શંકા પણ રહી શકતી નથી. તેમ છતાં, અમને એવું જણાય છે કે

દંડના પરિમાણ માટે જોગવાઈ કરવી, અથવા કયા કૃત્યોને અવમાનનાના કૃત્યો તરીકે ગણવામાં આવે કે ન ગણવામાં આવે તેની જોગવાઈ કરવી, અથવા અવમાનના સંબંધિત કાર્યવાહી શરૂ કરવા માટે મર્યાદાકાળ નક્કી કરવો, તેને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨૯ અથવા અનુચ્છેદ ૨૧૫ હેઠળની અવમાનના સંબંધિત અધિકારક્ષેત્રને નાબૂદ કરતી અથવા નિષ્પ્રભ બનાવતી જોગવાઈ તરીકે ગણાવી શકાય નહીં.

૭૭. મહેશ્વરી પેરી અને અન્ય વિ. અલ્હાબાદની વડી અદાલતના ન્યાયાધિકરણનો મામલો, (૨૦૧૬) ૧૪ એસસીસી ૨૫૧, નો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. સંબંધિત પરિચ્છેદ નીચે મુજબ છે:—

૧૦. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨૯ હેઠળ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા અથવા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧૫ હેઠળ વડી અદાલત દ્વારા અદાલતની અવમાનના માટે આરંભવામાં આવેલી કાર્યવાહી હોય, હવે એ સ્થાપિત કાનૂન છે કે ફરિયાદ પક્ષની પ્રક્રિયા અધિનિયમ સાથે સુસંગત હોવી જોઈએ, જેમ કે આ અદાલતે પક્ષવ સેઠમાં ઠરાવ્યું છે.

૭૮. અમે જાણીએ છીએ કે આ પ્રશ્ન દોષિત ઠેરવતા ચુકાદામાં વિચારવામાં આવ્યો છે અને સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨૯ અને ૨૧૫ હેઠળ શું પ્રક્રિયા છે તે ઇન રે: વિજય કુર્લે અને અન્ય, ૨૦૨૦ માં વિચારવામાં આવ્યું છે

એસ.સી.સી. ઓનલાઇન એસ.સી. ૪૦૭. અમે તેમને ફરીથી પુનરાવર્તિત નહીં કરીએ કારણ કે દોષિત ઠેરવતા ચુકાદામાં તેમનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

૭૯. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે દલીલ કરી કે શ્રી માહેક મહેશ્વરી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ફરિયાદ/અરજીની નકલ અવમાનનાકર્તાને ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવી નહોતી. તેમણે રજૂ કર્યું કે ઉક્ત શ્રી માહેક મહેશ્વરી કોઈ રાજકીય પક્ષ સાથે અમુક સમય માટે સંકળાયેલા હતા. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે તેથી અરજી દાખલ કરનાર વ્યક્તિ કોણ હતી તે આ સર્વોચ્ચ અદાલતે વિચારવા જરૂરી એવો પ્રાસંગિક પ્રશ્ન હતો. તેમણે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૫ સાથે વાંચવામાં આવેલ સર્વોચ્ચ અદાલતની અવમાનના સંબંધિત કાર્યવાહીનું નિયમન કરતા નિયમો, ૧૯૭૫ના નિયમ ૬(૨) પર પણ આધાર રાખ્યો છે, જેમાં એવો ઉપબંધ હતો કે ફરિયાદની નકલ અવમાનનાકર્તાને આપવી જ જોઈએ.

૮૦. નિઃસંદેહ છે કે જોકે પ્રારંભમાં ઉક્ત શ્રી માહેક મહેશ્વરીએ આ અદાલતમાં એક અરજી દાખલ કરી હતી, જે આ અદાલતની વહીવટી બાજુએ મૂકવામાં આવી હતી, તથાપિ આ અદાલતે સ્વપ્રેરિત કાર્યવાહી શરૂ કરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. માત્ર અરજીનો તે ભાગ, એટલે કે અવમાનનાકર્તા દ્વારા કરવામાં આવેલ પ્રથમ ટ્વીટ, અવમાનનાકર્તા વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવા માટેના આધાર પૈકીનો એક હતો. સંબંધિત ટ્વીટનો અમારા તા. ૨૨.૦૭.૨૦૨૦ ના આદેશમાં વિશેષ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. અવમાનનાકર્તા વિરુદ્ધ કાર્યવાહી ચલાવવા માટે અરજીના અન્ય કોઈ ભાગને ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો ન હતો. બીજી ટ્વીટ અંગે, જે તા. ૨૨.૦૭.૨૦૨૦ ના ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયાના પ્રકાશિત

અહેવાલના આધારે હતી, તેના સંબંધમાં અમે તેનો સ્વપ્રેરિત સંજ્ઞાન લેવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. તેથી, શ્રી માહેક મહેશ્વરી દ્વારા દાખલ કરાયેલ અરજીની નકલ આપવામાં આવી હતી કે નહીં તે બાબતનું કોઈ પ્રાસંગિક મહત્વ રહેશે નહીં. સ્વપ્રેરિત સંજ્ઞાન માત્ર ઉક્ત બે ટૂંકાના આધારે જ લેવામાં આવ્યું હતું, જેઓ અમારા તા. ૨૨.૦૭.૨૦૨૦ ના આદેશમાં સ્પષ્ટ રીતે ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવ્યા હતા. નિર્ણયો ની શ્રેણીમાં ઠરાવ્યા મુજબ, એકમાત્ર આવશ્યકતા એટલી જ છે કે અદાલતે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવું જોઈએ. અદાલતે વિશેષરૂપે અવમાનનાકર્તાને તે આધારથી અવગત કર્યો હતો જેના આધારે અદાલતે સ્વપ્રેરિત સંજ્ઞાન લીધું હતું. એટલું જ નહીં, પરંતુ અવમાનનાકર્તાએ તે આધાર સમજી લીધો હતો જેના આધારે અદાલત કાર્યવાહી ચલાવી રહી હતી, જે તેની દ્વારા દાખલ કરાયેલા વિશાળ પ્રતિસોગંદનામાથી સ્પષ્ટ થાય છે. આ સંદર્ભની દલીલ, અમારી દ્રષ્ટિએ, સારરહિત છે.

૮૧. ડૉ. ધવન દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી એવી દલીલ કે મુક્ત વક્તવ્ય સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) નો ભાગ છે, તે વિવાદાસ્પદ ઠરી શકતી નથી. તેમ છતાં, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨૯ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે અમે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) હેઠળના અધિકારોમાં હસ્તક્ષેપ કરી રહ્યા છીએ, તે બાબતે અમે આશ્ચર્ય નથી. સર્વોચ્ચ અદાલત રેકૉર્ડની અદાલત હોવાને કારણે અદાલતના અવમાન માટે દંડ આપી શકે છે. તેમણે પત્રકારિતાની સ્વતંત્રતા વિષે પણ દલીલ કરી, જે નિઃસંદેહ લોકશાહીની એક

મહત્વપૂર્ણ બાબત છે. મુક્ત વક્તવ્ય લોકશાહીને આવશ્યક છે, તે બાબત પણ વિવાદાસ્પદ બની શકતી નથી, પરંતુ તે લોકશાહીની સંસ્થાઓમાંથી કોઈ એકની અવમાનના સુધી જઈ શકતું નથી. મેનકા ગાંધી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, (૧૯૭૮) ૧ એસ.સી.સી. ૨૪૮ માં નિરીક્ષિત કરવામાં આવ્યું છે કે, લોકશાહી મુક્ત ચર્ચા અને ખુલ્લી વિચારવિમર્શ પર આધારિત છે, તેમ છતાં તે હદે જઈ શકતી નથી કે જેમાં નિંદાત્મક આક્રમણ કરવામાં આવે અને આવી સંસ્થામાં સામાન્ય જનતાનો વિશ્વાસ ડગમગી જાય. વક્તવ્ય અને અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતામાં માહિતી પ્રદાન કરવાનો અને પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર સમાવેશ પામે છે, જેમાં અભિપ્રાય રાખવાની સ્વતંત્રતાનો પણ સમાવેશ થાય છે, જેમ કે સેક્રેટરી, મિનિસ્ટ્રી ઓફ ઇન્ફોર્મેશન એન્ડ બ્રોડકાસ્ટિંગ, ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ અન્ય વિ. ક્રિકેટ એસોસિએશન ઓફ બંગાલ એન્ડ અન્ય, (૧૯૯૫) ૨ એસ.સી.સી. ૧૬૧ માં ઠરાવાયું હતું. નિઃસંદેહ, કોઈપણ વ્યક્તિને અભિપ્રાય રચવાની અને યોગ્ય ટીકા કરવાની સ્વતંત્રતા છે, પરંતુ જો એવો અભિપ્રાય કલંકજનક અને દુર્ભાવનાપૂર્ણ હોય, તો તેની જાહેર અભિવ્યક્તિ પણ અવમાન અધિકારક્ષેત્રના જોખમ હેઠળ આવશે. નિઃસંદેહ, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ ડૉ. ધવન દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી આ દલીલ કે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) હેઠળ કલ્પિત મુક્ત વક્તવ્ય એક મૂળભૂત અધિકાર છે, તે યોગ્ય છે. તેમ છતાં, આ ભૂલી શકાય તેમ નથી કે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૯(૧) હેઠળના અધિકારો સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૯(૨) હેઠળના વાજબી પ્રતિબંધોને

આધીન છે અને આ પ્રક્રિયામાં અન્યોના અધિકારોનું ઉલ્લંઘન થઈ શકે નહીં. બંને વચ્ચે સમતોલન જાળવવું જરૂરી છે. સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨૯ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે, અદાલતને અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એ) હેઠળના અધિકાર અને સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૯(૨) હેઠળના પ્રતિબંધો વચ્ચે સમતોલન સ્થાપિત કરવું પડશે. નિઃસંદેહ, જેમ ડૉ. ધવને રજૂ કર્યું છે, તેમ પત્રકારિતાની સ્વતંત્રતા પણ લોકશાહીમાં એક મહત્વપૂર્ણ પાસું છે. અમે કોઈ વ્યક્તિના મનમાં પ્રવર્તતી વિચારપ્રક્રિયા અને શબ્દોને નિયંત્રિત કરી શકતા નથી, પરંતુ જ્યારે તે અભિવ્યક્તિ સુધી આવે છે, ત્યારે તે સંવિધાનિક મર્યાદાઓની અંદર હોવી જોઈએ. જો વકીલોને તે સંસ્થા, જેના તેઓ ભાગ છે, તેની સામે કોઈપણ દુર્ભાવનાપૂર્ણ, કલંકજનક અને નિંદાત્મક આક્ષેપો કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવે, તો વકીલાતના ઉદ્દાત વ્યવસાયનું સંપૂર્ણ મહત્ત્વ, આકર્ષણ અને ગૌરવ ખોવાઈ જશે. વકીલો નિર્ભયપણે સ્વતંત્ર અને દૃઢ હોવા જોઈએ, પરંતુ સાથે સાથે સંસ્થાપ્રત્યે આદરભાવ પણ રાખવો જોઈએ.

૮૨. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે, એ પણ દલીલ કરી હતી કે જનરલ કલોઝિસ એક્ટની કલમ ૩(૨૨) મુજબ, જો કોઈ કાર્ય પ્રામાણિકતાપૂર્વક કરવામાં આવ્યું હોય, તો હકીકતમાં તે સદ્ભાવનાથી કરવામાં આવ્યું ગણાશે, ભલે તે બેદરકારીપૂર્વક કરવામાં આવ્યું હોય કે નહીં. ડૉ. ધવને રજૂ કર્યું કે જો જનરલ કલોઝિસ એક્ટની કલમ ૩(૨૨) માં પ્રદાન કરાયેલ સદ્ભાવનાનો બચાવ ધ્યાનમાં લેવામાં આવે, તો એવો નિષ્કર્ષ કરવો પડશે કે અવમાનનાકારક

દ્વારા કરવામાં આવેલ કાર્ય, જો તે પ્રામાણિકતાપૂર્વક કરવામાં આવ્યું હોય, તો તે સદ્ભાવનાથી કરવામાં આવ્યું હતું, ભલે તે બેદરકારીપૂર્વક કરવામાં આવ્યું હોય. ટિપ્પણીઓના અવલોકન પરથી એવું કહી શકાય નહીં કે તે પ્રામાણિકતાપૂર્વક અથવા સદ્ભાવનાથી કરવામાં આવી હતી. રેનોલ્ડ્સ વિ. ટાઇમ્સ ન્યૂઝપેપર્સ લિ. અને અન્ય, (૧૯૯૯)૪ ઓલ ઈ.આર. ૬૦૯ પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે, જેમાં એવું અવલોકિત કરવામાં આવ્યું છે કે સાચી કસોટી એ છે કે અભિપ્રાય, ભલે તે કેટલો પણ અતિશયોકિતપૂર્ણ, હઠીલો અથવા પૂર્વગ્રહયુક્ત હોય, તે વ્યક્ત કરનાર વ્યક્તિ દ્વારા પ્રામાણિકતાપૂર્વક ધારણ કરવામાં આવ્યો હતો કે નહીં. એવું કહી શકાય નહીં કે ૩૫ વર્ષના અનુભવ ધરાવતો એક વકીલ, જેણે ટ્વીટ્સમાં દુરાશયપૂર્ણ અને કલંકજનક ટિપ્પણીઓ કરી હતી અને જવાબના સોગંદનામામાં કરાયેલ નિવેદનો દ્વારા તેને વધુ ઉગ્ર બનાવ્યાં હતા, જેનો પ્રભાવ તે જાતે જ સંબંધિત સંસ્થાનું અપમાન કરવા સમાન થાય છે, તેણે તે પ્રામાણિકતાપૂર્વક અથવા સદ્ભાવનાથી કર્યું હોઈ શકે.

૮૩. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે, રજૂઆત કરી હતી કે પ્રમાણસંગતતાના સિદ્ધાંતને લાગુ કરતાં પ્રતિબંધોની સામે મૂળભૂત અધિકારોના પક્ષે તુલા ઝુકવી પડશે. તેમણે દલીલ કરી કે વાજબીપણું એટલે સારવસ્તુગત અને પ્રક્રિયાત્મક વાજબીપણું, અને તેમાં પ્રમાણસંગતતા અંતર્ભૂત થાય છે, અને તેમણે સ્ટેટ ઓફ મદ્રાસ એન્ડ ઓર્સ. વિ. વી.જી. રો, (૧૯૫૨) એસસીઆર ૫૯૭, ચિંતામણ રાવ એન્ડ ઓર્સ. વિ. સ્ટેટ ઓફ મધ્ય પ્રદેશ, (૧૯૫૦)

એસસીઆર ૭૫૯, પાપનાસમ લેબર યુનિયન વિ. મદુરા કોટ્સ લિ. એન્ડ
 ઓર્સ., (૧૯૯૫) ૧ એસસીસી ૫૦૧, સ્ટેટ ઓફ આંધ્ર પ્રદેશ એન્ડ ઓર્સ. વિ.
 મેકડોવેલ એન્ડ કો. એન્ડ ઓર્સ., (૧૯૯૬) ૩ એસસીસી ૭૦૯, યુનિયન ઓફ
 ઇન્ડિયા (યુઓઆઈ) એન્ડ ઓર્સ. વિ. જી. ગણયુથમ (મૃતક) તેમના કાનૂની
 વારસદારો દ્વારા, (૧૯૯૭) ૭ એસસીસી ૪૬૩, ટેરી ઓટ એસ્ટેટ્સ (પી) લિ.
 વિ. યુ.ટી. ચંદીગઢ એન્ડ ઓર્સ., (૨૦૦૪) ૨ એસસીસી ૧૩૦, ઓમ કુમાર
 એન્ડ ઓર્સ. વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (યુઓઆઈ), (૨૦૦૧) ૨ એસસીસી
 ૩૮૬, અનુજ ગર્ગ એન્ડ ઓર્સ. વિ. હોટેલ એસોસિએશન ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ
 ઓર્સ., (૨૦૦૮) ૩ એસસીસી ૧ અને ચેરમેન, ઓલ ઇન્ડિયા રેલવે રિક.બોર્ડ
 એન્ડ ઓર્સ. વિ. કે. શ્યામ કુમાર એન્ડ ઓર્સ., (૨૦૧૦) ૬ એસસીસી ૬૧૪
 ઉપર આધાર મૂક્યો છે. આથી, તેમણે રજૂ કર્યું છે કે દોષસિદ્ધિ પાછી ખેંચવામાં
 આવે અને કોઈ સજા ફરમાવવામાં ન આવે. અમે ગુણદોષ, અધિકારો અને
 મર્યાદાઓનું તુલનાત્મક મૂલ્યાંકન કરી, ત્યારબાદ દોષસિદ્ધિ અંગે વિચારપૂર્વકનો
 નિર્ણય આપ્યો છે, અને આ આદેશમાં જે મુજબ ચર્ચા કરવામાં આવી છે તે
 પ્રમાણે, પ્રમાણસંગતતાના વિચાર પર અમે આ રજૂઆત સ્વીકારવા કોઈ
 અવકાશ જણાતો નથી. તે જ ફગાવી દેવામાં આવે છે. શ્રી ધવન, વિદ્વાન વરિષ્ઠ
 વકીલે, આંદ્રે પોલ ટેરેન્સ એંબર્ડ વિ. ધ એટોર્ની જનરલ ઓફ ટ્રિનિડાડ એન્ડ
 ટોબેગો, (૧૯૩૬) ઓલ ઇઆર ૭૦૪ માં કરાયેલા નીચેના નિવેદન પર પણ
 આધાર મૂક્યો હતો, નીચેનો ઉતારો અવલંબવામાં આવ્યો હતો:— “... ન્યાયના

આસન પર કરવામાં આવેલા જાહેર કૃત્યની ખાનગી કે જાહેરમાં સદ્ભાવપૂર્વક ટીકા કરવાનો સામાન્ય અધિકાર વાપરનાર જનસામાન્યનો કોઈપણ સભ્ય કોઈ અન્યાય કરતો નથી. ટીકા કરવાનો માર્ગ જાહેર માર્ગ છે: ભ્રમિત માનસવાળાઓને તેમાં ભૂલ કરવાની મંજૂરી છે: શરતે કે જનસામાન્યના સભ્યો ન્યાયના વહીવટમાં ભાગ લેનારાઓને અયોગ્ય હેતુઓ આક્ષેપિત કરવાથી દૂર રહે, અને તેઓ સાચા અર્થમાં ટીકા કરવાનો અધિકાર વાપરી રહ્યા હોય અને ક્ષેપણ વર્તી રહ્યા ન હોય અથવા ન્યાયના વહીવટને ક્ષતિ પહોંચાડવાનો પ્રયત્ન કરતા ન હોય, તો તેઓ સુરક્ષિત છે. ન્યાય કોઈ એકાંગી સદગુણ નથી: તેને સામાન્ય લોકોની તપાસણી અને આદરપૂર્ણ, ભલે સ્પષ્ટવક્તા હોય તેવી ટિપ્પણીઓ સહન કરવાની મંજૂરી હોવી જ જોઈએ.” (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૮૪. ન્યાયના આસન પર કરવામાં આવેલા જાહેર કૃત્યની ખાનગી રીતે અથવા જાહેરમાં સદ્ભાવપૂર્વક ટીકા કરવાનો અધિકાર જનતાના કોઈપણ સભ્યને છે, એ સિદ્ધાંત અંગે કોઈ શંકા રહી શકતી નથી. છતાં, ન્યાયના પ્રશાસનમાં ભાગ લેતા વ્યક્તિઓને અયોગ્ય પ્રેરણા આક્ષેપિત કરવાથી જનતાના સભ્યોએ પરહેજ કરવો આવશ્યક છે. યોગ્ય ટીકા કરવાનો અધિકાર અને દુભાવથી વર્તવું અથવા ન્યાયના પ્રશાસનની સંસ્થાની પ્રતિષ્ઠા ઘટાડવાનો પ્રયાસ કરવો, એકબીજાથી વિરુદ્ધ છે. અમને જણાય છે કે દોષિત ઠરાવતો ચુકાદો નોંધાયા બાદ પણ અવમાનનાકર્તા દ્વારા કોઈ પસ્તાવો વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો નથી, તેમજ કોઈ માફી પણ રજૂ કરવામાં આવી નથી. એવી દલીલ

કરવામાં આવી કે અવમાનનાકર્તા પાસેથી માફી દબાણપૂર્વક લેવાઈ રહી છે. તા. ૨૪.૦૮.૨૦૨૦ના પૂરક નિવેદનમાં, શ્રી પ્રશાંત ભૂષણે જણાવ્યું છે કે “સુનાવણી દરમિયાન અદાલતે મને અદાલતમાં મેં કરેલા નિવેદન અંગે પુનર્વિચાર કરવા માટે ૨-૩ દિવસ લેવા કહ્યું હતું.” તેમ છતાં, આદેશમાં સ્પષ્ટપણે જણાવવામાં આવ્યું છે કે, “અમે અવમાનનાકર્તાને, જો તે એવી ઈચ્છા રાખતો હોય, તો બિનશરતી માફી રજૂ કરવા માટે સમય આપ્યો છે.” અમને જણાય છે કે અત્યાર સુધીમાં આ કાનૂની સ્થિતિ સ્થિર થઈ ચૂકી છે કે અદાલત તેના ચુકાદાઓ અને આદેશો દ્વારા બોલે છે. કાર્યવાહી દરમિયાન થતો આભાસી સંવાદ અદાલતનો આદેશ નથી, પરંતુ તે સુનાવણી દરમિયાન થયેલા તે સંવાદની એક કામચલાઉ અભિવ્યક્તિ હોઈ શકે છે. જો કે, અંતે જે અંતિમ ગણાય છે તે અદાલતનો આદેશ છે, જે પર તેની અધિકૃત મોહર હોય છે. ઉપરોક્ત ભાગનો ઉલ્લેખ પૂરક નિવેદનમાં ન કરવામાં આવ્યો હોત તો વધુ યોગ્ય રહેત, પરંતુ કોઈને કોઈ નિવેદન કરવાથી અમે રોકી શકતા નથી; તેમ છતાં, અદાલતના આદેશમાં કયા શબ્દો હોવા જોઈએ તે બાબતે અમે તેને યોગ્ય નિવેદન માનતા નથી. અમે અવમાનનાકર્તાને માફી રજૂ કરવા માટે દબાણ કર્યું નથી અને સ્પષ્ટપણે ઉલ્લેખ કર્યો છે કે બિનશરતી માફી રજૂ કરવા માટે સમય આપવામાં આવ્યો હતો, “જો તે એવી ઈચ્છા રાખતો હોય”. તે માફી રજૂ કરવી કે નહીં કરવી તે તેનો પોતાનો નિર્ણય હતો. છતાં, તેણે પૂરક નિવેદન રજૂ કરવાનું પસંદ કર્યું છે. તેથી, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ ડૉ. ધવન દ્વારા દબાણ અંગે

ઉઠાવવામાં આવેલી રજૂઆત તત્ત્વપિહોણી છે. વિદ્વાન એટર્ની જનરલની એવી ઈચ્છા કે તેઓ/અવમાનનાકર્તા આ આક્ષેપ પાછો ખેંચે અને ખેદ વ્યક્ત કરે, તે પણ અવગણવામાં આવી છે.

૮૫. ડૉ. ધવનએ પણ રે: એસ. મલગાંવકર (ઉપરોક્ત) માં કૃષ્ણ અચ્ચર, ન્યાયાધીશના અવલોકનનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. અમે દોષિત ઠેરવતા ચુકાદામાં તે જ બાબતનો વિચાર કર્યો છે અને તેમાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતનું અનુસરણ કર્યું છે. નિઃસંદેહ, વાણી સ્વાતંત્ર્યના અધિકારનો ઉપયોગ કરતી વખતે પ્રણાલીની વાજબી ટીકા સ્વાગત્યોગ્ય છે અને તર્કવિરુદ્ધિઓ તથા ટીકા મર્યાદા વટાવી જાય ત્યારે પણ ન્યાયાધીશો અતિસંવેદનશીલ બની શકે નહીં. તેમ છતાં, તેના આધારે દુર્ભાવનાપૂર્ણ અને કલંકજનક નિવેદનો કરવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં. જ્યાં આક્રમણ અનુમત્ય મર્યાદાથી પર જાય છે, ત્યાં જ અદાલતે કાર્યવાહી કરવી પડે છે; કાયદાનો કડક હાથ, કાયદાના શાસનની સર્વોચ્ચતાને તેના સ્ત્રોત અને પ્રવાહને પ્રદૂષિત કરીને પડકારનાર વ્યક્તિ પર પ્રહાર કરે છે.

૮૬. અમે ઉપરોક્ત માર્ગદર્શિકાઓ અને ધોરણો લાગુ કર્યા છે.

૮૭. વિદ્વાન એટર્ની જનરલે રજૂ કર્યું કે અદાલતે ઉદારતા દર્શાવવી જોઈએ. ડૉ. ધવને, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે, આ અદાલત પાસેથી રાજકીય પ્રૌઢતાની ભાવના અપીલરૂપે રજૂ કરી. વિદ્વાન એટર્ની જનરલે જણાવ્યું કે જો ખેદની અભિવ્યક્તિ કરવામાં આવે અને જો સોગંદનામું પાછું ખેંચવામાં આવે, તો

કદાચ આ કાર્યવાહીનો અંત લાવી શકાય. જોકે, અદાલતઅવમાનના દોષિતએ એવું કરવા ઇનકાર કર્યો. વિદ્વાન એટોર્ની જનરલે વધુમાં એવું પણ રજૂ કર્યું કે અરુણધતી રોયના કેસમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે “તેના વિરુદ્ધની ટિપ્પણીઓને ઉડાડી દેવા માટે અમારા ખર્ચા પૂરતા પહોળા છે.” નિઃસંદેહ, અમારો અભિગમ વિદ્વાન એટોર્ની જનરલે દર્શાવ્યા મુજબનો જ હોવો જોઈએ. વિદ્વાન એટોર્ની જનરલે એવી વિનંતી કરી હોવા છતાં કે અન્ય કેસમાં, જેમાં વિદ્વાન એટોર્ની જનરલે અદાલતઅવમાનની કાર્યવાહી દાખલ કરી હતી, તેમ જેમ અદાલતઅવમાનના દોષિત માટે ખેદ વ્યક્ત કરવા હજી મોડું થયું નથી અને તેને વધુ એક તક આપવી જોઈએ, પરંતુ અદાલતઅવમાનના દોષિતની હાજરીમાં ડૉ. ધવને, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે, તેનો લગભગ સ્પષ્ટ અને સીધો ઇનકાર કર્યો. એ સ્પષ્ટ છે કે અદાલતઅવમાનના દોષિત દ્વારા કરવામાં આવેલા બંને નિવેદનોમાં તે પોતાના વલણ પર અડગ છે, અને તેણે સંસ્થા પ્રત્યે પોતે કોઈ ખોટું કર્યું હતું તેવી તેને જરાય અનુભૂતિ નથી. તે જ સમયે, તેણે સંસ્થા પ્રત્યે વિશ્વાસ વ્યક્ત કર્યો છે અને તેણે રજૂ કર્યું છે કે ક્ષમાયાચના માત્ર મંત્રોચ્ચાર જેવી હોઈ શકે નહીં અને અદાલતે પોતે જે રીતે જણાવ્યું છે તે પ્રમાણે ક્ષમાયાચના નિષ્ઠાપૂર્વક કરવામાં આવવી જોઈએ. તેણે વધુમાં એવું પણ જણાવ્યું છે કે તેણે નિવેદન સદ્ભાવે અને સત્ય વિગતો સાથે કર્યું હતું, જેમનો અદાલતે વિચાર કર્યો નહોતો. તે પોતાના બચાવમાં કરેલા નિવેદનો બાબતે આગ્રહી છે અને તેને કોઈ પસ્તાવો નથી. તેણે વિદ્વાન એટોર્ની જનરલે આપેલી એ સલાહનું પાલન કર્યું નથી કે તે

તેને પાછું ખેંચે અને તેને નોંધપોથીમાંથી દૂર કરાવે. શ્રી પ્રશાંત ભૂષણ કાયદામાં પારંગત વ્યક્તિ હોઈ, વિદ્વાન એટોર્ની જનરલે આપેલી સલાહને યોગ્ય મહત્ત્વ આપવું જોઈએ હતું; જેમણે તેને સજા ન કરવા માટે વિનંતી કરી હતી અને તે જ સમયે આ પણ યથાવત્ રાખ્યું હતું કે સત્યને બચાવ તરીકે શ્રી પ્રશાંત ભૂષણના કેસના વિચાર માટે જવાબી સોગંદનામામાં કરેલા નિવેદનો ધ્યાનમાં લઈ શકાય નહીં. જ્યારે કાનૂની વ્યવસાયના સર્વોચ્ચ કાર્યપાલક તરીકેના પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાન એટોર્ની જનરલ ખેદ વ્યક્ત કરવા અને ઉદ્ધત આક્ષેપો પાછા ખેંચવાની સલાહ આપી રહ્યા હતા, ત્યારે આવી દીર્ઘકાળની વકીલાત ધરાવતા વકીલ પાસેથી તેને યોગ્ય માન આપવાની અપેક્ષા હતી. અમે તેને કરેલી અમારી વિનંતી પણ વ્યર્થ ગઈ છે. તેથી, અમને એવું લાગે છે કે વર્તમાન કેસમાં માત્ર ચેતવણી આપવાથી કામ નહીં ચાલે.

૮૮. ડૉ. ધવન, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ, દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી કે જો અવમાનના કરનારને કેદની સજા મોકલવામાં આવે, તો તે શહીદીનું સ્થાન પ્રાપ્ત કરશે, અને તેને વકીલાતની પ્રેક્ટિસમાંથી પણ વંચિત રાખવો જોઈએ નહીં. તેમણે આગળ જણાવ્યું કે અદાલત અવમાનના કરનારને પ્રેક્ટિસ કરતાં પ્રતિબંધિત કરવાનો આદેશ ત્યારે સુધી આપી શકતી નથી, જ્યાં સુધી અગાઉથી તેને નોટિસ આપવામાં ન આવી હોય અને તે બાબતમાં તેને સાંભળવાની તક આપવામાં ન આવી હોય.

૮૯. ફોજદારી મામલામાં દોષિત ઠરાવાને અનુસરીને, બાર કાઉન્સિલ

ઓફ ઈન્ડિયા, જો તે ઈચ્છે તો, નોંધણી સ્થગિત કરી શકે છે. સર્વોચ્ચ અદાલત બાર એસોસિએશન (ઉપરોક્ત) માં ઠરાવવામાં આવ્યું છે તેમ, આ અદાલત માટે પણ તેને અદાલતમાં વકીલાત કરવાની પ્રેક્ટિસથી નિવારિત કરવું ખુલ્લું છે. અમે અવમાનનાકારકને કેદની સજા આપવાથી અથવા તેને પ્રેક્ટિસમાંથી નિવારિત કરવાથી ડરતા નથી. તેનું વર્તન હઠાગ્રહ અને અહંકાર દર્શાવે છે, જેને ન્યાયના વહીવટની વ્યવસ્થા અને આ ઉન્નત વ્યવસાયમાં કોઈ સ્થાન નથી, અને તે જે સંસ્થાનો સભ્ય છે તે સંસ્થાને થયેલ નુકસાન માટે કોઈ પશ્ચાત્તાપ પણ દર્શાવવામાં આવ્યો નથી. તે જ સમયે, માત્ર એટલા માટે કે અવમાનનાકારકે એવું નિવેદન કર્યું છે કે તે આ અદાલતની ઉદારતા કે દયાનો આશ્રય લેતો નથી અને અદાલતે જેને ગુનો હોવાનું નિર્ધારિત કર્યું છે તે માટે કાયદેસર રીતે તેના પર લાદી શકાય તેવી સજા સ્વીકારવા તે તૈયાર છે, અમે પ્રતિશોધાત્મક વલણ અપનાવી શકતા નથી. તેણે તો રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીના તે નિવેદનનો પણ આશ્રય લીધો છે, જે મહાત્મા ગાંધીએ તેમના વિરુદ્ધ ચાલેલા મુકદ્દમાની કાર્યવાહી પૂર્ણ થતાં કર્યું હતું.

૯૦. અદાલત, શરૂઆતથી જ, આ મુદ્દાને અંતિમતા આપવા ઈચ્છુક હતી. પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે, અવમાનનાકર્તાને માફી માંગીને આ મુદ્દાનો અંત લાવવા અને સંસ્થાની તેમજ વ્યક્તિગત માનમર્યાદા જાળવવા માટે પ્રેરિત કરવામાં આવ્યો હતો, જે વ્યક્તિ અદાલતનો અધિકારી છે. જોકે, તેના માટેના કારણો તેને જ શ્રેષ્ઠ રીતે જાણીતા હોય, તેણે અમારી સમજાવટ કે માનનીય

એટર્ની જનરલની સલાહ છતાં કોઈ પસ્તાવો દર્શાવ્યો નથી. તેથી, હવે તેના ઉપર યોગ્ય દંડ લાદવા અંગે અમારે વિચારવું પડે છે.

૯૧. ગુનેગાર, ગુનો, દોષારોપણ કરતો ચુકાદો અને લેવામાં આવેલ બચાવ અંગે ડૉ. ધવન દ્વારા રજૂ કરાયેલા પરિબળોનું યોગ્ય સંતુલન સાધીને, અમારે સજાના પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવો છે. અમારા વિચારપૂર્વકના મત મુજબ, કન્ટેમ્નરે કરેલું કૃત્ય અત્યંત ગંભીર છે. તેણે, જે ન્યાયના વહીવટની સંસ્થાનો પોતે જ એક ભાગ છે, તેની પ્રતિષ્ઠાને હલકી પાડવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. પુનરુક્તિના જોખમે પણ, અમારે સ્પષ્ટપણે કહેવું પડે છે કે ન્યાયની સંસ્થા પ્રત્યે દેશના નાગરિકોની આસ્થા કાયદાના શાસનનો પાયો છે, અને તે લોકશાહી વ્યવસ્થાનું એક આવશ્યક તત્વ છે.

૯૨. અવમાનના કરનાર પર કઈ સજા ફરમાવવી જોઈએ તે બાબતે અમે ગહન વિચાર કર્યો છે. હાલના અવમાનના કરનારનું વર્તન પણ ધ્યાનમાં લેવાનું જરૂરી છે. આ અદાલતે તેહસીન પૂનાવાલા (ઉપરોક્ત) મામલામાં નોંધ્યું હતું કે તે બાબત એવી યોગ્ય બાબત હતી જેમાં ફોજદારી અદાલત અવમાનના કાર્યવાહી શરૂ કરવી આવશ્યક હતી. જોકે, અદાલતે એમ નોંધતાં એટલેથી જ અટકી હતી કે તે અસમાન લડત બની હોત. વિદ્વાન એટર્ની જનરલે હાલના અવમાનના કરનાર વિરુદ્ધ પણ અવમાનના કાર્યવાહી શરૂ કરી હતી, પરંતુ અવમાનના કરનાર દ્વારા ખેદ વ્યક્ત કરવામાં આવતા, વિદ્વાન એટર્ની જનરલે ઉક્ત કાર્યવાહી પાછી ખેંચવાની વિનંતી કરી હતી. તેમ છતાં, ઉક્ત કાર્યવાહી હજી પણ બાકી છે.

હાલની બાબતમાં પણ અમે માત્ર એક જ પ્રસંગે નહીં પરંતુ અનેક પ્રસંગોએ, માત્ર તક જ આપી નહોતી પરંતુ સીધા અથવા પરોક્ષ રીતે અવમાનના કરનારને ખેદ વ્યક્ત કરવા પ્રેરિત કર્યો હતો. એટલું જ નહીં, વિદ્વાન એટર્ની જનરલે પણ સૂચવ્યું હતું કે પરિસ્થિતિની યોગ્યતા એમાં હતી કે અવમાનના કરનાર ખેદ વ્યક્ત કરે અને જવાબી સોગંદનામામાં કરવામાં આવેલા આક્ષેપને પાછો ખેંચે, પરંતુ અવમાનના કરનારએ આ વિનંતીનો માન રાખ્યો નહોતો. અવમાનના કરનારએ માત્ર આ અદાલત સમક્ષ તા. ૨૪.૦૮.૨૦૨૦ના રોજ રજૂ કરાયેલા બીજા નિવેદનને અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવે તે પહેલાં જ વ્યાપક પ્રસિદ્ધિ આપી હતી એટલું જ નહીં, પણ અદાલતમાં વિચારાધીન બાબત અંગે વિવિધ મુલાકાતો પણ આપી હતી, અને તે દ્વારા આ અદાલતની પ્રતિષ્ઠા વધુ ઘટાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. જો અમે આવા વર્તનનો સંજ્ઞાન ન લઈએ તો તે દેશભરના વકીલો અને વાદકારોને ખોટો સંદેશ આપશે. તેમ છતાં, ઉદારતા દર્શાવીને, કોઈ કઠોર સજા ફરમાવવાને બદલે, અમે અવમાનના કરનારને રૂ.૧/- (એક રૂપિયો) ના નામમાત્ર દંડની સજા ફરમાવીએ છીએ.

૯૩. તેથી, અમે અદાલતનો અવમાન કરનારને રૂ. ૧/- (એક રૂપિયા) નો દંડ ફટકારીએ છીએ, જે આ અદાલતની રજીસ્ટ્રીમાં ૧૫.૦૮.૨૦૨૦ સુધી જમા કરાવવાનો રહેશે; તે કરવામાં નિષ્ફળ જાય તો તેને ત્રણ મહિનાની મુદત માટે સાદી કેદ ભોગવવી પડશે અને વધુમાં આ અદાલતમાં ત્રણ વર્ષની મુદત માટે વકીલાત કરવાની મનાઈ રહેશે.

૯૪. તદનુસાર, હાલની કાર્યવાહી, તેમાં સમાવેશ પામેલી બધી બાકી રહેલી અરજીઓ, જો કોઈ હોય, નો નિકાલ થયેલો ગણાશે.

અવમાનના કાર્યવાહીનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો.

*The translation of this judgment has been provided by M/s.
Hyperlink E –Solutions Pvt. Ltd.*

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.